

**PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET
ANLAYIŞLARININ KARŞILAŞTIRILMASI**

Erol BAYOĞLU

**Yüksek Lisans Tezi
Felsefe Anabilim Dalı
Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ
2012
Her Hakkı Saklıdır**

**T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
FELSEFE ANABİLİM DALI**

Erol BAYOĞLU

**PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

**TEZ YÖNETİCİSİ
Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ**

ERZURUM – 2012

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

TEZ BEYAN FORMU

04/07/2012

SOSYAL BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

BİLDİRİM

Atatürk Üniversitesi Lisansüstü Eğitim-Öğretim ve Sınav Yönetmeliğine göre hazırlamış olduğum "Platon ve Aristoteles'in Devlet Anlayışlarının Karşılaştırılması." adlı tezin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve her alıntıya kaynak gösterdiğimi taahhüt eder, tezimin kağıt ve elektronik kopyalarının Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü arşivlerinde aşağıda belirttiğim koşullarda saklanmasına izin verdiğimi onaylarım:

Lisansüstü Eğitim-Öğretim yönetmeliğinin ilgili maddeleri uyarınca gereğinin yapılmasını arz ederim.

Tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

Tezim sadece Atatürk Üniversitesi yerleşkelerinden erişime açılabilir.

Tezimin 2.. yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı her yerden erişime açılabilir.

EROL BAYOĞLU

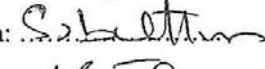

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof. Dr. Sebahattin GEVİKBAŞ danışmanlığında, E.Ş.İ. BAYIOĞLU tarafından hazırlanan bu çalışma D.4 / D.2. / 2012 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından FELSEFE..... Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Başkan Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM İmza:
Jüri Üyesi Prof. Dr. Sebahattin GEVİKBAŞ İmza:
Jüri Üyesi :.....
Doc. Dr. Mustafa YILDIRIM İmza:

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. / /

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM
Enstitü Müdürü

F-85/00/22.02.2012

İÇİNDEKİLER

ÖZET	II
ABSTRACT	III
ÖNSÖZ	IV
GİRİŞ	1

BİRİNCİ BÖLÜM**PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ÖĞRETİSİNDE BAŞLICA
SORUNLAR**

1.1. DEVLETİN TANIMI, YAPISI VE KURULMA NEDENLERİ	23
1.2. DEVLETTE ARANILACAK ERDEMLER (DEĞERLER)	32
1.3. DEVLET YÖNETİMİ: YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER	43
1.4. BİREY, AİLE VE EŞİTLİK SORUNU	52
1.5. DEVLETTE MÜLKİYET SORUNU	57
1.6. DEVLETTE YÖNETİM/HÜKÜMET ŞEKİLLERİ	66
1.7. DEVLETTE EĞİTİM SORUNU	97

İKİNCİ BÖLÜM**İKİ ÖĞRETİNİN KARŞILAŞTIRILMASI**

2.1. PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ÖĞRETİLERİNDE ORTAK YÖNLER	116
2.2. PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ÖĞRETİLERİNDE FARKLI YÖNLER	122
SONUÇ	136
KAYNAKLAR	143
ÖZGEÇMİŞ	146

ÖZET
YÜKSEK LİSANS TEZİ
PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ANLAYIŞLARININ
KARŞILAŞTIRILMASI

Erol BAYOĞLU

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

2012 – Sayfa: VI + 146

Jüri: Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ (Danışman)

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Doç. Dr. Mustafa CİHAN

Bu çalışmada amaç, iki büyük düşünür, Platon ve Aristoteles'in devlet ve devlete ilişkin sorunları nasıl ele aldıklarını ortaya koyabilmek. Ayrıca biri ütöpik diğeri gerçekçi iki farklı bakış açısının devleti ilk ve sistemli bir şekilde incelemesinin düşünce tarihinde sahip olduğu önemi göstermektir.

Platon ve Aristoteles'in kendi eserlerinden yararlanma yanında, farklı görüş ve yorumları elde etmek amacıyla da, bu düşünürler üzerine yapılmış çalışmalara ve eserlere de başvurulmuştur.

Çalışmanın Giriş bölümünde Platon ve Aristoteles'e kadar ve onlardan günümüze kadar olan devlet ve toplum sorunları, dönemleri itibariyle incelendi. Birinci Bölüm'de Platon ve Aristoteles'in devlet için öngördükleri sorunlar ayrı ayrı ele alındı. İkinci Bölüm'de iki düşünürün devlet öğretilerinde benzer ve farklı yönler karşılaştırmalı bir şekilde değerlendirildi. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapıldı.

Anahtar Kelimeler: Devlet, Devlet Adamı, Siyasi Yönetim, Yasa, Anayasa, Mülkiyet, Erdem, Mutluluk.

ABSTRACT
MASTER THESIS
THE COMPARISON OF PLATO'S AND ARISTOTLE'S IDEAS ON
STATE

Erol BAYOĞLU

Advisor: Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ

2012 - Page: VI + 146

Jury: Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ (Advisor)

Prof. Dr. Mustafa YILDIRIM

Assoc. Prof. Mustafa CİHAN

The aim in this study, is to be able to put forward how Plato and Aristotle's two great philosophers, took charge of state and matters about state. Moreover it is to show that two different points of view, one of them is utopic, the other is realistic have the importance of examining the state firstly and sistematically in the history of thought.

Besides benefitting Plato and Aristoteles's own works, it is applied to works and studies about these philosophers because of having different views and comments.

In the entrance part of the study, state and society problems until Plato and Aristoteles and from them to today were analyzed in the view of their age. In the first part, the problems that Plato and Aristotle predicted for the state, were handled one by one. In the second part, the similar and different ways of these two philosophers in the state doctrines were evaluated with a comparison method.

Key Words: State, Statesman, Political Management, Law, Constitution, Ownership, Virtue, Happiness.

ÖNSÖZ

İnsanlık tarihinde devlet düşüncesinin ne zaman ortaya çıktığı bilinmemektedir. Ancak düşünür ve devlet adamları; ekonomik ve toplumsal anlaşma, biyolojik, kuvvet ve ortak fayda esasına dayanarak devleti açıklamaya çalışmışlardır. Devlete ilişkin bu görüşlerin haklı ve doğru yönleri olmakla birlikte, devlet olgusunu bu esasların birine dayandırarak açıklamak yetersiz olur. Ancak şu noktayı belirtmeliyiz ki, insanlar tüm dönemlerde dil, din ve kültür gibi ortak ilkeler etrafında bir araya gelerek ‘devlet’ denilen siyasi yapıyı oluşturmuşlardır.

İlkçağda Platon ve Aristoteles, özelde birey genelde toplumun ortak mutluluğunu esas alan bir devlet teorisi ileri sürmüşlerdir. Kuşkusuz, bu devlet teorilerinin oluşturulmasında yaşadıkları toplum ve dönemin siyasi, sosyal ve kültürel şartlarından yararlanmışlardır. Örneğin, çağımızda insanlık dışı olarak görülen ancak İlkçağ Yunan ve birçok toplumda doğal ve zorunlu karşılanan kölelik kurumunun devlet yapılanması içindeki yeri konusunda da görüş belirtmişlerdir. Çünkü, devlet yapılanması toplumsallığın örgütlenme biçimidir.

Yaşadığımız çağda sosyal, siyasi ve kültürel yaşamın, çok hızlı geliştiğini, teknoloji ile sürekli değiştiğini ve toplumsal olaylarla birlikte her geçen gün daha karmaşık bir hale geldiğini görüyoruz. İnsanın toplum içindeki yaşamının çok hızlı gelişmesine bağlı olarak insan ilişkileri de değişmektedir. Tüm bunları düşündüğümüzde, insanın politik yaşam içerisinde incelenmesinin ne kadar önemli olduğu ortaya çıkıyor.

Politika (siyaset), ilk insanın kendini toplum içinde, toplumun bir parçası olduğunu görmesinden itibaren hep varolmuştur. Aristoteles’e göre politika, ‘insan mutluluğunu gerçekleştirme sanatı’ olup, insanın kendisini ‘zoon politikon’ olarak görmesinden itibaren ortaya çıkmıştır. Platon’a göre ise politika, insanları rızaları ile yönetme sanatıdır. Günümüzde politika, Aristoteles’in tanımına yakın olarak toplum ve ülke yararı için sorunlara çözüm üretmek anlamında da kullanılır.

Devlet olgusu, siyaset felsefesinin en temel konusudur. Bu temel konuda ilk teorileri ileri süren düşünürlerden biri Platon, diğeri ise Aristoteles’tir. Platon’un

Devlet'i ile Aristoteles'in *Politika*'sı bu alanda yazılmış ilk ve en kapsamlı eserlerdir. Söz konusu eserler, bilimsel saygınlıklarının ötesinde, halen tartışılan ve çağın sosyal ve siyasal sorunlarının çözümünde dahi etkili olan eserlerdir. Her iki eser de siyaset felsefesinin, siyaset kuramının ve siyaset teorisinin problem alanında incelenmesi gerekir.

Siyaset felsefesi hem birey hem de devlet için 'iyi'nin ne olduğunu sorgular. Siyaset kuramı ise, siyasetle ilgili ele aldığı sorunlara kavramsal çözümler yaparak, siyasi olgu ya da kurumların ne olduğunu ortaya koymaya çalışır. Siyaset teorisinde ise şu konular işlenir: Devlet ve hükümet şekillerini sınıflandırmak, siyasal olguları empirik bir açıdan değerlendirmek, düşünür ve devlet adamlarının devlet öğretileri üzerinde durmak, çeşitli devlet felsefeleri üzerine eleştirel bir yaklaşımla hareket ederek bilgi elde etmek.

Siyaset felsefesinin en temel sorunlarından biri de devletin amacının ve varlık nedeninin ne olduğu sorunudur. Bu sorun altında devletin varlık nedeninin ne olduğu ele alınarak kavramsal bir açıklama yoluna gidilir. Siyaset felsefesi bu sorunlar yanında varolan devletlerin sınıflamasını, devletin oluşmasında etkili olan felsefi görüşlerin ve ideal düzenlerin neler olduğunu da araştırır. Ayrıca bir ütopyik devlet yapısının gerçekleşme olasılığının ne ifade ettiği; özgürlük, eşitlik, adalet ve mülkiyet kavramlarının analizini de yapar.

Siyaset felsefesi, günümüzde daha çok 'demokrasi' kavramı üzerinde durur. Özellikle sivil toplum, devlet, özgürlük ve eşitlik gibi kavramları temele alarak devletin iktidar gücünün ilkelerini ve sınırlarını inceler. Devlet ve iktidarın insan yaşamını korumak ve geliştirmek için hangi yöntemleri kullanacağı ve bu gücün sınırlarının neler olduğu problemi siyaset felsefesinin en güncel problem alanıdır.

Platon ve Aristoteles'in devlete ilişkin görüşleri, eski Yunan'da doğduğu düşünülen siyaset felsefesine bolca problem alanı sunmuştur. Bu sebeple bu iki düşünürün siyaset felsefesine büyük oranda katkısı olmuştur. Çünkü siyaset felsefesi, ortaya konan yönetim şekillerini eleştirel bir şekilde ele alarak, bu düzenlemeler içerisinde devlet egemenliğinin nasıl anlaşılması gerektiğiyle de ilgilenir.

Çalışmamızda siyaset felsefesinin bu yaklaşımından hareketle Platon ve Aristoteles'in devlet öğretileri incelenmiştir. Ayrıca Platon ve Aristoteles'in devlet öğretilerine, devletin temel sorunlarının ortak ve farklı yönleri yanında devlete ilişkin

görüşlerin tarihsel gelişimine de yer verilmiştir. Bunların yanında zaman zamanda iki düşünürün devlet açıklamalarında ele aldıkları kavramların bir devlet için ne anlama geldiği belirtilmiştir.

Çalışma boyunca bilgi ve tecrübeleriyle değerli katkılarda bulunan danışman hocam Prof. Dr. Sebahattin ÇEVİKBAŞ'a ve bölüm hocalarıma çok teşekkür ederim.

Erzurum 2012

Erol BAYOĞLU

GİRİŞ

İnsan çok yönlü ve özellikli bir varlıktır; insan bu çok yönlülüğüyle bilim, sanat, teknik, gibi ürünler ortaya koyar. Bunlara insan başarıları adı verilir. İnsanın her yaptığı için bir hedefi ve amacı vardır. İnsan bunları sosyal birlik ve devlet kurma yeteneğine borçludur. Ancak sosyal birlik ve devlet sayesinde insanın yapıp etmeleri gerçekleşebilir. Bu sebeple insanın 'varlık koşulları' arasında devlet önemli bir yer tutar. Devlet öteki 'varlık koşulları'nı taşıyan bir temel direktir.¹ Felsefe ve sosyal bilimler insanların ortaya koyduğu ürünler olup, bir amaç ve hedef ihtiva ederler. İnsanı ve yapıp ettiklerini her yönüyle inceleme en temel amaçlarıdır. Bu sebeple öncelikle felsefe, insanı ve yapıp ettiği alan olan devleti, derinlemesine incelemiştir.

Antik Yunan Felsefesi bu incelemenin ve Batı felsefe geleneğinin ilk ve en önemli dönemidir. Düşünce tarihinde tüm dönemleri etkileyen Antikçağ'ın en etkili isimleri felsefeyi sistematik bir yapıya kavuşturan ve kendilerine kadar uzanan felsefi görüşleri derleyip toplayarak kendi felsefe sistemlerini kuran Platon ve Aristoteles'tir.

Hayatlarını, mutluluğa kavuşturacak bir dünya ve insan anlayışı aramaya adanmış bu iki düşünürün devlet, toplum ve toplum idaresine ilişkin düşünceleri M.Ö. 5. yüzyılda Atina'da sürmekte olan sosyal ve entelektüel bunalıma son vermek amacıyla yönelmiştir.

Platon ve Aristoteles'e gelene kadar devlet üzerine çeşitli görüşler öne sürülmüştür. Ancak bu iki düşünürle devlet, sistematik bir şekilde ele alınıp incelenmiştir. Onları buna iten ilk sebep; içinde yaşadıkları toplumun düşünürleri olmaları ve kendi dönemlerindeki toplumsal yapının karmaşıklığı ve toplum idaresine ilişkin görüşlerin yetersiz olmasıdır.

Sofistler'in insan mahiyetine ilişkin düşünceleri, devlete ilişkin görüşlerin yoğunlaşmasını sağlamış ve Platon ile Aristoteles'in devlet görüşlerinin oluşmasına kaynaklık etmiştir. Sofistler arasında, insan doğuştan iyi ve eşit mi? Sorusuna farklı cevaplar verilmiştir. Örneğin Antiphon, "hepimiz doğa tarafından her şeyde aynı ve eşit

¹ Takiyettin Mengüşoğlu, *İnsan Felsefesi*, Remzi Kitabevi, İstanbul 1988, s. 184.

olarak yaratılmışız”² diyerek, insanın sonradan kötü toplum düzeni tarafından iyiliğini yitirdiğini savunur. Bir diğer sofist Kallikles, daha kuvvetlinin daha zayıfa hükmetmesi ve ondan çok şeye sahip olmasını haklı bir şey olarak³ görerek, insanın doğuştan eşit olmadığını, güçlünün haklılığını ve doğallığını savunur. Platon ve Aristoteles’in felsefeleri Sofistlerin bilgi, ahlak ve din öğretilerinin değiştirilmesine yönelik bir girişimdir.

Siyasal düşünce Yunanlılarla başlamamıştır. Ancak siyasi düşünce litaretüründe kullanılan sözcükler baskın kültür ve medeniyete sahip olan Yunanlılara aittir. İlk topluluklardan itibaren, insanlar arasındaki ilişki yapısından kaynaklanan; suç, ceza, adalet, yasa gibi kavramlar hep varolmuştur. Tarihsel açıdan düşündüğümüzde, devlet ve topluma ilişkin ileri sürülmüş görüşlerin birikimi sonucu bugünkü devlet ve hukuk sistemleri oluşmuştur. İlk toplumlardan itibaren yaşanan bu siyasi ve sosyal olayları dönemleri açısından ele alarak inceleyelim.

Tarihte bilinen ilk yazılı kanunlar, Mezopotamya Uygarlığı’nın en çok bilinen devleti Sümerler zamanında yapılmış olan Urganina Kanunları’dır. “Kanunlarda adam öldürenlere, hırsızlık yapanlara ve öteki suçlara ne gibi cezalar verileceği gösterilmiştir.”⁴ Babiller zamanında ise ilk yazılı anayasa kabul edilen, Sümer kanunlarından etkilenecek geliştirilen Hammurabi Kanunları yapılmıştır. 284 maddeden oluşan mülkiyet, ticaret ve ceza hukukuna ilişkin bu kurallar dizgesi eşit olarak değil sınıflara göre düzenlenmiştir. Örneğin özgür insanlar suç işleyince tazminat verirken, alt sınıftan olanlara kısasa kısas kanunları uygulanmıştır.⁵ Mezopotamya Uygarlığını oluşturan devletlerde egemenlik genelde mutlak ve teokratik yapıda gerçekleşmiştir.

Anadolu Uygarlıkları’nda da siyasi düşünce adına önemli uygulamalar olmuştur. Örneğin Hititler de hukuk daha çok geliştiğinden daha insancıl yasalar yapılmıştır. Aile ilişkilerini düzenleyen medeni hukuka benzer bir hukuk sistemi bu dönemde geliştirilmiştir.

Devlet ve hukuk kavramları, ilk kurulan Türk devletlerinde ise daha farklı anlamlar ihtiva etmiştir. Örneğin Büyük Hun İmparatorluğu boy, han ve şehirlerin

² Walther Kranz, *Antik Felsefe*, (Çev. Suad Y Baydur), Sosyal Yayınları, İstanbul 1994, s. 200.

³ Kranz, *Antik Felsefe*, s. 202.

⁴ Niyazi Akşit, *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, İmaj Yayınları, Ankara 2004, II, 318.

⁵ Niyazi Akşit, *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, İmaj Yayınları, Ankara 2004, I, 321.

birleşmesiyle meydana gelen bir devlet yapısındaydı. Hükümdar kutsal sayılırdı. Soylulardan oluşan kurultay, hükümdar başkanlığında toplanır, devlet işlerini görüşür ve karara bağlardı. Hakanlar, hakimiyeti töreye göre kullanırlardı. Töre, eski Türk devletlerini düzenleyen, örf ve adet hukukunu içeren geniş bir kavramdır.⁶ Görüldüğü gibi hemen hemen aynı zaman diliminde yaşamış farklı kültür ve uygarlıkların yasa, adalet ve devlet idare tarzları farklılık arz etmektedir.

Eski Yunan devlet adamlarından Solon (M.Ö. 640-589) da yaşadığı dönem dikkate alındığında önemli kanunlar yapmış ve uygulamıştır. Aristoteles, *Atinalıların Devleti* adlı eserinde Solon için şunları söyler: “Solon halkın elinden tutan ilk devlet adamı oldu. İktidarı ele aldıktan sonra borçlunun bedeninin rehin alınmasını yasak ederek halkı kölelikten kurtardı. Yasalar yaptı, özel ve devlete karşı bütün borçların bağışlandığını bildirdi.”⁷

Platon ve Aristoteles bir devlet modeli oluşturup, bu model devletin unsurlarını belirleyerek, felsefe sistemlerinde bu yapıya ilişkin sorunlara çözüm bulmaya çalışmışlardır. Bu sebeple her iki düşünürün devlet öğretilerini incelerken ait oldukları kültür ve uygarlık yapıları dikkate alınmalıdır.

Atina, Platon ve Aristoteles’e kadar çok çeşitli siyasi ve sosyal değişimden geçmiştir. Dönem dönem de toplumsal karışıklık ve belirsizlik ortamı olmuştur. Öncelikle bu dönemleri tarihsel, siyasi ve sosyal olarak ele alalım. “Yunan Uygarlığının kökeninde Girit (Minos) Uygarlığı, Minos ve Mykene Uygarlıkları kanalıyla da Ortadoğu uygarlıklarının üçbin yıllık uygarlık ve kültür birikimi yatmaktadır. Eski Yunan toplumunun kökeninde ise Minos uygarlığını yıkan Akha’ların kurduğu Mykene toplumu ile onu yıkan Dorlar yer alır.”⁸ Dor istilaları yerli halk Akha’ları yurtlarından etmiştir. Dorların, Yunan sitelerine geliş amacı ekonomik temellidir. Bunu başardıklarında millet kendi içinde hiç bir sınıfa ayrılmamıştı. Yani aristokrat ya da başka üstün bir sınıftan bahsedilmezdi. Dorların yağma faaliyetleri Yunan toplumunun yapısını iyice bozmuştur. Karanlık Çağ olarak yorumlanan bu dönemde, hem sürekli olarak birbirleriyle savaşan hem de yağma seferlerine çıkan küçük savaşçı feodal beyliklerin belirdiğini görürüz. Homeros destanlarında yansıtılan aristokratik kişisel

⁶ Mehmet Niyazi, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993, s. 221.

⁷ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları, İstanbul 2005, s. 6.

⁸ Alâeddin Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, İstanbul 2004, s. 110.

kahramanlık gösterileri bu çağa adını veren özelliğidir.⁹ Halen günümüzde de tanınan ve bilinen ünlü Yunan kahramanlık figürleri, Hector ve Ashill'dir.

Yunan toplumundaki siyasi ve ekonomik yapının anlatıldığı *İlyada* ve *Odyseus* destanlarında (M.Ö.8. ve 9. yüzyıl) ekonominin feodal üretimden çok yağma ekonomisi olduğu, bunun da yerleşik toplumlarda köleliği beraberinde getirdiği, Yunan'ın kölelik kurumunun temelinde bu olgunun yattığı görülür. Ayrıca destanlarda siyasi düşünüş olarak aristokratik yönetimin var olduğu dikkat çekmektedir.

Bu dönemin ardından 'Polis' denilen kent devletleri kurulmuştur. Polis, sınırları belirli bir toprak üzerinde kurulmuş siyasi, sosyal, askeri ve ekonomik bir bütünlüğü olan, bir ya da birden fazla şehri ve bunların etrafında uzanan kırsal bir bölgeyi kapsayan yönetsel yapı olmasının yanısıra aynı zamanda dini bir yapılanmadır.¹⁰ Eski Yunan da siyasi düşünce ya da devlet olgusu denilince Polis merkezli görüşler ortaya çıkar. Bu dönemin bireyi mutlak suretle bir Polis'e tabidir. Çünkü Polis'ler Tanrı kaynaklı, Tanrı'nın koruyuculuğunda siyasi yapılarıydı. Her Polis'in bir Tanrısı vardı. Polis'in yapısı ve özelliği Tanrı anlayışını da o yönde şekillendirmiştir. Ağırlıklı olarak Tarımla uğraşan Polis olduğu gibi savaşçı Polis'ler de vardı. Polislerin bu yapısı, Aşk Tanrısı ya da savaş Tanrısı gibi, Tanrı anlayışlarının oluşmasına sebep olmuştur.

Polislerin coğrafi yapıları yıllar sonra şu şekilde oluşmuştur.

“Dorlar'ın yerlerinden ettiği toplulukların Batı Anadolu da kurdukları, Anadolu'daki güçlü devletlerin varlığı nedeni ile karada genişleme olanakları olmayan ancak kıyıda nokta nokta tutunmaya ve gelişmeye çalışan kolonileri, Yunan toplumsal ve siyasal örgütlenişinin kent devleti biçiminde ortaya çıkıp bu biçimi sürdürmesine yol açmış.”¹¹

Kent devletlerinin coğrafi yapısının bu şekilde oluşması siyasi yapının daha çabuk kurulmasına, ancak çeşitli olumsuz durumların da ortaya çıkmasına neden olmuştur. Yunan insanının kent devletlerine aşırı bağlılığı, kent devletleri arasında sürekli savaşlara yol açmış; Yunan milletinin birleşmesini engellemiş ve siyasal düşünüşü de kent devletinin ufuklarıyla sınırlandırmıştır.¹²

⁹ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 111.

¹⁰ Ayferi Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul 2004, s. 1.

¹¹ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 113.

¹² Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 113.

Polis toplum yapısında üç farklı siyasi yönetim tipi uygulanmıştır. Bunlar: Krallık, aristokrasi ve son olarak demokrasi. Tabii olarak her yönetim şeklinin değişmesinde sosyal sorunlar, kargaşalar olmuştur. “Yunan Polis’lerinde bu siyasal gelişme ile batı uygarlığının geçirdiği siyasal aşamalar arasında doktrinde, bir paralellik kurulduğu görülür. Böyle bir benzetmeden hareket edilerek Yunan İlkçağı’ndan, Yunan Aydınlik Çağı’ndan, ve Yunan Yeniçağı’ndan söz edilmiştir.”¹³

Dor istilalarının ardından yaşanan dönem “Yunan İlkçağı” olarak değerlendirilir. M.Ö.12. ve 10. Yüzyılları kapsayan bu dönemde henüz siyasi bir yönetimden bahsedilemez. Çünkü kargaşa ve talan söz konusudur. Ancak aile yapısı birlik bir yapıyı temsil eder. Akralılık ilişkisi de bu yapının bir üst çatısıdır. M.Ö.9. ve 7. yüzyıllar arasındaki dönem “Yunan Ortaçağı” olarak adlandırılmaktadır. Bu dönemde artık kurulan düzenle birlikte kargaşa bitmiştir, “tarım alanında gelişmeler kaydedilmiş ve nüfus artışı olmuştur. Bu dönemin siyasal düzeni ise krallıktır.”¹⁴ Doğal olarak ailelerin ve kabilelerin artması bazı problemleri de beraberinde getirmiştir. Aynı toprak üzerinde yaşama bilinci, birlikte hareket etmeyi zorunlu kılmıştır. Bu zorunluluk beraberinde bir kişinin (kral-monarşi) veya bir zümrenin (oligarşi) diğer insanları yönetme durumunu ortaya çıkarmıştır.

Üçüncü olarak, krallık döneminde topraklara az sayıda kişi hakim olmaya başlamıştır. Böylece feodal bir toplum yapısı ortaya çıkmış ve aristokratlar sınıfı oluşmuştur. M.Ö.8. yüzyılın sonlarına doğru krallık “önemsiz bir dinsel memurluk derecesine indirilirken, yürütme işlerini aristokratların aralarından her yıl yeniden seçtikleri “arkhon” denen üç yüksek memur görmeye başlamıştır.”¹⁵ Aristokratlar bilgili, eğitilmiş ve topluluk üzerinde söz sahibi kişilerden oluşmuştur.

Aristoteles bu dönem Yunan toplumunun geçirmiş olduğu siyasi dönemler için şunları söyler: “Devlet yönetimi sırasıyla; krallık, polemarkhosluk (başbuğluk) ve arkhonluk aşamalarından geçmiştir. Kralların bazılarının şavaşı işlerini başaracak güçte olmaması sonucu polemarkhosluk kurulmuştur. Örneğin Atina Polis’i tarımla uğraşan barışçıl bir kentti. Atina gibi tarımla uğraşan Polis’lerin kralları bir kısım yetkilerini

¹³ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 2.

¹⁴ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 3.

¹⁵ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 113.

polemark ve arkhonlara devredip siyasi konulara yoğunlaşmışlardır.”¹⁶ Arkhonluk eski Yunan kent devletlerinde özellikle Atina’da en yüksek yönetim görevlisine verilen isimdir. Özellikle krallığı engellemek için M.Ö. 8. yüzyılda aristokratlar tarafından oluşturulmuş olup, dönem dönem de sayıları artırılıp ya da azaltılmıştır. Buraya kadar belirttiğimiz siyasi yönetimler ve dönemler Atina’da yaşanmış ve gözlenmiştir. Atina Polis’inin aksine Sparta Polis’i savaşçı bir toplumdur, monarşi (krallık) daha belirgindir, kral savaşçıydı ve Tanrı’nın yeryüzündeki temsilcisi olarak görülürdü.

Aristokrasinin yerleşmesiyle birlikte krallar sembolik görevleri ile sınırlı bir konuma itilmiş oldu. Aile-kabile yapılı topluluk durumundan aristokrasi ya da oligarşi yönetim tarzına gelme süreci ile toplum idaresine ilişkin yeni sorunlar ortaya çıkmıştır. Bu noktada birey ile yönetenler arasında yasa sorunu ortaya çıkmıştır. Bu dönemdeki gelişmeler Yunan siyasal düşüncesi açısından önemlidir. Çünkü toplum idaresinde yasa daha etkin konuma getirilerek toplum düzeninin kurulması için yasanın hakim olması görüşünde birleşilir. Yönetimin meşruluğunu yasalara dayandırması ya da yasa ile yürütme çabası toplumsal karışıklığı önemli ölçüde çöze de toplum idaresine ilişkin sorunlar devam etmiştir. Ancak yönetimin gelenekçi idare tarzından yazılı yasa ile idare tarzına geçişi, yöneten ile yönetilen için bir dönüm noktası olmuştur. Ancak yazılı hukuka geçiş, toplum kesimleri arasındaki çatışmayı tamamen ortadan kaldırmamış, hukukun yazılı yasalarla belirlenmesi kimseyi tatmin etmemiş, gerek yeni güçlenen ve zenginleşen tüccar kesimi, gerekse toprak sahibi soylular, eşitliği kendi sınıfı dışında kabullenmemişlerdir.¹⁷ Özetle geleneksel hukuk kurallarından yazılı hukuk kurallarına geçiş, siyasi ve sosyal sorunların bir kısmını çöze de siyasi eşitlik sorununu çözememiş ve dikkatleri bu kavram üzerine yoğunlaştırmıştır.

M.Ö. 650-550 yılları arası Polis’lerde meydana gelen siyasi ve sosyal mücadeleler, yeni rejimleri meydana getirmiştir. Bu dönemin karışık ortamından yararlanan bazı kişilerin hükümet darbeleri ile iktidarı ele geçirdikleri olmuştur. Bu kimselere tiran ve kurulan rejime de tirani adı verilmiştir.¹⁸ Tiran ile kral arasında benzerlikler görülse de iktidarlarının kaynağı noktasında birbirlerinden ayrılır. Kral iktidarının meşruluğunu dini kaynakta bulurken, tiranların bu ve benzeri hiç bir iktidar

¹⁶ Aristoteles, *Atinalıların Devleti*, s. 3.

¹⁷ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 4.

¹⁸ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 4.

kaynağı bulunmaz. Çünkü onların iktidara geliş biçimleri darbe ile olmuştur. Yani iktidara zor kullanarak sahip olma sözkonusudur. Yöntem bu olunca hiç bir yasayı, kendi güçleri dışında güç kabul etmemişlerdir. Tiran, darbe yoluyla iktidarı ele geçirdiğinden ve meşru temeli bulunmadığından, yıkılma tehlikesi ile karşı karşıya kalmıştır.

Polis'te aristokratların ya da oligarşik güçlerin karşısında zamanla sayıları artan yoksul sınıf belirmeye başlamıştır. Bu sınıf da ekonomik durumu itibariyle hak ve yasa gücü edinme peşinde olmuştur. Bu durum halk meclislerinin oluşmasına, bu da doğal olarak oligarşiye karşı demokrasi anlayışını doğurmuştur. "Demokratlar yavaş yavaş iktidar organları olan meclislere girme ve giderek hakim olma olanağı bulurlar. Böylece Polis'lerde demokrasi diye adlandırılan yönetim kurulmuş olur."¹⁹ Ancak bu ilk demokratik eğilimleri bugünkü demokrasi anlayışıyla, bir tutmamak gerekir. Ayrımı şu noktayı göz önüne alarak yapmalıyız. O dönem Polis yapısında kölelik vardı. Sayıları yurttaşlardan daha fazla olan köleler insan sayılmazdı, 'konuşan hayvan' ya da 'hareket eden araç' olan köle, toplumda mülkiyet konusu bir maldı ve Polis siyasal yaşamında hiçbir rolü yoktu.²⁰ Aristokratlar sahip oldukları köleleri birbirlerine hediye olarak sunarlarmış. Fazla köleye ve kadına sahip olmak bir gücü ifade edermiş. Polislerin bu sosyal yapısı, siyasi yaşamın da o yönde gelişmesine sebep olmuştur. Köleler tıpkı Roma hukukunda olduğu gibi suje değil, obje olarak görülmüştür.

Görüldüğü üzere köleliğin sosyal ve siyasal yaşamda hiç bir rolü olmamıştır. Bu ilk dönem demokratik anlayış sadece özgür yurttaşların kendi içlerinde kurdukları bir yönetim şekli olarak ortaya çıkmıştır. Tarihsel açıdan demokratik rejimler, Yunan sitelerine benzeyen sosyal topluluklarda ortaya çıkmış ve doğrudan demokrasi (Plebisit) biçiminde uygulanmıştır.²¹

Doğrudan demokrasi, demokrasi anlayışının özü ve kendisidir. Çünkü halk kendisini ilgilendiren kararları kendi almalıdır. Demokrasiler de iktidar yurttaşlardan oluşan Genel Kurul'un elindeydi; Genel Kurul bütün önemli kararları alır, bu kararları yürütecek ve kurulun toplanma dönemleri dışında ülkeyi yönetecek yargıçları seçerdi. Bu sistem ancak bütün halkın kolayca toplanabileceği küçük ülkelerde uygulanabilirdi.

¹⁹ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 5.

²⁰ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 5.

²¹ Maurice Duverger, *Siyasal Rejimler*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınları, İstanbul 1986, s. 16.

²² Günümüzde doğrudan demokrasi modeli sadece İsviçre'nin bazı kantonlarında (İsviçre'de küçük bir yönetim birimi) uygulanmaktadır.

Köleliğin meşru olduğu dönemlerdeki demokrasi anlayışını, günümüz demokrasi anlayışından farklı olarak kendi sınırları içinde kabul edilmiş bir idare biçimi olarak görmeliyiz. Küçük toplumlardaki yurttaş sayısının artması, ülke sınırlarının genişlemesi ile doğrudan demokrasi anlayışının günümüzde uygulanabilirlik özelliği kalmamıştır. Bu da temsili demokrasi denilen bu günkü demokrasi anlayışını ortaya çıkarmıştır. Ülke nüfusu artınca “yurttaşların tümü yönetime kişisel olarak katılamayacağı için aralarından temsilciler seçerek Ulusal Meclis'e gönderirler. İşte temsili demokrasi adı buradan gelir.”²³ Günümüzde demokratik devletlerin ekseriyetle kabul ettikleri model, temsili demokrasi modelidir. Temsili demokrasi anlayışı, daha sonra genel oyun kabulü ve siyasi partilerin kuruluşu gibi iki önemli değişiklikle günümüze değin toplumsal yapıda varlığını devam ettirmiştir.

Genel ve eşit oy ilkesi, gizli oy ve açık sayım ilkesi, tüm siyasi partilerin eşit şartlara tabi olarak seçimlere katılmaları, seçim güvenliği ve seçimlerin yargının gözetim ve denetiminde yapılması, demokrasinin olmazsa olmaz koşullarıdır. Bu koşullardan biri eksikse, demokrasiden söz edilemez. Örneğin ülkemizde 1950 seçimlerine kadar gizli oy ve açık sayım ilkesine uyulmamıştır.

Yunan demokrasileri insanlar arasında eşitlik ilkesine yabancı bir demokrasidir. Eşitlik, 'yurttaşlar arası' ve 'köleler arası' eşitlik olarak kabul edilirdi. Polis yapısı bakımından özgür yurttaşa söz hakkı tanımıştı. Özgür yurttaşlar kendi içlerinde karar alma ve uygulama durumundayken, köleler sadece ekonominin bir unsuruydu. Burada önemli bir noktada Polis yapısının, özgür yurttaşların da özgürlüklerini kısıtlayıcı belirleyici bir güce sahip olduğudur. Siyasi toplanmalara doğrudan katılım dışında yurttaşların dahi düşünce ve inanç özgürlüğü olmadığı gibi, özel olarak sosyal ve ekonomik yaşantıları da her yönüyle Polis tarafından düzenlenmiş ve denetlenmiştir. Polis, siyasi ve dini bir kuruluş olarak insanların düşünce ve inançlarına hükmetmiş, onlara serbestçe hareket edebilecekleri en ufak bir alan bırakmadan tüm davranış ve faaliyetlerini belirlemiştir.²⁴ Bu dönem özgür yurttaşı Polis'in her yönlü gücünün içinde

²² Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 16.

²³ Duverger, *Siyasal Rejimler*, s. 17.

²⁴ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 6.

aslında bir siyasi köledir. Çünkü her hareketini, her yönünü belirleyici siyasi bir olgunun etkisi altında, onun koyduğu kural ve ilkelerle hayatını sürdürür.

Antik Yunan dünyasının bu siyasi ve sosyal yapısında ilk felsefe faaliyetlerinin ortaya çıktığını görüyoruz. İlk insanın duyularına hitap eden madde dünyası sorgulanmıştır. Yunan toplumsal koşullarının elverişliliği ile dünyadaki değişim ve dönüşümü sorgulama, felsefi bir sorgulama halini almıştır. Yunan Felsefesinin doğuşuna sebep olan temel problem oluş problemdir. Bu dönemde görünen şeyler neden değişmektedir? Varlıktaki dönüşümün sebebi nedir? Sorularının cevabı aranmıştır. Bu soruların cevabı Antik Yunan'dan önce mitolojik açıklamalarla verilirdi. Felsefi anlamda bu ilk yorumlar, içeriği ne olursa olsun her türlü mitolojik açıklamayı reddetmek anlamı taşır.

Bu dönemde çoğunlukla doğa üzerine felsefi sorgulamalar yapılmıştır. Ancak devletin ne olduğu problemi de her dönem üzerinde durulan bir problem olmuştur. Presokratik Dönemde asıl ilgi doğa olmasına rağmen; insan ve toplum sorunları da zaman zaman ele alınıp incelenmiştir. Özellikle insanın mutluluğu sorununa bu dönemde de felsefi değerlendirmeler yapılmıştır. Bu dönemin insan ve toplum anlayışında, doğa ve yasaya uygun yaşamının mutluluğu ortaya çıkaracağı görüşü ağırlık kazanmıştır. Örneğin Demokritos'a göre iyi görülen bir devlet en büyük destektir, devlet sağ kalırsa her şey sağlam kalır, bozulunca da her şey bozulur. Bu sebeple devlet görevleri en üstün tutulmalıdır. Adillik gerekenleri yapmaktır, adaletsizlik ise gerekenleri yapmaktan kaçınmaktır.²⁵ Demokritos'a göre devlet yönetiminde adalete uygun olmayan bir iş yapılmamalı, ancak iyi yönetilen bir devlette adaletten bahsedilebilir. Ona göre, insan tek başına değil, ancak topluluk halinde mutluluğa ulaşabilir. Düşünür böylece, devletin ve birlikte yaşamının gerekliliğini vurgulamıştır.

Doğa felsefesinin ardından felsefenin ilgi alanı insan olarak belirlendi. İnsan felsefesinin oluşmasıyla birlikte, ahlak ve siyaset, felsefenin en çok irdelediği konular olmuştur. Felsefedeki bu değişimin birbirine bağımlı siyasi, felsefi ve toplumsal nedenleri vardır.

²⁵ Kranz, *Antik Felsefe*, s. 179.

Doğa felsefesi, madde dünyasına ilişkin çok sayıdaki görüşlerle bu alanı yeterince incelemiştir. Ancak doğa filozoflarının aynı konudaki karşıt hatta çelişik açıklamaları doğa felsefesindeki sorgulamaları sonuçsuz bırakmıştır.²⁶ Bu dönemin insanı kendini çok köklü bir değişime itmiştir. Mitolojik dönemin doğa üstü açıklamaları; doğa felsefesinin, madde dünyasındaki oluşumun, maddi ya da soyut ilkelerin bir tezahürü olarak görme eğilimindeki doğa açıklamaları, bireyi kendi dışında olan bitene karşı doyurucu bilgiler vermiştir. Birey bu dönemlerin ardından nihayet kendini sorgulamaya ve anlamaya yönelmiştir.

Yunan halkının 5. yüzyıldaki politik, ekonomik ve entelektüel deneyimleri, aydınlanma ruhunun gelişimi için esin kaynağı olmuştur. Pers Savaşları (M.Ö. 500-449) Antik Yunan'ın ticaret, kültür ve sanat merkezi olmasını sağlamıştır.²⁷ Bu gelişmelerin ardından dini, ahlaki, felsefi, bilimsel ve sanat anlayışları eleştirilmeye, tekrar yorumlanmaya başlanmıştır. Kendi duygu ve düşünceleri üzerine yoğunlaşan insan her yönden kendini açmış ve özgürleşmiştir.

Atina'nın demokratik yönetim biçiminin toplum tarafından benimsenmesi ve toplumun politik bir olgunluğa kavuşması, insan odaklı felsefeye dönüşün sebeplerinden biri olarak gösterilebilir. Doğrudan demokrasiyi en iyi bir biçimde ifade eden Atina'da çok sayıda meclis vardı ve her özgür yurttaş siyaset alanında gerekli bilgi ve uzmanlığa sahip olduğu takdirde seçilme hakkına sahipti.²⁸ Atina, bu dönem de hızlı bir siyasi değişim yaşar. Hemen hemen aynı dönemde demokrasi, aristokrasi ve oligarşi yönetim şekillerini yaşaması siyasi olarak çeşitliliği gösterir. Siyasi alandaki bu hızlı geçişler insanın kendi düşünce ve yetilerine yönelmesinde çok etkili olmuştur.

İnsan üzerine felsefi söylemlerin yoğunluğu Sofistler ve Sokrates döneminde olmuştur. Sofistler döneminde (M.Ö. 450-390) düşünen ve isteyen bir varlık olan insan; hem birey hem de toplum üyesi olarak tüm dikkatleri üzerinde toplamıştır.²⁹ Bu dönemin inceleyen, eleştiren özgür insan modeli Sofistler, felsefeyi pratik kaygılarla şekillendirerek, söylemleriyle içinde yaşadıkları topluma öncülük etmişlerdir.

²⁶ Ahmet Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Asa Yayınları, Bursa 2000, s. 72.

²⁷ Frank Thilly, *Felsefenin Öyküsü*, (Çev. İbrahim Şenel), İzdüşüm Yayınları, İstanbul 2000, s. 82.

²⁸ Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s. 73.

²⁹ Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1994, I, 18.

Sofistler, doğa felsefesinin ardından bütün ilgiyi insana çekerek, Antik Yunan'ın bilgi, ahlak, hukuk, adalet, devlet ve toplum gibi görüşlerine yön vermişlerdir. Ayrıca Atina'daki demokratik gelişmeler, belli bir yetişme düzeyini gerektirmiştir. Bilgi, pratik sosyal bir değer ve güç kazanıp zenginleşmiştir. Bu gelişmeler sonucunda, demokratik Atina'da artık mevcut eğitim sistemi yetersiz kalmıştır.³⁰ Sofistler, toplumun ihtiyaç duyduğu yeni birey tipinin, pratikte kullanacağı tüm bilgileri, eğitim esaslı yetiştirme yoluyla kazandırarak, dönemin en etkili düşünürleri olmuşlardır.

Protagoras, "bütün şeylerin ölçüsü insandır."³¹ diyerek sofizmin; bilgi, ahlak, din ve siyaset görüşlerini özetlemiştir. Ölçü insan olunca bütün her şey ona görüldüğü gibi olur. Herkes için geçerli bir doğru, salt gerçeklik yoktur. Sofizm, tüm görüşlerini göreceli bir dünya tasarımından hareketle temellendirmiştir. Buna göre, tüm bireyler için geçerli bir ahlak hukuk ve devletten söz edilemez. Bazı Sofistlere göre, insanlar; güçsüz oldukları için, çıkarlarına uygun düşen bir sözleşmeyle birlikte toplum halinde yaşamayı seçmişlerdir.³²

Sözleşmeye dayalı devlet anlayışında da eşitlik problemi ortaya çıkınca yukarıda da değindiğimiz gibi bazı Sofistler, (Antiphon) köleliğin kaldırılmasını isterken, bazıları da (Kallikles-Gorgias), toplumda güçlünün haklı ve üstün olacağını, yasaları da bu üstünlerin oluşturacağını söyleyerek güç kavramını savunur.

Kallikles bu sebeple, toplumdaki güçsüz insanların kendilerini korumak için yasa, adalet gibi toplumsal değerleri oluşturduklarını ileri sürmüştür.³³ Sofist Kritias da aynı anlayışta olmak üzere; toplumda düzenin olması için din ve ahlak kurallarının oluşturulduğunu, bu kuralların yöneticiler tarafından toplumun itaat etmesi için oluşturulduğunu belirtir.³⁴ Bir diğer sofist Thrasymachos'a göre de hak ve adalet güçlünün işine gelenden başka bir şey değildir.³⁵ Yasalarda gücü elinde tutanlar tarafından konulmuştur. Sofistlerin bu görüşlerinde ortak anlayış insanlar tarafından konulmuş olan yasaların toplumun çoğunluğunun hak ve adalet görüşüne göre değil, toplumdaki kimi ayrıcalıklı ya da güçlü sınıfların çıkarına göre oluşmuştur. Bu sebeple

³⁰ Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Yayınları, İstanbul 1966, s. 42.

³¹ Kranz, *Antik Felsefe*, s. 194.

³² Anıl Çeçen, *Adalet Kavramı*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993, s. 87.

³³ Kranz, *Antik Felsefe*, s. 202.

³⁴ Wilhelm Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1995, II, 131.

³⁵ Capelle, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, II, 122.

adalet, yasa, devlet gibi kavramlar üzerine söylenecek her söz göreceli bir ifade olacaktır.

Sofistler bu noktadan hareketle devlet ve devletle ilgili kavramların (hak, adalet, ahlak, yasa, ödev) doğuştan mı yoksa insanların belirledikleri yasalardan mı kaynaklandığını sorgulamışlardır. Sokrates, Sofistler'in ardından, bu kavramların nesnel bir doğruluğa sahip olduğunu savunmuştur. Siyasi ve sosyal açıdan hızlı bir değişimden geçen Antik Yunan'a; ahlak, eğitim ve bilgi alanlarında etkileyici söylemlerde bulunan Sokrates, yaşadığı dönemde ve politik açıdan düşülen hataları, yanlış değerlendirmeleri görerek, bunları düzeltmenin yollarını aramıştır. Ömrünü toplumda ahlak ve adaleti üstün kılmaya çalışarak geçirmiştir. Bilgi sorunu, onun için de bulunduğu durumun anahtar ögesini oluşturmaktadır. İyimser bir inançla insan aklının gücü ile dönemin pratik sorunları üzerine saptamalarda bulunmuştur.³⁶

Sokrates'te yaşadığı dönemin değişen toplum düzenine ayak uydurmak isteyen yurttaş modelini yetiştirme çabası içinde olmuştur. Sokrates, Platon'un Diyaloglarında erdem ve bilgiyi şöyle ifade eder. "Bilgiden ayrı olduğu halde iyi olan bir şey varsa, erdem de bilgiden ayrı olabilir. Ama bilgi her iyiyi kavratsa, kavramadığı iyi şey yoksa, erdem de bir bilgi olduğunu kabul etmeliyiz."³⁷ Ona göre bilgi ve düşünce adaletin temelidir. Adalet, Sofistlerin savunduğu şekliyle görelî olmayıp bir değer olarak her yerde vardır. Bilgili kişi de adalete yönelerek yasalara uyar.

Sokrates'e göre felsefenin amacı, insanın yetkin yaşamasını sağlamaktır. Yetkin yaşamının yolu ise erdemli olmaktan geçer. Erdem de bilgi ile özdeş ise bilgili kişi erdemli bir yaşama sahip olup mutluluğu yakalayacaktır. Sokrates'in, erdemi bilgi ile özdeş kılmasını içinde yaşadığı toplumun, yani Atina'nın o günkü şartlarında aramak gerekir. Demokratikleşme faaliyetleriyle beraber, toplum düzenindeki hızlı değişim bireyleri daha farklı olma yoluna itmiştir. Sokrates bu noktada Sofistlerle aynı görüşü paylaşarak bilgiye sahip olanın daha yetkin ve üstün konumda olduğunu belirtir. Sonuçta erdemli olmanın tek yolu bilgiye sahip olmaktan geçer. Doğru bilgiyi elde etmekte insanın davranışlarını doğru kılar. Bu söylemlerle birlikte bilgi ahlaki bir değer

³⁶ Thilly, *Felsefenin Öyküsü*, s. 98.

³⁷ Platon, *Diyaloglar, Menon (Erdem Üstüne)*, (Çev. Adnan Cemgil), Remzi Yayınları, İstanbul 1998, 87 d, I, 173.

kazandı, felsefe ise herkes için geçerliliği olan ‘iyi’nin yasası üzerine bir düşünme etkinliği olarak görüldü.³⁸

Sokrates söylediklerini hayatında bizzat tatbik etmiş bir düşünürdür. Siyasi ve sosyal kargaşa içindeki Atina’da erdemli yaşamının insanı mutluluğa götüreceğini, bunun da ancak eğitimle olabileceğini savunmuştur. Sokrates Peleponnes savaşlarından sonra iktidara gelen aristokrat idarenin zulmünü; daha sonra iktidarı ele geçiren demokrat idarenin yolsuzluklarını, büyük bir cesaretle ve hayatını tehlikeye koyarak tenkit etmekten çekinmemiştir.³⁹ Sokratesin bu söylemleri; Atina Halk Meclisi’nde yargılanmasına, inandığı ilkeler uğruna hiç de hak etmediği suçlardan dolayı ölümüne neden olmuştur. Sokrates ünlü savunmasında inandığı değerleri şöyle ifade etmiştir. “Hapsedilme ve ölüm korkusuyla sizinle adaletsizliği desteklemedim ve bu riski göze alarak kanun ve adaletin yanında yer aldım...Ölüm benim için hiç birşey ifade etmez, hayatta en önemli şey, bir adaletsizlik veya kötülük yapmamaktır.”⁴⁰

Eskiçağın kısa detaysız devlet ve toplum görüşlerinin ardından, Platon ve Aristoteles’in devlet öğretilerini de gözlemlemiş olan Ortaçağ’da devlet daha çok dini bir yapıda görülmüştür. Çünkü devlet yapısı, toplum olgusundan ve düşünce geleneğinin yapısından soyutlanarak ele alınamaz. Bu sebeple devlete ilişkin görüşleri düşünce geleneğinin gelişim çizgisinde incelemek gerekir. Ortaçağ’ın dini karakterli değer yargıları ve fikri oluşumları toplumsal yapının da bu doğrultuda şekillenmesine sebep olmuştur.

Bu dönem devlet ve toplum görüşleri hem Hıristiyanlığın hem de Platon’un etkisi altında ve dinin akıl yoluyla temellendirilmesi çabasıyla geçmiştir. Bu sebeple Ortaçağ’da ‘Tanrı devleti’ görüşü ağırlık kazanmıştır. Toplumun ve devletin asıl amacının yeryüzünde ‘Tanrı devleti’ idealini gerçekleştirmek olduğu bu dönemin en öncelikli görüşüdür. Bu çağda devlet ve topluma ilişkin felsefi görüşler ileri süren Augustinus’un görüşleri dönemin siyasi ve toplumsal karakterini yansıtmaları açısından önemlidir.

Düşünür *Tanrı Kenti* adlı eserinde iki kent belirlemiştir. ‘İnsan Kenti’nde yöneticilerin, yönetme şerefi için yönettiklerini, ‘Tanrı Kenti’nde ise yöneticilerin

³⁸ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 50.

³⁹ Kâmiran Birand, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, A. Ü. İlahiyat Fakültesi Yayınları, Ankara 1987, s. 37.

⁴⁰ Platon, *Sokrates’in Savunması*, (Çev. Numan Özcan), Şûle Yayınları, İstanbul 1999, s. 79.

gerçek ödülleri cennetle şereflendirmedi bulduklarını söyler.⁴¹ Augustinus devlet ve toplum düzeninin kaynağını adalet olarak belirler. İnsanların yaptığı yasalar ise geçicidir. Augustinus'a göre hiç bir siyasal gücün yetkesi saltık (mutlak) olamaz. "Bu yetke her zaman adaletin yasalarına bağlıdır. Bu yasalar değiştirilemez ve bozulamaz. Çünkü göksel düzenin kendisini, en yüksek yasa koyucunun istencini dile getirirler."⁴²

Rönesans'la başlayan Yeniçağ'da ise dini karakterli devlet anlayışı yerini 'laik devlet' anlayışına bırakmıştır. Din, bu dönemde devlet yapısını belirleyici etken olmaktan çıkmıştır. Batı düşünce tarihinde bir dönüm noktası olarak kabul edilen Rönesansla birlikte batı dünyası kültürün bütün alanlarında yeniden yapılanma yoluna gitmiştir. Bu dönem Ortaçağ'ın din, felsefe, sanat, edebiyat ve bilim alanındaki dogmatizme ve katı taassuba bir başkaldırıdır. Rönesansla birlikte 'hümanizm' de felsefi sorgulamalarının merkezine yerleştirilmiştir. Hümanizm bu dönemde; düşünen, sorgulayan, varlığının bilincinde olan özgür bireyi meydana getirdi. Bu insan tipi daha sonraki dönemlerde 'modern insan' diye tanımlandı. Rönesans kültürün her alanında yenilik ve değişim yaparken Antikçağ'ın değerlerini ilk örnek olarak ele almıştır.

Bu dönemin siyaset felsefesi alanında en önemli düşünürü olan Machiavelli modern çağın siyaset felsefesinin de hazırlayıcısı olmuştur. Machiavelli'nin devleti Ortaçağ devleti gibi Tanrı'nın planında belli bir görevi yerine getirecek bir kurum değildi. Onun ideali: kuvvete dayanan ulusal devlettir. Din, ahlak, hukuk, devlete bağlıdır; devletin güçlü olması için devlet adamı bunları birer alet olarak kullanacaktır.⁴³ Machiavelli devletin çıkarı için her yola başvurmanın yasal olduğunu *Hükümdar* adlı eserinde şöyle ifade eder: "İnsanların hepsi, özellikle de yargılayıcısı bulunmayan hükümdarların uygulamalarında sonuca bakar. Öyleyse, bırakın hükümdar kendisini kabul ettirsin ve devletin devamlılığını sağlasın. Uygulayacağı yöntemler taktirle karşılanacaktır."⁴⁴

Rönesans döneminde ideal devlet tasarımları olarak ortaya konan ütopyalar da bu dönemin devlet ve toplum anlayışının bir yönüne ışık tutar. Demokratik ve sosyalist devlet düşüncesinin köklerini Rönesans'ta bulabiliriz. Ancak bu anlayışa bilimsel bir

⁴¹ Larry Arnhart, *Siyasi Düşünce Tarihi*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara 2011, s. 83.

⁴² Ernst Cassirer, *Devlet Efsanesi*, (Çev. Necla Arat), Remzi Yayınları, İstanbul 1984, s. 110.

⁴³ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 209.

⁴⁴ Machiavelli, *Hükümdar*, (Çev. Mehmet Özyay), Şûle Yayınları, İstanbul 1997, s. 106.

inceleme ve araştırma olarak değilde bir ütopya olarak rastlarız.⁴⁵ Bu eserler: Thomas More'un *Utopia*'sı, Campanella'nın *Güneş Ülkesi*, ve Francis Bacon'un *Yeni Atlantis*'idir. Bu ortaya konan eserler her ne kadar ütopya olarak değerlendirilse de, eserlerde buldukları dönemin devlet sistemlerine bir eleştiri de sözkonusudur.

Thomas More ve Campanella eserlerinde özel mülkiyeti kaldırarak, ortak mülkiyetle insanlara mutlu ve bir yaşam sunacaklarını ifade etmişlerdir. Her iki düşünür de sosyal eşitliği bu şekilde sağlayacaklarını düşünürler. Örneğin Campanella *Güneş Ülkesi*'nde bu ortak yaşamı şöyle ifade eder: “Güneş Kentlilerin evleri, odaları, yatakları ve gerekli bütün eşyaları ortaktır. Her altı ayda bir, yöneticiler herkese hangi evde, hangi odada kalacağını bildirir.”⁴⁶ Bacon'un ideal devletinde ise bilgi düşüncesi devletin temeli yapılmıştır. Burada ideal: Toplumu, devleti bilgiye dayatmak, onu bilimin verilerine göre düzenlemektir. Bu ‘bilmek egemen olmaktır’ anlamına gelir.⁴⁷

Ütopik devlet anlayışına sahip düşünürlerden biride İslam Felsefesinin Türk asıllı filozofu Fârâbi'dir. Fârâbi M. S. 900'lü yıllarda Platon'dan etkilenecek, *El-Medinetü'l Fâzıla* (Faziletli Devlet) adlı eserini yazmıştır. Fârâbi bu eserinde devletin kaynağını evrenin sahip olduğu düzene dayandırır. İnsanlar kendi aralarında adaleti tesis etmek için bir güce ihtiyaç duymuşlardır. Bu sebeple insanlara gerçek adaleti sunacak olan devlet mekanizması kurulmuştur.⁴⁸ Fârâbi Platon'un yönetim şekillerine benzer dört devlet şekli belirlemiştir. Bu dört devlet şekli ve yönetenleri şunlardır: Faziletli devleti bilgili kişiler, Câhil devleti bilgisiz kişiler yönetir. Fasık devlet, Faziletli ve Cahil devlet yöneticilerinin orta hali olan kişilerce yönetilir. Delâlette olan devlet ise aklî ve dinî bilgidен yoksun kişiler tarafından yönetilir.⁴⁹

Düşünce geleneğinde 18. Yüzyıl Aydınlanma Çağı olarak kabul edilir. Siyasi ve sosyal aydınlanma Rönesansla birlikte filizlenmeye başlamıştı, 18. yüzyıl da ise aydınlanmanın tüm ürünleri ortaya çıkmıştır. Aydınlanma Felsefesiyle yapılmaya çalışılan; Skolastik dönem de daraltılan insan yaşamını ve düşünce ufku yeniden kurmaktır. Bu nedenle Aydınlanma, siyasi, sosyal, ve ekonomik kurumların yeniden

⁴⁵ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 213.

⁴⁶ Campanella, *Güneş Ülkesi*, (Çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1996, s. 32.

⁴⁷ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 213.

⁴⁸ Fârâbi, *El-Medinetü'l Fâzıla*, (Çev. Ahmet Arslan), Vadi Yayınları, Ankara 2004, s. 19.

⁴⁹ Mehmet Bayraktar, *İslam Felsefesine Giriş*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997, s. 185.

inşasını amaçlamıştır. Tüm bunlar gerçekleştirilirken evrensel kültür oluşturma da amaç edinilmiştir.

Ancak Aydınlanma Çağı da tüm bu getirileri yanında olumsuz yönleri de barındırmıştır. Ahlaksal ve dinsel yapının radikal eleştirisi de, imhası da bu dönemin eseridir. Aydınlanma'nın evrensel kültür kurma amacı, bireysel kimliği ve milli kültürü dışarıda bırakmıştır. Ayrıca insanın duygu yetileri bu dönemle birlikte dışlanmıştır. Yetkinlik yeterlilik ölçütü sadece akıl olarak kabul edilmiştir.

Bu dönemin politik anlayışının temsilcilerinden Thomas Hobbes, Eski Çağ'ın doğal devlet anlayışına karşı, yapma devlet anlayışını ileri sürmüştür. Hobbes'a göre, *'birbirinin kurdu'* olan insanlar, kendi güvenliklerini sağlamak için bir araya gelip anlaşma (sözleşme) ya varmışlardır. Çünkü, insanın doğal durumu, kaos ve savaş durumudur. Güvenlik kaygısı, devletin varoluşunun zorunlu sebebidir. Devlet, güvenlik kaygısıyla bir araya gelen insanların yaptıkları ortak anlaşmadan doğmuştur. Hobbes'a göre devlet, herkesin herkese karşı savaşına son veren bir araçtır, bireylerin mutlak itaatine karşılık, onların hayat ve mallarını korur. En yüksek otorite olan devletin emrettiği iyidir, yasakladığı kötüdür.⁵⁰ Hobbes'un devlete yüklediği bu anlam, otoriter devlet eksenli olup, bireyci ve özgürlükçü değildir. Çünkü, devletin her emrettiği şey *iyi*, yasakladığı her şey *kötü* değildir. Devletin asli sahibi insan (birey) olduğuna göre, devletin emrettiği şeyin iyiliğinin veya yasakladığı şeyin kötülülüğünün ölçütü, toplumun ortak yararı ve bireyin öznel mutluluğu olmalıdır.

John Locke, Hobbes'un aksine doğa durumunu eşitlik ve özgürlük olarak kabul etmiştir. Locke'a göre, insan doğa durumunda iken eşit ve özgürdür. Ancak insanlar, özgür ve eşit olmalarına rağmen sahip oldukları mülkiyetlerini korumak ve güvenliklerini sağlamak için bir araya gelip devleti oluşturmuşlardır. Şu halde John Locke'un siyaset felsefesinin ana tezi, ahlâki ölçüyü, otorite müessesine ve otoritenin yerine getirilmesine uygulamakta azimli olmasıdır. Bundan da bireylerin hürriyetlerinin savunulması sonucu çıkar.⁵¹ Hobbes'un doğal halde iken insana atfettiği değere göre, Locke'un eşitlikçi ve özgürlükçü anlayışı insani (hümanist) ve ahlakidir. İnsanı sürekli savaşan bir varlık olarak görmek, kabul edilemez. İnsan, doğuştan sahip olduğu eşitlik

⁵⁰ Alfred Weber, *Felsefe Tarihi*, (Çev. Vehpi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998, s. 212.

⁵¹ Maurice Cranston, "Aguinas", *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, (Editör: Maurice Cranston, Çev. Nejat Muallimoğlu), Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Yayınları, İstanbul 1995, s. 76.

ve özgürlükten vazgeçemez, eşitlik ve özgürlük devredilemez. Devlet sadece güvenliği sağlamakla yükümlü olmayıp, aynı zamanda bireyin temel hak ve özgürlüklerini de korumalı ve geliştirmelidir. Birey, temel hak ve özgürlüklerinden tamamen feragat ederek devlete devretmemiştir. Bireyin devrettiği şey, özgürlük ve eşitliğin korunması ve sağlanmasıdır. Devletin tanıdığı hak veya özgürlük, bir lütuf değil, hak ve özgürlüğün asli sahibine verilmesidir. Locke'un, bireyi, temel hak ve özgürlükleri ve eşitliği esas alan görüşleri, halen geçerliliğini sürdürmekte olup, liberal-özgürlükçü-çoğulcu demokrasiye temel oluşturmuştur.

Montesquieu, Hobbes ve Locke'dan farklı olarak siyasi özgürlük anlayışını savunur. Ona göre özgürlük yasaların izin verdiği şeyi yapma hakkıdır. Ancak bir yurttaş, yasaların ona vermediği şeyi yapması halinde özgürlüğünü kaybedeceğini düşünür. Montesquieu demokrasi ve aristokrasinin doğaları gereği özgür devlet biçimleri olmadıklarını düşünür. Çünkü ona göre siyasi özgürlük iktidarın kötüye kullanılmadığı yönetimlerde bulunur. Bu siyasi özgürlük ancak monarşik yönetimlerde bulunur. Düşünürün önemle üzerinde durduğu bir nokta da günümüz demokrasi anlayışının da vazgeçilmez organlarından olan yasama, yürütme ve yargının bir kişi ya da toplulukta birleşmesi halinde özgürlüğün ortadan kalkacağı durumudur. Bu sebeple Montesquieu bu kuvvetlerin ayrı ellerde bulunmasını savunur. Düşünürün bu öğretisinin önemli yanı 'negatif devlet' sözünü etmeksizin, devleti bu anlamda görmesidir. Bu devlet; bir gece bekçisi gibi çalışarak kanunu ve nizamı sağlar, ferdin hürriyet ve mülkiyetini korur, ama kendisi hayata girmez.⁵² Montesquieu'nun kuvvetler ayrılığı prensibi, başkanlık sisteminde uygulanmakta olup, tipik örneği Amerika Birleşik Devletleri'dir.

Bir diğer düşünür J. J. Rousseau ise sözleşmeye dayalı halk egemenliğini savunur. Rousseau, toplumun bir sözleşmeden meydana geldiğini savunarak bu toplum sözleşmesini, egemen güce bir boyun eğme olarak değil, bir nevi karşılıklı hakları koruyacak bir ortaklık anlaşması olarak görür. Rousseau, insanın doğa durumunda özgür ve eşit yaşarken etrafında bulunan bir toprak parçasını kendine ait olduğunu kabul ettikten sonra, bu doğa durumunun sona erdiğini belirtir. Rousseau, bu durumu şöyle açıklar: "Bir toprak parçasının etrafını çitle çevirip 'bu bana aittir' diyebilen, buna

⁵² William Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev. İsmet Özel), Şûle Yayınları, İstanbul 2005, s. 241.

inanacak kadar saf insanlar bulabilen ilk insan, uygar toplumun kurucusu oldu.”⁵³ Bu durum doğa durumundaki eşitliği ortadan kaldırarak insanları birlikte eşit yaşamaya zorlayan bir sözleşmeye itmiştir. Böylelikle uygar toplum kurulma noktasına ulaşmıştır. Ancak bu uygar toplumun tam anlamıyla kurulması için yasalı bir düzenin de olması gerekir. Ancak kurulan yeni toplumsal düzen doğal bir durum olmaktan çıkmıştır. Rousseau, kurulan bu uygar toplumda en iyi yönetim şeklini belirleme noktasında, sadece halkın egemenliğini benimsemiştir. Başka bir ifade ile vatandaşların bir bütün halindeki gücü, ancak kanun yapma gücünü yerine getirdiği takdirde gerçekleşir.⁵⁴ Rousseau, Locke gibi eşitlik ve özgürlük düşüncesinden hareket etmekle birlikte, Locke’un özgürlük ve eşitlik anlayışı daha katılımcı ve çoğulcudur.

Özetle, toplum sözleşmeci düşünürler, doğal hukuk kavramından hareketle devleti açıklama ortak paydasında birleşmişlerdir. Toplum sözleşmecilerin tümü, devletin, insanların ortak iradesi ve uzlaşma ile ortaya çıktığını kabul etmekle birlikte, hak, özgürlük ve eşitliğin kapsamı, kullanımı ve sınırları konularında ayrılmışlardır.

19. Yüzyıl Endüstri Devrimi ile birlikte toplumların temel üretim biçimleri değişti. İnsanlık, tarım toplumundan sanayi toplumuna geçmeye başladı. Sanayi toplumu, hızlı kentleşmeyi, kent kültürünü, yeni yaşam biçimlerini ve farklı sınıfsal yapıları beraberinde getirdi. Bu değişim, yeni ihtiyaçlar ve taleplerle birlikte siyasal sistemleri de etkiledi. İnsanın bağımlılık alanları artmaya başladı, öncelikler ve aidiyetler değişti. Fabrikadaki işçi artık ait olduğu sınıfın kurallarına bağlıydı. Haklarını ve menfaatlerini korumak için sınıfından bağımsız hareket edemezdi. Tek başına hak ve menfaatlerini koruması ve elde etmesi mümkün değildi. Bu noktada aydınlanmanın tasarladığı insan modeline göre, daha bağımlı hale geldi.

19. Yüzyılda devlet sistemlerine, siyasi ideolojiler egemen olmaya başlamıştır. Aydınlanma döneminden gelen kazanımlarla dogmatik ve skolastik yaklaşımlara, dine, geleneğe ve otoriter siyasi sistemlere başkaldırı olmuştur. Bu yüzyılda, devletin hakim gücüne karşılık, birey haklarının ve özgürlük alanlarının artırılması ve genişletilmesi amaçlanmıştır. Bu amaçla birey özgürlüğünü ve serbest piyasa ekonomisini esas alan liberal-kapitalist sistem ile emeğin üstünlüğünü ve üretim araçlarının kamulaştırılmasını

⁵³ J. J. Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Alpagut Erenuluğ), Öteki Yayınları, Ankara 1999, s. 155.

⁵⁴ Cranston, *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, s. 84.

savunan Marksist-Sosyalist sistem ortaya çıkmaya başlamıştır. Bu iki ana siyasal sistem de eşitliği ve özgürlüğü savunmakla birlikte eşitlik ve özgürlüğün kaynağı, kullanılma biçimi ve izlenecek yol ve yöntemler konularında ayrılmışlardır. Eşitliği temele alarak siyasi ve sosyal sorunlara yönelme; din ve geleneğe karşı olma bu dönemin en önemli özellikleridir.

20. Yüzyılda Avrupa, siyasi, sosyal, ekonomik, bilimsel ve kültürel alanlarda devrim yaşamıştır. Fransız Devrimi'nden sonra milliyetçi görüşlerin artmasıyla ulus devlet bilinci gelişmiştir. İki dünya savaşı, ekonomik buhranlar, sosyal çalkantılar yeni devlet sistemlerinin oluşmasına neden olmuştur. Yine bu yüzyılda özgürlük ve eşitlik kavramları yeniden yorumlanarak liberal ve demokratik sistemler ortaya çıkmıştır. Özellikle Batı liberalizmi, eski Yunan'dan kaynaklanıp, günümüz Avrupasında zirvesine ulaşan düşünce ve kültür akımının devamı olarak görülen tarihi liberalizmin düşünce ve kültür mirasçısı olarak karşımıza çıkar.⁵⁵ Ayrıca sosyalizm, Marksizm ve faşizm gibi siyasi sistemler bu yüzyılda uygulanmış, büyük sosyal ve toplumsal değişimlere sebep olmuştur. 20. Yüzyıl iki dünya savaşının yapıldığı, buna bağlı olarak her alanda bir değişimin yaşandığı, imparatorlukların yıkıldığı, ulus devletlerin kurulduğu, sömürge politikalarının en yaygın olduğu, nüfus ve kentleşme sorununun çok yoğun yaşandığı bir yüzyıldır. Tüm bu yenilik, değişim ve kaos içinde yeni dünya düzeni kurulmuştur. Devletlerin ideolojik yapılanmaları toplumları da yeni siyasi, sosyal ve ekonomik değişime itmiştir. Yüzyılın sonunda ise insan haklarını evrensel manada savunma ihtiyacı ortaya çıkmıştır. İlk toplumlardan itibaren insanı mutlu ve güvenli kılmak için kurulan ya da kurulmaya çalışılan devlet anlayışlarının ulaştığı son noktayı gösterir. Batı'nın bir hümanist geleneği üzerine kurulu olan bu düşünce, bireyin temel ve vazgeçilmez hakları olduğunu söyler; halkların bencil çıkarlarını aşan ve devletin egemenliğine de bir sınır getiren haklardır bunlar.⁵⁶

Modern anlayışa göre devlet, sınırları tanınmış bir toprak parçası üzerinde kurulan, belirli bir insan topluluğu üzerinde egemenlik yetkisine ve kamu gücüne sahip olan bir varlıktır. Devlet, kendisini oluşturan tek tek bireylerden ayrı olarak bir kişiliğe (tüzel kişilik=hükmi şahsiyet) sahiptir. Devlet olabilmek için, hükmedilen insan

⁵⁵ Ali Şeriatî, *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, (Çev. Ali Erçetin), Birleşik Yayıncılık, İstanbul 1999, s. 15.

⁵⁶ Server Tanilli, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, Adam Yayınları, İstanbul 1999, VI, 666.

topluluğunun millet olması şart değildir, birlikte yaşama karar ve iradesi öncelik taşır. Aslolan hak ve ödevlerin karşılıklı olarak tanınıp hukuki statüye bağlandığı vatandaşlık bağıdır. Kanaatimce, hukuki vatandaşlık bağı yanında *aidiyet ve sahiplenme duygusu* da bulunmalıdır. Aksi halde, devletin meşruiyetinin ahlaki yönü eksik kalır.

İlk Türk Devletlerinde, Hakan aynı zamanda dinsel bir figürdü, zayıf ve yetersiz olsa bile mutlak itaat edilirdi, aslolan devletin yaşaması ve varlığını sürdürmesiydi. Devlet yaşarsa, insan yaşardı. Bu aidiyet ve bağlılık, zamanla *devlet-i ebed-müddet* düşüncesine dönüştü. Türklerin bir çok devlet kurmalarının sebeplerinden birinin bu düşünce olduğu söylenebilir.

Eski Yunanda da meşruluk ve aidiyet dinsel idi. Her sitenin bir Tanrısı vardı, siteler arasındaki savaş aynı zamanda Tanrılar arasında savaştı.

İslam Devletlerinde adil olmak ve dini emirlere uymak şartıyla *Ulul Emr*'e itaat etmek farzdı.

Yukarıda belirttiğimiz örneklerde de görüldüğü gibi devletin varlığını koruması ve sürdürmesi bakımından din olgusu da etkili olmuştur.

Siyasi, sosyal, dinsel ve ekonomik olaylar meydana geldiği toplumun idare tarzını ya şekillendirmiş ya da ortadan kaldırmıştır. Eski Yunan'ın siyasi, sosyal ve dinsel yapısı da Platon ve Aristoteles'in devlet öğretilerine içerik kazandırmıştır.

Yaşadığımız çağda çok hızlı değişen siyasi, sosyal ve ekonomik olaylar, insanlar arasındaki ilişkiyi de ciddi şekilde etkilemiştir. İnsan ve toplum karşılıklı bir etkileşimle sürekli bir değişim halindedir. Siyaset bilimi de işte tam bu noktada devreye girerek bu etkileşimin sonucunda ortaya çıkan yönetme ve yönetilme kriterlerini konu edinir. Siyasi unsurları; etkileme, değiştirme veya yönlendirme sanatı politika, insanın kendisini ve çevresini tanımlamasından, Aristoteles'in deyişiyle 'zoon-politikon' oluşunu bilmesinden ve kendisi dışında yaşamı paylaştığı diğer insanlara ihtiyaç duymasından itibaren vardır.

İlk topluluklardan itibaren bugüne değin insanlar; dil, din gibi birleştirici faktörlerle devlet dediğimiz, toprak bütünlüğüne bağlı ve siyasi olarak örgütlenmiş yapıyı kurmuşlardır. Devlet işlerini yürütme, düzenleme anlamına gelen siyaset, taşıdığı anlam itibarıyla eski Yunan'da doğmamıştır. Ancak siyaset sözcüğünün kökeni, Yunanlıların kullandığı 'politika' sözcüğünden gelir. Politika sözcüğü, eski Yunan şehir

devletinde de, ferdin toplumla olan ilişkisini içerir. Eski Yunan toplumsal yaşamından önce de insanla topluluk arasında etkileşim ve ilişkilerin görüldüğü toplumlar olmuştur. Ancak eski Yunan, politika sözcüğünü ilk kullanmakla kalmamış; bu anlamın içine girecek tüm unsurları, Platon ve Aristoteles'ten itibaren başlayarak derinlemesine incelemiştir. Siyaset (politika) insanın toplumla olan etkileşiminin bir sonucudur. İnsanı, toplum içinde yaşayan bir varlık olarak düşündüğümüzde, onun toplumla olan etkileşiminin ne ifade ettiğini çok iyi tahlil etmek gerekir. İnsan bu etkileşimde bir takım sorunlarla da karşılaşır. İlk toplumlardan itibaren bu sorunların çözümü için 'devlet' denilen yapının kurulduğu görülmüştür.

Platon ve Aristoteles bu noktadan hareketle siyaset felsefelerini oluşturmuşlardır. Aristoteles *Politika* adlı yapıtının başında insanı 'zoon politikon' yani toplumsal bir varlık olarak kabul eder. Vurgulanmak istenen, insanın diğer canlılardan farklı olarak, topluluk halinde yaşayan, ilişkilerini düzenleyen, siyaset yapabilen ve devlet kurabilen bir varlık olduğudur. Toplum halinde yaşamak, insanı *ortak iyi* yi aramaya yöneltmiştir. Bu noktada insanın toplum içindeki eylemleri de, insanların bir araya gelip oluşturdukları devlet denilen yapı da 'iyi'yi amaçlar. Platon ve Aristoteles, genel olarak *ortak iyi*, *eşit toplum*, ve bu eşitlikten doğacak *toplumun bütün mutluluğunu* savunmuşlardır.

BİRİNCİ BÖLÜM

PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ÖĞRETİSİNDE BAŞLICA SORUNLAR

Platon ve Aristoteles'in devlet öğretilerini karşılaştırırken öncelikli olarak düşünürlerin devlet için öngördükleri unsurlar incelenecektir. Her iki düşünür de bir devlette olması gereken öğeleri farklı açılardan ele alıp irdelenmişlerdir. Zaman zaman da benzer düşünceler ileri sürmüşlerdir. Platon ve Aristoteles yaşadıkları dönemin siyasi, sosyal, ekonomik ve dini ortamından hareketle, bünyesinde çoğu öğeyi bulduran sistemli bir devlet modeli oluşturmuşlardır. Her iki düşünür de en iyi devlet modeli kurmaya çalışırken esasında yapmaya çalıştıkları, insanları siyasi bir yapı içinde mutluluğa ulaştırmaktır. Bu sebeple neden en iyi anayasa (hükümet-yönetim şekli) sorusunun yanıtı aranır. Platon ve Aristoteles devletin bir 'varlık' olarak yapısını sorgularken farklı bakış açılara sahip olsalarda sonuçta bunu aynı amaç için yapmış olup, devlet sistemlerinde şu unsurlara yer vermişlerdir: Yasa, yönetim şekilleri, eğitim, devletin ve bireyin sahip olacağı değerler, ekonomik yaşam, toplumsal sınıflar ve bireyin devlet içindeki konumu.

Platon ve Aristoteles, öncelikle devletin kurulma nedenlerini, daha sonra sınıflarını belirlemeye çalışırlar. Sınıflı bir devlet modeli oluştururken özgürlük ve eşitlik sorunu ile birey ve ailenin devlet sistemi için ne denli önemli olduğu da incelenir. Daha sonra sınıfların iç düzeni oluşturulmaya çalışılır. Platon ve Aristoteles devlet felsefelerinde tüm sorunları, devlet olgusundan hareketle açıklamaya çalışırlar. Bu sebeple iki düşünür tarafından da incelenen sorunları daha iyi kavrayabilmek için 'devletin kökeni sorunu'nun ilk olarak ele alınıp incelenmesi gerekir. Çünkü her devlet öğretisinin, devletin kökenine ilişkin bir başlangıç sorunu vardır. İnsanlık tarihinde devletin ilk kez ortaya çıktığı belli bir an saptanamayacağı apaçıktır.⁵⁷ Ancak burada yapılacak olan; devletin varolma nedenlerini, analiz etme ve değerlendirmedir.

⁵⁷ Cassirer, *Devlet Efsanesi*, s. 174.

1.1. DEVLETİN TANIMI, YAPISI VE KURULMA NEDENLERİ

“Egemen siyasal güç ya da topluluk anlamına gelen ‘devlet’ kavramı İngilizce ‘state’ kavramının karşılığı olarak kullanılmaktadır. Bütün dilbilimciler, devlet kavramının kökeninde ‘durum’ ya da ‘varolma biçimi’ni karşılayan yansız bir sözcüğün Latince status’un olduğunu kabul etmektedirler.”⁵⁸ Devlet anlayışı ve devleti oluşturan öğeler her dönem değişerek günümüze kadar gelmiştir. Her tarihi dönemde, o dönemin şartlarına göre devlet, farklı şekilde tanımlanmıştır. Devletin kurulma nedeni ilkin dini görüşlerle açıklanmaya çalışılmıştır. Bu görüşler de devlete, ‘Tanrının isteğinin bir sonucu olan ilahi bir yapı’ anlamında kutsal bir içerik kazandırılır.

Devletin kuruluşunu güce dayandıran görüşler de vardır. Bu anlayışta devlet güçlünün güçsüzler üzerine kurdukları bir yapı olarak görülür. Ekonomik temelli açıklamalarda ise ekonomi, ayrıştırıcı ve birleştirici bir faktör olarak görülür. Örneğin ekonomik gelir seviyeleri sınıfları ortaya çıkarırken, ekonomik olarak farklı sınıflar bu farktan dolayı çatışır.

Bu hususta önemli bir görüşte sözleşmeye dayalı devlet açıklamaları. Bu görüşe göre de devlet insanların kendi aralarında oluşturmuş oldukları bir sözleşmeden ibarettir. Ayrıca, sebeplerin hepsini geçersiz sayan devleti sadece kendi kendine oluşan canlı bir yapı olarak gören biyolojik temelli görüşler de vardır. Bu görüşe göre canlı varlık, varlığını ve canlılığını kendisini meydana getiren organlardan alır. Toplum da, insanın sahip olduğu özelliklere sahiptir. Platon da devletin kökeni hakkındaki görüşlerini biyolojik ya da organik temellere dayandırmış ve biyolojik kuramı savunmuştur.⁵⁹

Bu noktada devlet için söylenmiş tanımlar şöyle: Devlet, insanın var olduğu andan itibaren toplum içinde oluşan, bir gerçekliktir. Nerede bir toplum varsa orada devlet mevcuttur. Önemli olan devletin dayandığı temellerin kaynağıdır.⁶⁰ Devlet insanların toplum içinde başvurdukları bir örgütlenmedir. Bir aile, bir dernek ya da sendika gibi. Bu örgütlenme sosyal ve tarihi bir gerçekliktir.⁶¹ Bu tanım, bütün zamanlar için

⁵⁸ Nevzat Can, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005, s. 145.

⁵⁹ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 39.

⁶⁰ Niyazi Öktem-A Ulvi Türkbay, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yay., İstanbul 1999, s. 67.

⁶¹ Server Tanilli, *Devlet ve Demokrasi*, Adam Yayınları, İstanbul 2002, s. 11.

geçerliliğini koruyan bir tanımdır. Çünkü insanların toplum olma özelliği kazanmasından itibaren devlet denilen siyasi birlik hep varolmuştur.

Devletin kaynağı meselesisini irdelediğimizde; devleti hakimiyet unsuru olarak görüyoruz. Ancak devletin içinde bulunduğu dönemin dini, ekonomik, siyasi ve sosyal şartları bu anlayışı zamanla değişikliğe uğratmıştır. Örneğin insanlar arasındaki ilişkilere dinin hakim olduğu toplumlarda, dini kuralların hakim olduğu devlet anlayışı ortaya çıkmıştır. Ekonominin temeli tarım olan toplumlarda ise kral ya da hükümdarın devlet gücünü temsil ettiğini görülmüştür. Daha sonraki dönemlerde ise özgürlük ve insan haklarının kabul görmeye başlamasıyla, yasa ve hukuk, devletin belirleyici ilkeleri olmuştur.

Toplumlar karmaşıktıkça; dini, ekonomik ve siyasi şartlar değiştikçe devletin yapısı da tanımı da değişmiştir. Devlet, ilkin kuruluş amacı göz önünde bulundurularak tanımlanmıştır. Platon, Farabi ve J.J. Rousseau devletin bir sözleşme esasına dayanarak kurulduğunu savunurlar. J.J. Rousseau toplumun sözleşmeye dayanarak kurulduğunu şöyle açıklar: “Her birimiz, kendimizi ve tüm erkimizi, hep birlikte genel istencin yüce yönetimine veriyor ve oyrun (gövde) olarak her örgeni bütünün bölünmez bir parçası kabul ediyoruz.”⁶² Rousseau, bu anlaşmadan sonra kişisel varlıkların ortadan kalktığını, kişilerin yaşamını ve istencini bu ortaklıktan aldığını belirtir. Devlet; Aristoteles, Montesquieu gibi bazı deneyici düşünürler tarafından ise, hangi sebeplere dayalı olarak işlediği esasına göre sorgulanmıştır.

Görüldüğü üzere devlet kavramına her toplumda ya da her tarihi dönem de farklı anlamlar yüklenmiştir. Devlet kavramı günümüzde birey haklarını koruma noktasında tanımlanmaya çalışılmıştır. Devlet, bireylerin haklarını güvenceye alan bir örgütlenme biçimi olarak düşünüldüğünde, devletin üç işlevi olduğu görülür. 1-Hakların pozitifleştirilmesi ve geliştirilmesi.(yasama) 2-Tek tek somut haller için hakların saptanması.(yargı) 3-Hukuksal ihlâllere karşı hak sahiplerinin korunması (yürütme).⁶³ Kuvvetler ayrılığı denilen devletin işlevleri bunlarla sınırlı kalmamış. Daha sonra yine birey haklarını koruma amaçlı işlevler ilave edilmiştir.

⁶² Rousseau, *Toplum Sözleşmesi*, s. 47.

⁶³ Jürgen v. Kempski, “Siyaset Felsefesi”, *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (Çev. ve der., Doğan Özlem), İnkılap Kitabevi, İstanbul 1997, s. 485.

Devlet her dönem; yapısıyla, unsurlarıyla, hakimiyet özelliğiyle incelenmesi gereken bir yapıdır. Platon da bu güçlü yapıyı detaylı bir şekilde inceleyerek kendi devlet sistemini kurmaya çalışmıştır. Ancak bu görüşlerini irdelemeden önce hayatını ve genel felsefesini kısaca ele alalım.

Platon, M.Ö. 427'de Atina'da doğmuş ve seksen yaşında burada ölmüştür. Yirmi yaşlarında Sokratesle tanışan ve öğrencisi olan Platon, Yunan Uygarlığının siyasi, sosyal ve felsefe faaliyetlerinin en yoğun olduğu bir dönemde yaşamıştır. Platon, hem içinde bulunduğu toplumun o günkü şartlarından, hem de kendisinden önceki düşünürlerden etkilenmiştir. Felsefesini, Herakleitos'un diyalektiğinden ve doğa filozoflarının maddeciliğinden uzaklaşarak oluşturan Platon'a göre gerçek varlık, düşünce varlığı olan 'İdea'dır. Görünen madde dünyası ise görüntüden ibarettir. Örneğin ağaç kuruyunca yok olur ancak 'İdea'lar kalıcı olduğu için ağaç ideası hiç bir zaman yok olmaz. Platon böylelikle düşünceyi madde dünyasının üstüne çıkarmış oluyor. Platon felsefesinde bilgi önemli bir yer tutar. Ona göre bilgi doğustandır. İnsan bilgiyi daha önceki yaşamından elde etmiştir. Ölümsüz olan ruh bu bilgileri 'İdealar Alemi'nden almıştır. Görünen ve değişen şeylerin bilgisi bilinemez. Ancak değişmeyen, tümel olanın bilgisi akılla bilinebilir. İdealar hep aynı kalan ve bilgisi akılla elde edilebilir bir yapıda iken; doğal, görünen ve değişen varlıklar bu ilk ve asıl dünyanın silik kopyasıdır.

Platon'un devlet görüşü genel felsefi görüşüyle aynı amaçlar etrafında şekillenmiş. Devlet tüm unsurları kullanarak, en önemli varlık sebebi olan 'en iyi düzeni' kurmalıdır. Ancak 'en iyi düzen'den anlamamız gereken nedir? Sorusu bu noktada sorulması gerekir. Platon bu dünyayı, idealar dünyasının bir yansıması olarak görüyordu. En iyi düzene varılma isteği de idealar dünyasına en çok yaklaşma durumudur.

Platon'a göre devlet, birlikte yaşamayı özel çıkar ve yararlarına uygun gören bireyler topluluğudur; çünkü birlikte yaşamak aralarında iş bölümü yapmalarını ve belirli etkinlik alanlarında biraz daha uzmanlaşmalarını sağlar. Böylece ilkin çeşitli meslekler, sonra iç ve dış ticaret ortaya çıkar. Bir devlet için en büyük iyilik bütün

kalma, bölünmemedir. En iyi düzene varmak isteyen devlette, kadınlar, çocuklar, mal-mülk ve bütün eğitim ortak olmalıdır.⁶⁴

Devlet, her alanın düzenleyici, belirleyici noktasında kendisini göstermeli. Örneğin, nüfus artışını düzenleyerek, yapıyı bozacak nüfus azlığı ya da fazlalığı kontrol altına almalıdır. Devlet adamları evlenmelerin sayısını da belirlemeli. Çünkü bu sayı savaşlara hastalıklara ve başka olaylara göre azalıp çoğalacak. Dolayısıyla devlet, toplumun azalmasını önlediği kadar çoğalmasını da önlemelidir.⁶⁵ Platon devletin sınırsız genişleme ve büyümesine karşı çıkıyor. Çünkü devlet yapısındaki aşırı büyüme beraberinde kontrol edilemezliği ortaya çıkarır. Bu da ortak ve bütün yapıyı bozar. Devletin sınırı ne çok geniş olacak, ne de çok dar. İkisi ortasında yeterince sınırlı bir bütün olarak kalacak. Devlet ancak bütünlüğünü kaybetmediği ölçüde genişleyebilir.⁶⁶

Devletin kurulma nedeni, devletin oluşturduğu her yapıyı ve düzeni etkilemektedir. Devlet birey ilişkisi bu nedenin bir sonucu olarak ortaya çıkmaktadır. Platon'a göre devletin kurulma sebebi "insanın tek başına, kendi kendine yetmemesi, başkalarını gerekmesidir."⁶⁷ İnsanın yaşamını sürdürebilmesi için temel ihtiyaçları vardır. Bu ihtiyaçlarının bir kısmını kendisi karşılayabilir ancak karşılayamayacağı ihtiyaçları için başkasına ihtiyaç duyar. Bireylerin bu gereksinimlerini karşılamak için biraraya geldikleri noktada devlet dediğimiz yapı ortaya çıkmış olur. Bireylerin bir takım eksikliklerini tamamlamak amacıyla bir araya geldikleri sözkonusu olduğuna göre burada şu soru ortaya çıkıyor. Bireyler hangi eksikliklerinden dolayı bir araya geliyor? Platon'a göre ihtiyacımız olan ilk ve en önemli şey, varlığımızı ve yaşamamızı sağlayan yiyecektir; ikincisi barınacak bir yer, üçüncüsü de giyecek."⁶⁸

Ancak bu gereksinimleri karşılayan toplum, kurulma aşamasında olan küçük bir toplumu ifade eder. Bu aşamada henüz devletin tüm öğeleri oluşmamıştır. Platon siyasal öğelerinin kuruluşunu daha sonraki süreçte kurmak için ve toplumu daha da büyütmek için şunları söyler: "Ona yaşamak için gerekli olmayan bir sürü işler, işçiler katacağız. Şehrimiz şiştikçe şişecek. Ya toprak ne olacak? Eskiden üstünde yaşayanları beslemeye

⁶⁴ Platon, *Devlet*, (Çev. Sebahattin Eyüboğlu, M Ali Cimcoz), Kültür Yayınları, İstanbul 2000, Kitap 8, 543a, s. 209.

⁶⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 460a, s. 135.

⁶⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 423c, s. 102.

⁶⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 2, 369b, s. 56.

⁶⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 2, 369d, s. 56.

yeterken. Şimdi yetmez olacak.”⁶⁹ Platon bu toprak yetmemezliğin sonucunda savaş görür. Doğal olarak da bu savaşta toplumu koruyacak şavaşı kişilere ihtiyaç duyulacaktır. Toplumun gereksinimlerini çiftçi ve zanaatkarlar karşılıyordu. Bu nokta da ise devletin bir ögesi olan ‘askeri kuvvetin’ ortaya çıkışı sözkonusudur. Bu aşamadan sonra toplum üçüncü bir sınıfa daha ihtiyaç duyar. O da tüm toplumu yönetecek yöneticiler sınıfı. Bu da gösteriyorki ilk ve basit manadaki devletlerin kuruluş sebebi yardımlaşmadır. Ancak daha sonra toplum büyüdükçe, nüfusa bağlı olarak ihtiyaçlar da farklılaşınca yeni sınıflar ortaya çıkar. İşte devletin asıl kuruluş amacı bu noktadan kaynaklanır.

Ancak Platon’a göre devletin en önemli kurulma nedeni, bütün ‘yurttaşları’ mutlu yaşatmak, huzur ve güven sağlamaktır. Bunların oluşabilmesi için de devlet yapısının her türlü bozukluktan uzak olması gerekir. Mutluluk Platon’un hep istediği ‘iyi ideası’na yaklaşma durumudur. İnsan duyular dünyasında ‘iyi ideası’na yaklaştıkça hayatın anlamını yakalamış ve mutlu olmuş demektir. Anlaşılacağı üzere bu bedenden ziyade, ruhun mutluluğu arzulamasıdır. Ruh bu mutluluğu, ancak en iyi düzeni amaç edinmiş bir devlet yapısı içinde gerçekleşebilir. Çünkü Platon’da devlet, her unsuru ile ‘en iyi’ olarak oluşturulmuş, her şeye yeten bir yapı olarak karşımızda. Bu sebeple “devletin varoluş amaçlarından başta geleni, erdemi yurttaşların yetiştirilmesine uygun olanaklar sağlamak, yani ahlak eğitimi vermektir.”⁷⁰

Platon *Devlet Adamı* adlı eserinde de devletin kurulma nedenleri üzerinde durur. Platon’a göre insanlık önce ‘Altın Çağ’ denilen bir dönemden geçmiştir. Bu dönemde bütün her şey insanlara bolca verilmiş olup, hiç bir geçim sıkıntısı yaşanmaz. Ailenin ve siyasi kurumların olmadığı bu dönemde dünya, Tanrı tarafından yönetildiği için insanlar istediklerini çalışmadan elde edebilirlerdi. Bu dönem, insanların birlikte bir yönetim oluşturmadan ilkel bir toplum yaşantısı sürdürdüğü dönemdir. Tanrı bu dönemin ardından dünyayı başıboş bırakınca ‘Zeus Çağı’denilen dönem yaşanmaya başlar. Platon bu değişimin sonucunda olanları şöyle anlatır: Evreni bir süre tanrısal güç dışarıdan hareket ettirdi, daha sonra yaratıcı ona ölümsüzlük ve can verdi. Ardından da evren dilediği gibi davranması için serbest bırakıldı. Değişimle hayvanların çoğu yok

⁶⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 2, 373c-d, s. 60.

⁷⁰ Frank Thilly, *Felsefe Tarihi*, Sistem Yayınları, (Çev. İbrahim Şener), İstanbul 1999, Kitap 1, s. 115.

oldu. İnsanların çok azı hayatta kaldı.⁷¹ Bu dönemin ardından insanlar bir araya gelerek tekrar bir toplum yaşantısı kurmaya çalışmışlardır. Ancak bu kez ‘Altın Çağ’ dönemindeki yaşantılarını hatırlayarak, Tanrı dönemine benzer bir yönetim ve düzen kurmayı istemişlerdir. Platon’a göre insanlar, bu dönemde ancak bir araya gelip bir toplum oluşturma bilincine erişirler.

Platon daha sonra yazmış olduğu *Yasalar* adlı eserinde de devletin kurulma nedenleri ve yapısı hakkında görüşlerini belirtmiştir. Platon *Devlet Adamı* eserinde bahsettiği ‘Atın Çağ’ın ardından yaşanan olumsuz evren olaylarının, *Yasalar* eserinde ‘felaket’ adı altında yaşandığını belirtir. Platon bu durumu şöyle açıklar: “Bu felaketten kurtulanlar büyük bir olasılıkla dağlarda çobanlık yapan insanlardı ve tepelerde insan soyundan son birkaç temsilci kalmıştı.”⁷² Bu felaketin ardından insanlar sahip oldukları her şeyi kaybedince yaşamlarını güçlükle sürdürmeye çalışırlar. Bu dönemde insanlar dağınık aileler halinde yaşamışlardır. Her aile kendi kurallarıyla hayatlarını sürdürmüşlerdir. Ancak zamanla bu ailelerin birleşme süreci başlar. Platon’a göre bu devrede her ailenin en yaşlı üyesi o ailenin yöneticisi olmasına rağmen, aileler birleşir ve tarımsal faaliyetler başlar. Bu gruplar, bir takım temsilciler seçerler; daha sonra yasa koyucu adını alacak olan bu kişiler bütün yasaları inceleyip beğendiklerini, başkalarına ve halk liderlerinin onayına sunarlar. Yöneticiler atayıp reislik düzeninden bir tür aristokrasi ya da krallık oluşturmuş olurlar.⁷³ Böylelikle aileler birleşerek siyasal bir yapı meydana getirmiş olurlar. Yasalarını da geleneklerinden esinlenerek kendileri oluştururlar.

Platon daha önceki eserlerinden farklı olarak burada ilk toplumların siyasal bir yaşamı benimsediklerini ve bunun gerekliliğini yaptıklarını belirtir. Bu da Platon’un *Yasalar* eserinde devleti, ilk toplumlardan itibaren kurulmuş bir yapı olarak gördüğü anlamına gelir. Önceki eserlerinde ise devlet, insanların sonradan ihtiyaçlarını karşılamak için kurulan bir yapı olarak kabul edilmiştir.

Aristoteles’in devlete kaynağına ilişkin görüşlerine geçmeden önce hayatı ve genel felsefesine kısaca değinelim.

⁷¹ Platon, *Devlet Adamı*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2011, 270a-d, s. 54-55.

⁷² Platon, *Yasalar*, (Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür), Kabcacı Yayınları, İstanbul 1998, Kitap 3, I, 66.

⁷³ Platon, *Yasalar*, Kitap 3, 681d, I, 73.

Aristoteles'in M.Ö.384-322 yılları arasında yaşadığı kabul edilir. Babası Makedon kralının özel hekimliğini yapmıştır. Aristoteles bu sebeple ilk eğitimini babasından almıştır. On sekiz yaşında Atina'ya giderek Platon'un Akademia'sına girmiştir. Platon'un ölümü üzerine Atina'dan ayrılmıştır. Daha sonraki yıllarda ise Makedonya kralının oğlu İskender'e hocalık yapmıştır.⁷⁴ M. Ö. 335 yılında Atina'ya dönerek kendi okulunu kurmuştur. Aristoteles kendisine kadar gelmiş tüm varlık ve insan merkezli felsefi görüşleri irdelenmiş, sınıflamış, eleştirmiş ve sistemli bir felsefe ortaya koymuştur. Tüm bunlardan da önemlisi, felsefi kavramların gerçekten hangi anlam ve içeriğe sahip olduğunu anlatmak için doğru düşünme kurallarını belirleyen yöntemi bulmuştur.

Aristoteles, "Gerçekliği, değişmeyen ve değişemez statik özler ve idealar anlamında kavrayan Platon'un görüşlerinden farklı olarak, bir nesnenin doğasını istikamet tutup gelişmeye yöneldiği sonuç ile özdeşleştirir."⁷⁵ Aristoteles felsefesi yaşadığı çağın bütün bilgisini kucaklayan bir sistemdir; doğruluk sevgisinin, kavrayıcı, eleştirici bir zekanın oluşturduğu bir bilim yapısıdır. Platon felsefesinde doğa biliminin yeri azdır. Aristoteles'te ise bütün Yunan bilimi âdeta canlı bir bütün olmuştur.⁷⁶ Aristoteles'in devlet felsefesi ise ahlak felsefesiyle ilişkilidir.

Aristoteles, devletin hangi yapıda olduğunu, devletin kurulma nedenlerini *Politika* adlı eserinde şöyle açıklar:

"Kendi gözlemlerimiz bize her devletin iyi bir amaçla kurulmuş bir topluluk olduğunu gösterir. İyi diyorum, çünkü bütün insanlar yaşamlarında iyi saydıkları şeyi elde etmeye çalışırlar. Öyleyse bütün toplulukların en üstünü ve hepsini kapsayan da, 'en yüksek iyi'yi amaç edinecektir. Bu bizim devlet dediğimiz topluluktur ve o topluluk türüne de siyasal diyoruz"⁷⁷

Buradan anlaşılıyor ki Aristoteles'e göre devlet, 'en yüksek iyi'yi amaçlayan ve aynı zamanda soylu eylemlerde bulunabilmek için kurulmuş, kendi kendini yöneten bağımsız bir siyasal topluluktur. Devlet hayatın zorunlu ihtiyaçlarından doğmuştur. Aristoteles bu durumu kendi ifadesiyle özetlemiştir. "İnsan tabiatından siyasi bir

⁷⁴ Eduard Zeller, *Grek Felsefesi*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say Yayınları, İstanbul 2008, s. 228, Ayrıca bkz. Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, Bulut Yayınları, İstanbul 2010, I, 242.

⁷⁵ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 39.

⁷⁶ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 75.

⁷⁷ Aristoteles, *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Yayınları, İstanbul 2000, Kitap 1, Bölüm 1, s. 7.

hayvandır.”⁷⁸ Bundan dolayı insanlar birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılama gibi maddi kaygılardan uzak olarak da birlikte yaşama gereksinimi duymuşlardır. Devlet birey olmadan oluşacak bir yapı değildir. Aristoteles bu noktada devletin varolma nedenini insanların birlikte yaşama zorunluluğundan ibaret görüyor. İnsanların toplumsal bir varlık olma noktasından hareket edersek mutluluğu elde etme tam da böyle bir ilişkiden ve birliktelikten ortaya çıkar.

Aristoteles yurttaş kavramını esas alarak da şöyle bir devlet tanımlaması yapar: Devlet, yurttaşların bir anayasa içinde birleşmeleri demektir. Yurttaşların anayasası (hükümet şekli) değiştiği zaman devlette değişmiş olur. Yurttaşların hedefi de öğelerini oluşturdukları anayasanın güvenliğidir.⁷⁹ Düşünür burada hükümet şeklinin bir devlet için ne kadar önemli olduğuna dikkat çeker. Çünkü her yönetim şekli kendi ilkeleriyle bir devlet yapısı ortaya çıkarır.

Aristoteles’in devletinde bireyler aileyi oluşturur. Ailelerin birleşmesiyle de köyler meydana gelir. Bu birliktelikler de ‘günlük gereksinimler’ dışında bir amaç güdülür. Aristoteles böylece devletin oluşması için yapı taşlarını küçükten büyüğe doğru bir araya getiriyor. Devletin oluşmasını bir süreç olarak ele alıyor. İlk süreç olarak ailelerin birleşmesiyle ortaya çıkan köyleri gösterir. “Son birlik çeşitli köylerden oluşan şehir ya da devlet (polis) tir. Bununla hemen her bakımdan süreç tamamlanmıştır; kendi kendine yeterliğe erişilmiş ve böylelikle, yaşamın kendisini sağlamak için başlamışken, şimdi iyi yaşamı sağlayabilecek bir duruma gelmiştir.”⁸⁰

Aristoteles, devletin bir varlık olarak yapısını şöyle belirtir: İçinden çıktığı daha eski topluluklar nasıl doğarsa, şehir devleti de öylece yetkinlikle doğal bir topluluk biçimidir. İnsan, ev, aile, her şey ‘o’ olmayı’ (kendi doğasına erişmeyi) amaçlar. Bundan devletin doğada varolan şeyler sınıfına girdiği sonucu çıkar.⁸¹ Eski Yunan’da, dar olanaklı ve ekonomik bakımdan kendine kapalı şehir devletleri (polis) vardı ve bunlara devlet sözcüğüyle aynı anlamı karşılayan ‘site’ denirdi. Aristoteles’te ‘Polis’ sözü hem devlet hem de devletin ülkesi anlamında kullanılır.

⁷⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 9.

⁷⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 3, s. 73.

⁸⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 9.

⁸¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 9.

Aristoteles'e göre devlet, parçalardan meydana gelmiş bir bütündür ve varolanlar arasında insandan öncelikli bir konumda bulunur. Çünkü bütün parçadan önce gelir. Ancak "devlet rastgele bir araya toplanmış bir yığın değildir. Devlet, kendi kendine yeterli bir yaşamı amaçlayan bir insan topluluğudur. Devletin parçalarından biri eksikse, o devlet tam anlamıyla kurulamaz".⁸² Devlet olmadan birey siyasal bir varlık olamaz. Bireyin siyasal olarak gelişme gösterdiği yapı devlettir. Aristoteles bu yapıdaki devletin amacını şöyle belirler.

"İnsanların birbirlerinin yardımını aramaya gerek duymadıkları zaman bile toplumda yaşamak için doğal bir istekleri vardır. Yine de ortak yarar onları bir araya getiren bir etkidir, çünkü hepsinin yararı her birinin iyi yaşamına katkıda bulunur. İyi yaşama ise, devletin, toplumun ve bireylerin baş amacıdır."⁸³

Bu amaç insanları devlet denilen düzeni kurmalarına götürür. Bu siyasi yapının kuruluşu yaşamın kendisi içindir. Çünkü Aristoteles'e göre yaşamda, canlı olmanın bir gereği olarak değer ögesi vardır. Aristoteles devlet için şöyle bir tanım da yapmıştır. "Devlet özgür insanların bir birliğidir."⁸⁴ Aristoteles devlet yapısı içinde yalnızca özgür insanları vatandaş olarak kabul eder. Köleleri, doğuştan özgürlükleri olmadığını için, devleti oluşturan yapının dışında değerlendirir. Dolayısıyla yukarıdaki tanımdan şu sonucu çıkarabiliriz. Devlet tam anlamıyla yurttaş (vatandaş) kabul edilebilecek bireylerin oluşturduğu bir birliktir. Aristoteles bu görüşünü desteklemek için devletin amacını da dikkate alarak şu sonuca varır: "Devlet bir yatırımdan fazla bir şeydir, amacı yalnızca yaşamayı olanaklı kılmak değil, yaşamaya değer bir yaşamı kurmaktır. Yoksa kölelerden ya da hayvanlardan da bir devlet kurulabilirdi."⁸⁵ Oysa Aristoteles'e göre köleler ve hayvanlar özgür varlıklar olmadığı için buna olanak yoktur. Bu sebeple köleler mutluluktan da pay alamazlar.

Aristoteles devleti, Platon da olduğu gibi ortak faydanın toplumsal bir ürünü olarak kabul etmez. Devlet yaşamı, sağlayacağı imkanlarla daha rahat hale getirecek bir yapı değildir. Devlet, erdemli yaşamıyla mutluluk kuracak bir yapıdır. Devlet sadece bireyin güvenliğini sağlamak için ya da ekonomik kaygılarla oluşturulmuş bir yapı

⁸² Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 8, s. 209.

⁸³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 79.

⁸⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 80.

⁸⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 9, s. 83.

değildir. “Devlet herkesin aileleri ve akrabaları içinde iyi yaşamalarını yani tam ve doyurucu bir yaşam sürmelerini olanaklı kılabilmek içindir.”⁸⁶ Devletin oluşması için belirli bir mülkiyet ilişkisinin olması söz konusudur. Ancak bu devlet dediğimiz siyasi birliğin zorunlu bir gereğidir. Devleti oluşturan bu ilişki değildir. Devlet bu ilişkilerle beraber diğer siyasi ve sosyal ilişkilerin sağlayacağı iyi yaşamı kurmaya çalışır. Aristoteles’in iyi yaşamdan kastı mutlu ve soylu yaşamaktır. Devlet denilen siyasi birlik yalnızca bir arada yaşamak için değil, soylu eylemlerde de bulunabilmek içindir.⁸⁷ Soylu eylemlerde bulunmaktan kasıt, insanın siyasi olarak üzerine düşeni yapmasıdır. Bu eylemde bulunanlar ise özgür bireyler yani köle olmayanlardır.

1.2. DEVLETTE ARANILACAK ERDEMLER (DEĞERLER)

Platon’a göre devletin eksiksiz, tam ve yetkin olabilmesi için, bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve doğruluk gibi bazı erdemlere sahip olması gerekir. Platon bu noktada şunları söyler. “Bir devlet, akıllı olmasını kendini yöneten küçük bir topluluğun bilgisine borçludur. Bilgelik diyebileceğimiz bilgi de budur.”⁸⁸ Buradan şunu anlıyoruz: İyi önderler tarafından akla uygun olarak yönetilen devlet bilgedir. Bilgelik burada diğer değerlerin temelini yerleştiriliyor. Toplumun değişik kesimlerinde ise maden işleri bilgisi, toprağı işleme bilgisi gibi değişik bilgiler vardır. Ancak bu bilgiler, bilgeliği içeren bilgiler değildir. Platon’a göre bilgelik bilgisi, devlette yurttaşların şu ya da bu işini düzenleyen bir bilgi değil, bütün toplumu düşünen ve devletin başka devletlerle ilişkilerini düzenleyen bir bilgidir. Bu bilgi de devlet adamlarında ve koruyucular sınıfında bulunan bir bilgidir. Toplumun diğer sınıfları ise bir işi yapmaya yönelik bilgiyi kullanırlar.

Platon devletin sahip olması gereken yiğitliği şöyle tanımlar. “Korkulacak ve korkulmayacak şeyler üstüne, kanunlara uygun olarak, beslediğimiz inancın sarsılmazlığına yiğitlik” denir.⁸⁹ Savaşçılar bu inanca sahip olursa korudukları devlet de yiğittir. Yani devlet, yiğitliğini bir parçası ile gösterir. Savaşçıların görevi bu değeri her yerde her zaman korumaktır. Savaşçı bir sınıfın en tabi vasfı da bu olmalı. Bu değerlerle bezeli sınıfın savunduğu devlet de kendini her zaman güçlü hisseder. Ayrıca yiğitlik,

⁸⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 9, s. 85.

⁸⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 9, s. 85.

⁸⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 429a, s. 107.

⁸⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 430b, s. 108.

devletin kanun koyucusu tarafından bir eğitim sürecinin sonucunda insanlara kazandırılır. Eğitimle kazandırılmayan yiğitlik duygusu gerçek yiğitlik değildir.

Platon'un devletinde asıl önemli gördüğü erdemler 'ölçü' ve 'doğruluk'tur. Ölçülü olmayı şu şekilde açıklar: "Ölçü öteki değerlerden daha çok bir düzene, bir ahenge benzer. İsteklerimize, tutkularımıza vurduğumuz bir çeşit dizgindir."⁹⁰ Ölçülülüğü; kendini tutma, kendine hakim olma olarak da tanımlar. Platon insanın içinde 'iyi' ve kötü diye iki yön olduğunu; iyi yanın kötü yanı buyruğuna aldığı zamanki durumu, 'kendine hakim olma' olarak kabul eder. Kendine hakim olma, ölçülülüğün içeriğini doldurur. Kendine hakim olan ölçülülüğünü büyük oranda gerçekleştiren kişidir. Platon, ölçülülüğü yalnız kişilerde değil, ideal devlet yapısında da görmek ister. Bu sebeple devlette de kendine hakim bir yönün bulunduğunu söyler. Şöyleki devlette ve toplumun her sınıfında; örneğin kadınlar, çocuklar ve köleler de hatta özgür insanlarda da olumsuz nitelendirilebilecek davranışlar, olaylar mutlaka olacaktır. Ölçülülüğün bir bireyde olması için öncelikle onun yaradılışında bu erdemi kavrayıp uygulayacak bir eğimliliğin olması gerekir. Sonra eğitimle de bu erdemin kazanılması, benimsenmesi ve uygulanması gerekir.

Platon ölçülülük, yiğitlik ve bilgelik arasında şu karşılaştırmayı yapar: Ölçü, yiğitlik ve bilgelik gibi değildir. Bu ikisi toplumun yalnız bir parçasında bulunur. Bütün toplumu da yiğit ve bilge kılar. Ölçüyse bütün topluma yayılır. Bütün yurttaşlar arasında tam bir düzen kurar.⁹¹ Toplumda yönetenlerle yönetilenler arasında kurulan uyuşma ölçüdür yani yönetilenlerin, yöneticiler tarafından konulan kurallara uymasındır.

Platon'un devlet için belirlediği doğruluk ise bu üç erdemi tamamlayan erdemdir. Doğruluk; bilgelik, yiğitlik, ölçülülük gibi devletin üstünlüğünün, gücünün bir göstergesidir. Toplumu oluşturan üç sınıfın yani çiftçiler, zanaatçılar, koruyucular ve yöneticilerin birbirlerinin işine karışmaması, doğrudur. Örneğin zanaatçı aynı zamanda yöneticilik yaparsa bu doğruluk olmaz.

Bu erdemlerden birinin olmaması devlette bir noksanlık hatta bir çöküntü meydana getirir. Her sınıfın kendi erdemi vardır. Bilgelik yöneticilere özgü bir

⁹⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 430e, s. 109.

⁹¹ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 632a, s. 110.

erdemdir. Koruyucular, yiğitlik erdemine sahiptir. Ölçü ile doğruluk tüm toplumun bünyesinde olması gereken erdemlerdir.

Platon bu noktada devlet için belirlediği erdemleri toplumun bireylerinde olup olmadığını, varsa hangi düzeyde olduğunu sorgular. Ona göre devlette üç sınıf bulunur. Bu sınıfların oluşturduğu devlet; ölçülü, yiğit ve bilgedir. Şöyleki devletin kurucu ve temel unsuru bireyse ve devlet bu değerleri insanın yapısından almışsa devletin sahip olduğu değerler bireylerde de vardır. Platon ilkin insanda iki yönün olduğunu ortaya koyar. Biri içimizdeki hesaplayan, düşünen yandır ki, buna akıllı yanımız deriz. Ötekiyse düşünmeyen, sade arzulayan yanımızdır. O sadece sevmek, coşmak, doymak ve zevk almak ister.⁹²

Daha sonra insanda azgınlık ve kızgınlığında bulunduğunu belirterek bunların insandaki iki yandan birine mi dahil olduğunu yoksa üçüncü bir yan mı olduğunu irdeler. Akıl insanın ölçülü yanı olup bedende ki her şeyi yönetir. Platon'a göre öfkenin görevi aklı dinlemektir. Bu iki yan insanı her yönden idare ederek istekleri denetim altında tutarlar. Ancak istekler bedeni yönlendirirse o zaman beden dengesini bozular. İnsanın ölçülü olması öfkenin aklın idaresi altına girmesi, ona uymasıyla gerçekleşir.

Platon doğruluğu, devletin yapısında bulunan doğruluktan farklı olarak insanda ne şekilde bulunduğuna da dikkat çeker. Doğruluk insanın dış eylemlerine değil iç eylemlerine uyar ve doğru insanda her bölümün kendi işini göreceğini, içindeki üç ilkenin birbirinin sınırını aşamayacağını anlatır.⁹³ Platon doğruluğu bu şekilde belirledikten sonra eğriliğin ne olduğunu belirler. İnsan, yapısındaki üç ilkeyi denetim altında tutup bir düzen kurarak bilgeliğe ulaşmış olur. Oysa eğriliği tüm bunların olumsuz ve insanın içindeki üç bölümün uyuşmazlığı olarak kabul eder. Platon doğruluğu ve eğriliği insanlardaki sağlık ve hastalığa benzetir. İnsanın sağlığı düzenli yeme içme ve uyumaya bağlıdır. Hastalık ise bunların düzensizliğinden kaynaklanır. Dolayısıyla doğruluk, doğru şeylerin sonucunda; eğrilik de, eğri şeylerin sonucunda oluşur.

Böylelikle devlet yapısında bulunan bilgelik, yiğitlik ve ölçülülük insan içinde sözkonusu olur. Devlet ile birey aynı ölçüde neden akıllı, yiğit ve doğru olabilir? Platon

⁹² Platon, *Devlet*, Kitap 4, 439d, s. 117.

⁹³ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 443d, s. 121.

bu benzerliği şöyle açıklar: “Devlet nasıl doğru oluyordu? Her sınıfın kendi işlerini gördüğü vakit bizde kendi ödevini yapan doğru kişiler oluruz.”⁹⁴ Platon böylelikle devlet ile bireyin erdemler açısından birebir örtüştüğünü yani devletteki değerlerin insan yapısındaki yanları karşıladığını söyler.

Platon *Devlet*'te her sınıf için bir erdem belirliyor. Bilgeliğe ise daha çok vurgu yapıyor. Ancak *Yasalar*'da bu erdem anlayışı değiştirilir. Burada bütün bireyler için geçerli bir erdem belirlenir, o da ölçülülüktür.

Platon bir de erdemli yaşama ile mülkiyet arasında ilişki kurar. Ona göre insanların erdemlerini yerine getirmeleri için belli düzeyde mala mülke ihtiyaçları vardır. İnsanların erdemli yaşayabilmeleri için mülkiyetin edinilmesini ister.

Aristoteles'te devletin ve yurttaşın sahip olması gereken birtakım erdemlerden bahsetmiştir. Ancak bunları incelemeye geçmeden önce düşünürün etik görüşlerini incelememiz gerekir. Aristoteles en iyi devletin ne olduğunu ortaya koymadan önce en iyi yaşamın ne olduğunu ortaya koymak gerektiğini söyler. Çünkü Aristoteles, en iyi yaşam belirlenmeden en iyi yönetim şeklinin oluşturulamayacağını belirtir.

Aristoteles'e göre en yüce pratik bilim bütün ötekilerin kendisine bağlı olduğu toplumsal bilim olan 'politika'dır. Etik bu bilimin ancak bir parçası olup toplumla ilgilidir.⁹⁵ Aristoteles'in politikası ahlakla ilişkilidir. Her şeyin ereğinin 'iyi'ye ulaşmak olduğunu söyleyen Aristoteles'in amacı 'iyi'yi sorgulayarak insana ve devlete özgü erdemleri belirlemektir. Ona göre İnsanın bu dünyadaki temel amacı bedeninin ihtiyaçlarını (yiyip, içmek) karşılamak değildir. Bu ihtiyaçlar ruhun en alt eğilimleri olup, bunu amaç edinenler kölelerdir. İnsanın amacı ruhun en yüksek eğilimlerini dile getiren şan ve şeref gibi istekler de değildir. Özgür insanın özü, onu diğer varlıklardan ayıran akıldır. İnsan ancak 'iyi'yi arzulayıp, aklını kullandığında kendi özünü ortaya koyarak amacına ulaşır mutlu olabilir.

Aristoteles 'iyi' nin istenilen ve arzu edilen şey olduğunu şu şekilde açıklar: “Her sanat ve her araştırmanın, aynı şekilde her eylem ve tercihin de bir 'iyi'yi arzuladığı düşünülür; bu nedenle 'iyi' her şeyin arzuladığı şey” dir.⁹⁶ Aristoteles'e göre yaşamın amacı mutluluk olup, bu amaç ruhla ilgili 'iyi'lerle ilintilidir. Çünkü insanın tüm eylem

⁹⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 441e, s. 119.

⁹⁵ Bedia Akarsu, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Yayınevi, İstanbul 1982, s. 98.

⁹⁶ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), Ayraç Yayınları, İstanbul 1998, 1097b, s. 17.

ve etkinlikleri ruhla ilgili ‘iyi’ler alanına girer. Ancak bir ‘iyi’ den söz edilemez. Yaşamda her şeyin bir amacı olduğuna göre ‘iyi’ de çok olacaktır. Ancak bir amaç için istenen şey kendisi içinde istenendir. Aristoteles’e göre kendisi istenen daha değerlidir.⁹⁷ İnsan için ‘iyi’ türleri *dışsal iyiler, bedenle ilgili iyiler ve ruhla ilgili iyilerdir*.

Aristoteles buradan hareketle ruhta biri akıl sahibi (rasyonel), diğeri de akıldışı (irrasyonel) olmak üzere iki ayrı parça bulunduğunu öne sürmüştür. Bunlardan akıllı parça, akıldışı parçaya yön verir. Ruhun rasyonel yönünün bir bölümü teorik yapıda olup, ezeli ve ebedi nesnelere konu edinip kavramlarla meşgul olur. Diğer bölümün de dünyevi işlerle uğraşan, bedensel istek ve arzuları yönlendiren, tam rasyonel olmayan yapıda olduğunu belirtir.⁹⁸

Bu yanlardan biri etkin, yöneten olarak, öteki ise etkilenen ya da yönetilen anlamında pay alırlar. İrrasyonel yan insan dışında hayvan ve bitkilerde de ortak olan ‘besleyen yan’ dır. Bu yan erdemle ilişkilendirilemez. Ruhun irrasyonel bölümünün akıldan pay alan bir yanı daha var. Bu yan akılla çatışma durumundadır. İnsanın erdemleri de bu yanla ilgilidir. Aristoteles’e göre insanın tüm etkinliğinin amacı mutluluğa ulaşmaktır. Ona göre mutluluk ruhun akıllı parçasının erdeme uygun faaliyetidir.⁹⁹ Bu etkinlik hayat boyu sürecek bir etkinliktir. Aristoteles buradan hareketle insanın özünü gerçekleştirmesini sağlayacak, onu mutluluğa ulaştıracak; biri düşünce erdemi, (dianoetik) diğeri ise karakter (ahlaki) erdemi olmak üzere iki erdem olduğunu söyler. Bunlardan düşünce erdemi daha çok eğitimle oluşur ve gelişir, bu nedenle de deneyim ve zaman gerektirir; karakter erdemi ise alışkanlıkla edinilir.¹⁰⁰

Aristoteles’e göre insan akıl sahibi bir varlıktır. En büyük özelliği de düşünme yetisidir. Bu sebeple insanın bu dünyada yapıp ettiklerini akla uydurma gibi bir hedefi olmalıdır. İnsan bu hedefe göre yaşarsa ahlaki davranış sergilemiş olur. İşte insanın düşünce yönü de insanı ahlaki yaşama yönlendirerek erdemli yanını ortaya çıkarır. Aristoteles, ‘bilgelik’, ‘doğru yargılama’ ve ‘aklı başındalığın’ düşünce erdemleri olduğunu söyler. Bu erdemlerin yeri ruhun akıl sahibi kısmıdır. Daha önce belirttiğimiz üzere Aristoteles aklın iki eylemini teorik ve pratik olarak birbirinden ayırır. Düşünce

⁹⁷ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1097a, s. 15.

⁹⁸ Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s. 200-201.

⁹⁹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1098a, s. 18.

¹⁰⁰ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1103a, s. 29.

erdemleri insana en fazla, en istikrarlı ve en kalıcı doyumunu sağlayıp, mutluluğun nihai amacına en fazla hizmet ederler. Onlar başka bir şey için değil, bizatihi kendileri ve mutluluk için istenirler.¹⁰¹

Aristoteles'in belirlediği etik erdemler şunlardır: Cesaret, cömertlik, ihtişam, yüce gönüllülük, sakinlik, samimiyet ve adalet.¹⁰² Etik erdemler akılsal olmayan yan ile ilgilidir. Ruhun akılsal olmayan kısmında akıl ile arzu sürekli çatışır. Akıl bir tarafa çekerken arzu diğer tarafa gitmek ister. Bu durumda kimi insanlar aklın yolunu tercih ederken kimileri de arzularının peşinden gider. İnsanın sahip olduğu arzu, istek ve eğilimler reddedilmez bir gerçektir. Şöyleki bu arzu ve istekleri insan reddederek yahut karşılamayarak mutluluğu elde edeceğini sanıyorsa yanlış olur.

Aristoteles'e göre yapılması gereken arzu ve istekleri bastırmak yerine bunları eğiterek düzene sokmaktır. İnsan bu yapısını ancak pratik akıl yoluyla denetim altına alarak kontrol edilebilir. Etik erdemlerin amacı, insanı filozof ya da bilim adamı gibi ruhun en üst bir duygulanım durumuna yükseltmek değildir. Bu erdemlerin amacı insanı sorumlu varlık olarak geliştirmektir. Bu bağlamda insan kendine amaçlar koyarak, belli düşünme tarzları geliştirip, bazı kararları almak suretiyle, rasyonel bir varlık olarak potansiyel güçlerini hayata geçirmiş olur.¹⁰³ Aristoteles böylece erdeme tüm bireylerin ulaşabileceğini, bu durumun da devletin istediği 'sorumlu birey' için gerekli olduğunu düşünür.

Aristoteles'te erdem ile eğitim iç içe geçmiş olup, birbirini tamamlayan iki alandır. Çünkü Aristoteles'e göre erdeme sahip olabilen mutlu olabilir. İnsan hem erdemi hem de mutluluğu ancak eğitimle elde edebilir. Ancak erdemi bilmenin yeterli olmadığını, asıl önemli olanın erdemli yaşamak olduğunu söyler. Erdemin uygulamaya dönüşme yollarının, ya doğal olarak, ya alışkanlıkla ya da eğitimle olabileceğini belirtir. Erdemin doğadan, uygulamaya dönüşmesi insanın elinde olmayan bir durumdur. Ancak eğitim ve alışkanlık yoluyla erdemin kazanılmasında insanın kendi iradesi sözkonusu olur.

Aristoteles'in devlet görüşü ile ahlak anlayışı yakından ilişkilidir. Çünkü ona göre bir devlet şeklinin iyi işleyip işlemediğini anlayabilmek için başvurulacak başlıca ölçü

¹⁰¹ Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s. 204.

¹⁰² Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1107b, s. 38.

¹⁰³ Cevizci, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, s. 205.

etik yani ahlaksal niteliklerdir. Ahlak yasaları (görenekler) ile yapılmış (pozitif) yasa arasında farklılık vardır. Ahlak yasaları, pozitif yasadaki daha bağlayıcı bir yapıya sahiptir. Çünkü insanlar ‘en iyi’yi gerçekleştirmek için bir araya gelmişlerdir. Aristoteles, insanlara iyi alışkanlıklar kazandırmanın yolunu yasalar olarak belirlemiştir. İnsan nasıl tam gelişme durumuna ulaştığı zaman hayvanların en iyisi olursa, yasa ve kurallardan ayrılınca da en kötüsü olur.¹⁰⁴ Bu durumda sosyal bir varlık olan insanın yapması gereken ahlak yasalarını benimseyip, erdemli yaşamaktır.

Aristoteles erdemleri belirlerken iki aşırı uç arasında ortalama bir ölçü bulmaya çalışır. Yasayı da böyle bir ortalama olarak görür. Çünkü yasa; güçlünden, zenginden, eğitimliden veya başka bir üstün tarafı olandan değil, haklıdan taraf olur. Aristoteles’e göre yasa, ortalama olduğu için; haklı olma arayışı da ortalamayı arama arayışıdır.¹⁰⁵ Aristoteles hükümet şekillerini inceledikten sonra en iyi düzenin, orta sınıfın çoğunlukta olduğu siyasi yönetimin en iyi olduğunu belirtir. Düşünür orta sınıf derken, zengin sınıfla yoksul sınıfın arasında, gelir seviyesine sahip bir sınıfın varlığını anlatmaya çalışır. Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik* eserinde erdemlere ilişkin ‘orta yol’u şöyle açıklar:

Erdem, tercihlere ilişkin bir huy: Akıl tarafından ve akli başında insanın belirleyeceğiyle belirlenen, bizle ilgili olarak orta olanda bulunma huyudur. Bu, biri aşırılık, öteki eksiklik olan iki kötülüğün ortasıdır; kötülük etkilenimlerde ve eylemlerde gerekenden aşırısı ya da eksigiştir, erdem ise ortayı bulma ve tercih etmedir.¹⁰⁶

Aristoteles ‘*Politika*’ eserinde, insanın erdemli ve mutlu bir yaşamı elde etmesini sağlayan üç öğenin gerekli olduğunu söyler. Bunlar; bedensel varlığımız, zihin ve ahlak niteliklerimiz ve bunların dışında kalan şeyler.¹⁰⁷ Mutluluğun gerçekleşmesi için bu üç öğenin bir arada bulunması gerekir. Ancak bu üç öğe insanlar tarafından farklı farklı algılanabileceği görece bir yapıya sahiptir. Aristoteles’e göre burada önemli bir nokta; insanın mutluluğu için iyilik ve yetenek az bir oranda da olsa yeterken, servet ve üne sahip olmada sınır tanınmaz.

¹⁰⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 10.

¹⁰⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 16, s. 107.

¹⁰⁶ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1107a, s. 37.

¹⁰⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 1, s. 196.

Aristoteles mutluluğun elde edilmesinde kişilik niteliklerinin olmasını zorunlu kılar. Ancak mülkiyetin ölçülü bir şekilde bulunması mülkiyetin elde edilmesini daha kolaylaştıracağını kabul eder. Çünkü kişilik niteliklerinin fazlalığı mutluluğu artırırken; mülkiyet artışı, erdemli yaşamayı olumsuz etkileyecek bir duruma sebep olur. Aristoteles mutluluk için belirlemiş olduğu dışsal ve içsel etkenlerin devlet içinde geçerli olduğunu belirtir. Ona göre toplumda önemli olan nitelikler şunlardır: Soylu doğmuşluk, özgür doğmuşluk ve mülkiyet.¹⁰⁸ İnsanların özgür ve bir mülkiyete sahip olmaları devletin varlığı için önemlidir. Aristoteles bu niteliklerin olmaması durumunda köle yahut yoksullardan bir devletin kurulamayacağını belirtir.

Ona göre, en iyi olan ve en iyi hareket eden şehir mutlu şehirdir. Bir ulusun cesareti ya da adaleti yahut bilgeliği, bunlardan pay almış olduğu için kendisine adil, bilge, zeki denilen bir bireyle aynı durumdadır.¹⁰⁹ Görüldüğü üzere Aristoteles, erdemi yahut mutlu yaşamayı hem birey hem de devlet için çok önemli görüyor. Her ikisini de özdeşleştirerek aynı nitelikleri taşıdıklarında aynı oranda mutlu olacaklarını belirtiyor. Düşünür ayrıca hem devlet için hemde birey için erdemli yaşamının elde edilmesinde yeteri miktarda mülkiyetin olmasına da dikkat çeker. Aristoteles devletin mutluluğunu isterken, yahut mutlu bir devlet kurmaya çalışırken; devletin bir parçasına değil, tarım işçileri, köleler ve barbarları da katarak yurttaşların tümüne bakılması gerektiğini söyler.¹¹⁰ Devletin erdemi hükümet şekillerine göre, vatandaşın erdemi de içinde yaşadığı devlete göre değişir. Yetkin devlette bütün vatandaşların erdemli olması gereklidir. İyi bir vatandaşın erdemi, itaat etmektir, devletin erdemi ise dostluktur. Dostluk duygusunu geliştirmek ise devletin görevidir.

Aristoteles, erdemin bütün yurttaşlar için aynı derecede olup olmadığını, kölelerin de ‘benlik saygısı’, ‘cesaret’ ve ‘adalet’ gibi erdemlere sahip olup olmadığını sorgular. Düşünür bu noktada kararsız kalarak hem olabileceğini, hem de olamayacağını ifade eder. Çünkü ona göre köle de bir insandır ve akıl yetileri vardır.¹¹¹ Bu sebeple köle de belirtilen erdemlere sahiptir.

¹⁰⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 2, s. 197.

¹⁰⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 12, s. 92.

¹¹⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 9, s. 211.

¹¹¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 13, s. 27.

Aristoteles tüm sınıfların erdeme sahip olduklarını fakat bu erdemlerin farklı olduğunu söyler. Örneğin cesaret ve adalet kadın ve erkeklerde farklı farklı görülür. Çocukların erdemi, gelişmesine ve onu eğitene göre değişebilir. Köle ise aşağı işler yaptığı için ondan erdemli yaşaması istenemez. Aristoteles kölenin akıl yetilerine sahip olduğu için erdeme sahip olduğunu, ancak yaşantısı sebebiyle sahip olduğu erdemi gösteremeyeceğini söyler. Özgür işçiler de kölelerle benzer bedensel işler yapmalarına rağmen erdeme sahiptirler ve bu sahip olduklarını toplumda gösterebilirler. Çünkü köle ‘doğadan köle’ iken özgür insanlar böyle değildir.

Yönetenlerin erdem anlayışı farklı olmak zorundadır. Örneğin adalet bir erdem olarak yöneten ve yönetilenlerde farklı farklı algılanır ve uygulanır. Yönetilende adaletin olmaması, kişilere ait bir erdem eksikliği olarak görülür. Ancak yönetenin adaleti olmazsa toplumu ya yönetemez ya da baskıcı bir düzenle yönetir. Aristoteles sınıflar arasında erdem farklılığı olabileceğine dayanak olarak şunu gösterir: “Ruhun düşünme yetisi kölede hiç yoktur, kadında vardır ama işlemez, çocukta daha gelişmemiştir. Onun için ahlak erdemleri bakımından pay almaları farklıdır. Ancak yönetende ahlak erdemi tam olmalıdır.”¹¹² Aristoteles bu noktada kölede düşünme yetisinin olmadığını, kadınlarda ise az olduğunu söyleyerek yine kendisiyle çelişkiye düşmüştür. Çünkü düşünür, kölenin de düşünce yetisine sahip olduğunu, yukarıda belirttiğimiz üzere kabul etmiştir. Düşünce yetisinin kadınlarda işlemez olduğunu belirtmesi de gerçeklikten uzaktır. Bu söylemi ancak yaşadığı dönemin kadına olan negatif bakış açısıyla açıklanabilir.

Aristoteles’e göre devletin en önemli amacı insanları mutluluğa kavuşturmak, erdemli insanı ortaya çıkarabilmektir. Bu sebeple devlette; zenginlik, özgürlük, adalet ve yiğitlik gibi erdemlerin olması gerekir. Zenginlik ve özgürlük devletin varoluş koşulu; adalet ve yiğitlik ise devletin düzeni için gereklidir. Bunlar olmadan bir devlet hiçbir zaman iyi yönetilemez. Yiğitlik ise korkaklık ile cüretlilik arasında bir orta olma halidir. Orta olma da her iki durumun olumsuzluğu ve aşırılıkları kaldırılarak toplumca beğenilen yeni bir özellik oluşturulur.

Zenginlik de bir erdem olarak devlet için önemlidir. Aristoteles zenginlerin ülke toprağında daha çok söz sahibi olduklarını, toplum içinde daha fazla güvenilir bir sınıf

¹¹² Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 13, s. 28.

olduklarını belirttiklerini söyler. Düşünür soylular sınıfı için şu değerlendirmeyi yapar: Özgür doğumlularla iyi doğumluların her ikisi de doğuma dayanır; daha soylu olarak doğanlar, soylu olmayanlardan daha tam yurttaşlırlar, iyi doğuma her toplulukta saygı gösterirler.¹¹³

Adalet, Aristoteles'in devletinde en önemli erdem olarak belirlenmiştir. Hatta Aristoteles, adaleti tüm siyasi yönetimlerin en önemli erdemi olarak kabul eder. Çünkü adalet, diğer erdemleri de ortaya çıkaran bir erdemdir. Ona göre bir devlet hangi yönetim şekliyle yönetilirse yönetilsin en öncelikli amacı adaletin gereklerini yerine getirmektir. Aristoteles, adaleti iki anlamda ele almıştır: "Birinci anlamda geniş ve genel düzeyde adaleti, erdem olarak incelemektedir. İkinci anlamda ise dar olarak adaleti, orta kararlılık ve ölçülülük olarak tanımlamaktadır."¹¹⁴ Aristoteles adaletin merkezine eşitliği koymaktadır. Devlet bireylerin oluşturduğu bir yapı olduğundan bu yapıyı oluşturan vatandaşlar, eşitlik halinde birlikte yaşamaya devam etmelidirler. Her birey bulunduğu konum doğrultusunda hak ve mal elde ederler. Köle, kölelik hakkını, özgür bireyde, özgürlük oranında hak elde edebilir. Devlet bu eşitliği sağladığı oranda adaletli olmuş olur.

Görüldüğü üzere Aristoteles adaleti eşitlik olarak kabul ediyor. Ancak herkes için değil, yalnızca eşit olanlar arasında. Eşitsizlikte bir adalet olup, yine herkes için değil yalnızca eşit olmayanlar arasında.¹¹⁵ Aristoteles mülkiyeti sınıfları belirleyen faktörlerden biri olarak görmüştü. Ancak yurttaşların mülkiyet bakımından eşit olmamaları diğer durumlarda da eşit olmayacakları anlamına gelmez. Yahut insanların özgürlük bakımından eşit olmaları diğer yönlerden de eşit olacakları anlamı taşımaz. Dolayısıyla insanların sahip oldukları erdemler sadece kendi alanında geçerli olur.

Aristoteles, anayasaların çok çeşitli olduğundan dolayı yasaların da farklı özellikte olacağını; yasalar farklı olunca da o anayasaya tabi olan insanların erdemlerinin de farklı olacağını belirtir. Düşünür'e göre her çeşit bilgi ve etkinlikte amaçlanan erek 'iyilik'tir. Devlette amaçlanan iyilik ise adalettir. Bir toplulukta adalet, herkesin iyiliği demektir. Adalet kişilere ilişkindir ve eşitlik, eşitler için olmalıdır.¹¹⁶ Aristoteles'e göre

¹¹³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 13, s. 92.

¹¹⁴ Çeçen, *Adalet Kavramı*, s. 98.

¹¹⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 9, s. 83.

¹¹⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 12, s. 91.

her yönetim şekli erdemlere farklı anlamlar yükler. Örneğin demokrasi, eşit olan insanların, mutlak olarak eşit oldukları fikrine dayanır. Herkes aynı derecede özgürdür ve mutlak olarak eşittir.¹¹⁷ Aristoteles, oligarşilerde demokrasinin tersine, eşitsizlik esasının geçerli olduğunu söyler. Eşitsiz olduklarının en temel ölçüsü mülkiyettir. Demokratik yönetim şekillerinde insanlar arasında eşitlik olduğu için, yönetime de eşit olarak katılma hakları vardır. Oligarşi de ise mülkiyet kaynaklı bir eşitsizlik olduğu için mülkiyet sahibi bir azınlığın daha çok söz sahibi olması gerektiği kabul edilmelidir. Bu da gösteriyorki herkesin ya da her siyasi yönetimin üzerinde uzlaşacağı bir eşitlik ve adalet anlayışı yoktur. Çünkü adalet her siyasi yönetimde farklı farklı uygulanır.

Aristoteles'e göre eşitlik ve adalet bir devlet düzeninde insanların düzene karşı tutumlarını belirler. Bu nedenle eşitsizliği iç savaşın en büyük sebebi olarak görür. Örneğin soylu doğanlara göre kendileri doğuştan üstün oldukları için başkalarından daha iyi olduklarını kabul ederler. Ancak iç çatışmalar bu sebepten yani soylu doğanların bu üstünlüklerine karşı insanlar haklı ve eşit olmak için bir mücadele başlatırlar. Aristoteles iki çeşit eşitlik olduğunu belirtir. Biri sayısal denklige, ötekiyse değerce denklige dayanır. Büyüklük ya da nicelik bakımından eşit ve aynı olana 'sayısal eşitlik' derken, değerce eşit olana ise 'orantılı eşitlik' der.¹¹⁸ Aristoteles, eşitliği ifade etmek için sayılar örneğini verir. Ona göre üçle iki arasındaki fark, iki ile bir arasındaki farkın aynısıdır. Buradaki eşitlik sayısal eşitliktir. Fakat dört ile ikinin arasındaki fark, ikinin birle arasındaki farka eşittir. Ancak burada orantılı eşitlik sözkonusudur. Mutlak adalette tam bu noktadan kaynaklanır. Yani orantılı eşitliğin olduğu yerde orantılı adalette var demektir. Aristoteles daha açık bir ifade ile şunları söyler: Bir grup insanlar bir bakımdan eşit iseler, her bakımdan eşittirler. Ancak bazıları da, bir bakımdan eşit değil üstün iseler her konuda kendilerine ayrıcalık tanınması gerektiğini iddia ederler.¹¹⁹ Bir bakımdan eşit olup her bakımdan da eşit olma durumu demokrasilerde, bir bakımdan üstün olup her bakımdan üstün olma ise oligarşilerde geçerli olan bir eşitlik anlayışıdır.

Aristoteles'e göre toplumda soylu doğum ve erdemin bulunduğu insanların sayısı çok küçük iken, zengin olan insanların sayısı daha çoktur. Bu sebeple çok olanların

¹¹⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 1, s. 141.

¹¹⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 1, s. 143.

¹¹⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 1, s. 143.

belirledikleri eşitlik söylemleri daha güçlü olacaktır. Aristoteles, bir yönetim şeklinde eşitliğin sadece sayısal denklige ya da değerce denklige dayandırılması; o yönetim şeklinin uzun süre sürdürülemeyeceğini söyler. Bu yüzden hem sayısal eşitlikten hemde orantılı eşitlikten yararlanılması gerektiğini belirtir. bu sebeple tek bir eşitlik anlayışının kabul edildiği yönetim şekillerinde sürekli ayrılıkların olacağı görülebilir.

1.3. DEVLET YÖNETİMİ: YÖNETENLER VE YÖNETİLENLER

Devletin kökenini biyolojik temellere dayandıran biyolojik kuramın, toplum ile canlı arasında benzer özellikler kurduğunu belirtmiştik. Bu görüşe göre bir insanın akıl, cesaret ve içgüdü gibi bölümleri vardır. Toplumda da bu bölümleri karşılayacak sınıflar bulunur. Platon da toplumu üç sınıfa ayırmıştır. İlki topluma maddesel olarak yarar sağlayan; tarımcılar, zanaatçılar ve tüccarlar sınıfı. Bu sınıf insandaki içgüdüleri karşılar. İkincisi dışa karşı toplumu savunan, içte ise düzeni sağlayan koruyucular sınıfı, cesaret bölümünü karşılar. Üçüncü sınıf ise toplumun tümünü yönetmekle görevli olan yöneticiler sınıfı, akla karşılık gelir.

Platon, insanın varoluşu için zorunlu sayılan maddesel ürünlerin üretimini aşağı bir iş, adeta insan dışı bulur. Bu sorunun çözümünü toplumu sınıflara ayırarak bulur ve bu sınıflamanın doğal olduğunu düşünür. Ayrıca toplum sınıflaması yaparak, toplumun yapısı ile o toplumda yaşayan insanın yapısı arasında bir takım benzerlikler olduğunu benimsemiş oluyor.

Platon *Yasalar* eserinde de her toplumda zorunlu olarak yönetenler ile yönetilenlerin bulunduğunu dile getirir. Platon bu tesbitinin ardından bir genelleme ile her kentte ya da her ailede kimlerin yöneten, kimlerin de yönetilen olduğuna dair ilkeler belirlemiştir. Burada aile küçük bir topluluk olarak kabul edilerek ana ve babanın aileyi yönetmesini ilk ilke olarak kabul eder. Aileden daha büyük topluluklarda örneğin çeşitli devlet şekillerinde soylu olanların soylu olmayanları yönetmesi ikinci ilkedir. Üçüncü olarak yaşlıların yönetmesini gençlerin ise yönetilmesi gelir. Dördüncü olarak efendinin köleyi yönetmesini, beşinci olarak da güçlünün zayıfı yönetmesini kabul eder.¹²⁰ Platon bunlara ilaveten iki ilkeden daha bahseder. Altıncı ilke olarak tüm toplumlarda en yaygın olarak görülebilecek ‘bilgin’in yönetici, ‘bilgisiz’inde yönetilen olduğu ilke.

¹²⁰ Platon, *Yasalar*, Kitap 3, 690a-b, I, 85.

Platon kurmaya çalıştığı devletinde bu ilkeye dayanarak filozofların yönetici olması gerektiğini sıkça vurgular. Platon Tanrı'nın da hoşlandığı ve şansa dayalı yedinci bir ilke olduğunu ve bu ilkenin kuraya başvurularak belirleneceğini, kazananın yönetmesi, kaybedenin de geriye çekilip yönetilmesinin en doğrusu olduğunu düşünür.¹²¹

Platon, toplumun kurulma nedenini ortaya koyarken toplum sınıflamasını da belirlemiş oluyor. Toplumun kurulma nedeni olarak, İnsanın tek başına yetmemesi ve başkasına ihtiyaç duyması olarak belirlemiştir. Böylelikle insanlar, birbirlerinin ihtiyaçlarını karşılayan 'toplum düzeni' kurmuş olurlar. Toplum, bu işleri yaparken bir iş bölümüne gider. Platon böylelikle düzenli toplumun doğuşu için iş bölümünün gerekliliğini ortaya koyar ve bu şekilde olacağını sıralar. Daha sonra birkaç kişiden oluşturduğu toplumunu genişletir. "İnsanların ihtiyaç duydukları maddi değerleri üreten üreticiler, bu değerlerin toplum içinde el değiştirmelerini sağlayan araçlar ve beden güçleri ile üretime katılan gündelikçiler, toplumun ilk sınıfını oluşturur."¹²² Platon bu sınıflamayı yaptıktan sonra toplumun genişleme sürecini başlatıyor. Ona göre toplum büyüdükçe toplumsal sorunlar ortaya çıkar. İnsanlar temel ihtiyaçlarını bol bol karşıladıktan sonra temel gereksinimlerle yetinmez olurlar. Bu da doğal olarak onları farklı, lüks diyebileceğimiz isteklere sürükler. Böyle olunca da insanlar ellerindekilerle yetinmez olurlar. Bu yetmemelik kendini ilkin toprak hususunda gösterir. Daha fazla toprak ya da mal-mülk edinme isteği insanları savaşa sürükleyecektir. Savaş ortamı ortaya çıkınca da toplumu tehlikelere karşı koruyacak sınıfın gerekliliği, niteliği belirmiş oluyor. Böylelikle koruyucular, bekçiler denilen sınıf, toplum yapısında yerini alır. Koruyucuların eğitimine daha özen gösterilmesi gerekir. Çünkü koruyucuların, devletin bütünlüğünü sağlamak gibi önemli görevleri vardır. Platon'a göre Koruyucuların, özel mülkleri ve aileleri olmayacak, birlikte yemek yiyecekler, ortak evlerde yaşayacaklar.

Platon'un devletinde üçüncü sınıf ise yöneticiler sınıfıdır. Ona göre devleti "yönetenlerin yaşlılar, yönetilenlerinde gençler olması gerekir."¹²³ Yönetici olarak yaşlılar arasından en iyilerin seçilmesi şarttır. Çünkü yöneticilik iş bilgi beceri ve deneyim ister. Gençler bu bilgi ve tecrübeden yoksundur. Yöneticiler farklı bir sınıf

¹²¹ Platon, *Yasalar*, Kitap 3, 690c, I, 85.

¹²² Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 22.

¹²³ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 412c, s. 94.

olmayıp bekçiler sınıfının iyileri arasından seçilen bireylerin oluşturduğu bir sınıftır. Toplumun yönetme en önemli hususudur. Ancak yönetici sınıfı öyle rastgele belirlenmez. Bekçiler sınıfının üyeleri bir takım denemelerden sonra istenilen vasıfları taşıması halinde yönetici sınıfına dahil edilebilir. Bedene ve karaktere yönelik bu denemelerde en yararlı olanlar yönetici sınıfına alınır. Yöneticileri belirleyecek denemeler bir dönemle sınırlı olmayıp; bekçilerin çocukluk, delikanlılık ve olgun çağlarında da bu denemeler yapılır.

Platon, toplumu sınıflara ayırırken bireyler arasında değer farklılığı gözetiyor. Her sınıfı kendi yeteneğine göre belirleyerek bireylerin değerine göre sınıflama yapıyor. Dolayısıyla insanların bu sınıflamada, hem yetenek olarak hemde ırk olarak eşit olmadıkları ortaya çıkıyor. Mayasına altın katılanlar yöneticiler olup bunlar altın ırkıdır. Mayasına gümüş katılmış olanlar koruyuculardır. Bunlar da gümüş ırkıdır. Mayasına bakır ve tunç katılanlar ise çiftçiler, tüccarlar sınıfını meydana getirirler. Bunlar ise bakır ve tunç ırkıdır.¹²⁴ Platon, böylece toplum sınıflamasını belirlemiş oluyor. Üç sınıf farklı özellikleri, görevleri ile birbirinden ayrılmış oluyor.

Bu sınıflamanın bütün katılığına rağmen aşağı sınıflardan doğan çocuklar bazen daha üst sınıfların niteliklerini taşıyabilirler. Platon'a göre bireylerin çeşitli niteliklere sahip olması soya çekim sonucu olmayıp, tesadüf ve eğitimin sonucudur. Bu yüzden, üstün sınıflara geçmeyi gerçekten hak edenleri seçebilmek için, bireyleri çocukluk çağından başlayarak olabildiğince titiz bir elemeden geçirmek gerektiğini savunur. Örneğin koruyuculardan işe yaramaz çocukları başka sınıflara vermek gerektiğini; başka sınıflardan doğan, koruyuculuğa yarar çocukları da bu sınıfa almak gerektiğini söyler. Bunu yapmaktaki amacı yurttaşlarını birlik bir yapı içinde yaşatmaktır. Yurttaşlar hangi iş için yaratılmışlarsa yalnız o işi yaparak, bir çok işe bölünmeden bir tek bütün kalmalıdır. Devlet de onlar gibi, bölünüp dağılmadan bir bütün kalır.¹²⁵ Platon'un, devletin sınıflarını belirlerken temel kaygısının birlik olduğu bu noktada açıkça belirtiliyor.

Platon'a göre yöneticilik, tutkular üstünde kesin egemenlik kurma ve derin düşünme yoluyla edinilen bilgeliği yani filozof olmayı gerektirir. Devleti yönetenler

¹²⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 415a, s. 96.

¹²⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 423d. s. 103.

kati suretle filozoflar olmalıdır. Dolayısıyla devletin mutlak surette gerçekleşebilmesi için bu koşulun olması mutlaka gereklidir. Bunu hangi nedenle ileri sürüyor? Filozofları devlet yöneticiliği ile nasıl bağdaştırıyor? Öncelikle “Tabiatın kimi insanları filozof ve devlet adamı olarak kimini de düşünmeden söyleneni yapacak insanlar olarak yarattığını”¹²⁶ belirtiyor. Filozoflar, bilgelik peşinde koşan, bilimlerden hoşlanan, iyi ve kötüyü ayırt eden, hayatı sorgulayan, merakının tatmini için uğraşan; aynı zamanda ‘doğruyu görmesini seven’ kişiler olduğu için devleti yönetmelidir. Platon ‘doğruluk’ derken bir genelleme yapıyor. Filozofu burada ‘güzel’i, ‘iyi’yi görmesini seven kişi olarak da tanımlayabiliriz. Bu değerlerle donanmış filozoflar devleti yönetmelidir. Çünkü ‘doğruyu’ sevip ‘gerçeği’ bilen, aynı zamanda yiğit ve ölçülü onlardır. Dahası kolay öğrenirler, öğrendiklerini belleklerinde uzun süre tutmakta yeteneklidirler. Dolayısıyla devlet, kanunları ve kurumları en iyi tanıyabilen kişilere teslim ediliyor.

Platon ‘doğru’yu, ‘güzel’i ve ‘iyi’yi göremeyen insanları ise kör olarak nitelendiriyor ve yöneticiliğe getirilemeyeceğini vurguluyor. Platon, filozoflar da şu özelliklerin de bulunduğunu belirtir: “Filozoflar, varlığı bütünüyle severler. Kendi istekleriyle onun; küçük, büyük, değerli, değersiz hiçbir parçasından vazgeçmezler. Şeref ve sevgi tutkunluklarının yaptığı gibi.”¹²⁷ Bu sebeple devlet yönetimi böyle üst düzeyde bir düşünceye sahip kişilere teslim edilmesi gereken bir yapıdır. Belirtilen değerler bütün filozoflarda bulunmaz. Platon’un bu değerleri yüklediği filozoflar, ‘gerçek filozof’ dediği kişiler olup, diğer filozoflardan ayıran özellikleri vardır. Ancak filozofları değiştiren, onların gerçek filozof olmalarını bozan, yaratılış gayelerinden uzaklaştıran birtakım sebepler vardır.

Platon bu noktada iyi olarak kabul edilen değer ve ilişkilerin (güzellik, zenginlik, aile bağları, beden gücü) dahi filozofu felsefeden uzaklaştırarak bozabileceğini söyler. Burada filozofun bozulmasından kasıt şu: “En iyi yaratılış gereğinden başka türlü beslenirse, orta yaratılıştan daha kötü olur.”¹²⁸ Buradan şu sonuç çıkıyor; filozofun bütün değerlere ulaşabilmesi ve yaratılış gayesinin doğrultusunda bilge, yiğit, doğru ve ölçülü yaşayabilmesi için düşünülen devlette yaşamaması gerekir.

¹²⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 474c. s. 149.

¹²⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 6, 485b. s. 158.

¹²⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 6, 491e. s. 164.

Mevcut hükümet şekilleri Platon'a göre kötü düzenlerdir. Filozoflar dahi bu kötü düzen içinde sahip oldukları değerleri koruyamazlar. İdeal devlet dışında filozofların yaratılışları ölçüsünde, onların düşüncelerini yaşatabilecek bir devlet yoktur. Filozofun kendi yaratılışına en uygun devlet Platon'un kendi tasarladığı devlettir. Bu devleti yönetebilecek tek kişi 'gerçek filozof'tur. Çünkü devlet, sadece üstün değerlerle bezeli bu kişiler tarafından yönetilir. Devletin varolma koşullarından en güçlüsü budur.

Sonuç olarak Platon şunları söyler: “Filozoflar devleti ele geçirmedikçe ne devletin ne de yurttaşların dertleri bitmez ve bizim tasarladığımız devlet hiçbir zaman gerçekleşemez.”¹²⁹ Platon, devletin kuruluş amacını insanları mutlu yaşatmak olarak belirlemişti. Filozoflar devleti yönetme yoluyla insanlara bu mutluluğu sağlamış ve böylelikle varoluş gayelerini yerine getirmiş olurlar. Doğruluğa, güzelliğe, ölçülülüğe, bütün değerlere, iyi olan her şeye ulaşma onların varoluş gayeleridir.

Platon *Devlet Adamı* eserinde devlet adamının özelliklerine ilişkin farklı değerlendirmelerde bulunur. Platon burada dokumacılık örneğini vererek devlet adamının özelliklerini gösterir. Nasıl ki dokumacı en iyi ürünü ortaya koymak için farklı kumaşlar kullanıyorsa devlet adamı da en iyi toplumu kurmak için farklı yapılara, yeteneklere sahip bireyleri karıştırma yoluna gidebilir. Devlet adamı bu amaç için kendisine hatip, general ve yargıç olmak üzere üç yardımcı belirler. Hatip toplumda etkili söz söylemeyle, general savaş bilgisiyle, yargıç da yasaları uygulama noktasında devlet adamına yardımcı olur. Platon bu eserde devlet adamını, yasaların egemenliğinden kurtarmaya çalışır. Yasaları katı ve genel yapıda gördüğü için devlet adamını bu sınırlamaya tabi tutmamıştır. Çünkü devlet adamı sahip olduğu yönetim bilgisiyle en iyi yönetimi sergileyecektir. Bu noktada devlet adamının yasanın yol göstermesine ihtiyacı yoktur. Platon *Devlet Adamı* eserinde yasaların yetersizliğini şöyle açıklar. “Bir kanun en yararlı emirleri verecek şekilde, en doğru olanı aynı anda anlayamaz. çünkü insanlar ve kanunların işlerinde ayrılık vardır. Ayrıca insana ait her şey değişkendir.”¹³⁰ Platon devlet adamının olmadığı toplumlarda ancak yasa yönetiminin geçerli olabileceğini belirtir.

¹²⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 6, 502a, s. 172.

¹³⁰ Platon, *Devlet Adamı*, 294b, s. 88.

Platon, yaşlılık dönemi eseri *Yasalar* da farklı bir toplum sınıflaması yapar. Burada sınıflamayı belirleyen ölçü, insanların doğuştan getirdikleri özellikler değil, zenginlik esas alınmıştır. Platon *Yasalar* da toplumu dörde ayırıyor. Birinci sınıf, yalnızca bir toprak parçasına sahip olanlar, ikinci sınıf, bir parça toprağa ve toprak değeri kadarda taşınabilir mala sahip olanlar, üçüncü sınıf, bir parça toprağı ve onun iki katı kadar taşınabilir malı ellerinde bulunduranlar, dördüncü sınıf da, topraktan başka onun üç katı kadar taşınabilir malları olanlardır.¹³¹ Sınıflar arası geçişler de *Yasalar*'da daha esnek hale getirilmiştir. Çünkü sınıfları belirleyen ölçü zenginlik olduğundan dolayı, bir sınıf için gerekli zenginliğin elde edilmesiyle o sınıfa dahil olunur.

Yasalar da öngörülen önemli değişikliklerden biri de askerlik mesleğine ilişkindir. Bu sınıf Platon'un devleti için önemli bir yere sahiptir. Çünkü koruyucular sınıfı ilerde ülkeyi yönetecek yönetici sınıfını da içinden çıkaracak olan bir yapıdadır. Ancak *Yasalar* da askerlik bir sınıfa ait meslek olma anlayışından vazgeçilmiştir. Platon bu durumu şöyle açıklar: "Askerlik süresi erkekler için yirmiden altmış yaşına kadardır; kadınlar için ise, savaş işlerinde çalıştırılmaları zorunlu olursa, çocuk sahibi olduktan sonra, elli yaşına kadar."¹³² Bu yaşlarda olan köleler hariç herkes askerlik mesleğinde bulunabilir.

Aristoteles'e göre ise toplumda her insan aynı üstünlükte ya da aynı haklara sahip olamaz. Böyle bir denge hiçbir zaman oluşamaz. Çünkü "bazı şeyler daha doğdukları anda böyle ayrılmışlardır: Bazıları yönetecekler, bazıları da yönetileceklerdir."¹³³ Aristoteles sınıflamasını ilkin toplumu ikiye ayırarak yapar. Bir yanda 'avam halk'(demos), diğer yanda da özgür ya da 'yukarı sınıf' vardır. İki sınıfın toplumsal değerini belirleyen özellikler ise; servet, doğum, erdem, ve eğitimidir. Aristoteles halk sınıflamasını yaparken hayvanların yaşaması için gerekli parçalarıyla bir karşılaştırma yapar ve devletin de bir çok parçası olduğunu belirterek toplumu ilkin şu sınıflara ayırır: Çiftçiler, zorunlu işleri yapanlar, tüccarlar, kiralık işçiler ve şehri savaşta savunacak sınıf.¹³⁴ Aristoteles tarım işçilerinin, zanaatçıların ve ücretli işçilerin bulunmasını zorunlu kılar. Bu sınıfın üyeleri üretim faaliyetlerinden sorumlu olup hiçbir siyasi

¹³¹ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 36.

¹³² Platon, *Yasalar*, 785b, I, 198.

¹³³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 5, s. 13.

¹³⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 115.

hakları yoktur. Çünkü yaptıkları işler, hem sahip oldukları erdemin derecesini hem de sahip olabilecekleri hakları belirler.

Diğer bir sınıf ise kölelerdir. Antik Yunan toplumu kölecilik üzerine kurulmuş bir toplumdur. Aristoteles te insanlar arasındaki yaratılış farkının doğal olduğunu bu doğal farkın ortadan kalkmasının mümkün olmadığını savunur. Toplum bu anlamda köle ve efendi olmak üzere iki sınıfa ayırır düşünür, efendinin akıl bakımından köleden çok üstün olduğunu, kölenin ise ancak efendisine itaat edecek kadar akıllı bulunduğunu söyler. Toplumdaki bu sınıfların ortadan kalkması yani köle-efendi ilişkisinin değişmesi için “mekiklerin kendiliğinden dokumasının”¹³⁵ gerektiğini, mekikler kendiliğinden dokuyamadığı sürece kölelik kurumunun zorunlu olduğunu söyler. Devlette maddi hayatın sürdürülebilmesi için doğal bir kurum olan kölelik, mutlak surette gereklidir. Köleler, toplumda üretici sınıfın sahip olduğu haklardan dahi mahrumdur. Toplumda hizmet eden; doğadaki bir hayvan gibi yalnızca itaat eden, istenileni yapan; aklını, fikrini hiçbir şekilde kullanamayacak bir varlıktır.

Aristoteles’e göre devlet sadece insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmamıştır. Devlet mutluluğu ve erdemi de amaçlar. Ancak sayılan bu sınıflardaki insanların erdemleri, uğraştıkları işlerden dolayı azalmıştır. Yaptıkları işlerden dolayı erdemlerini koruyabilenler ise ‘yüksek sınıf’ ta bulunanlardır. Aristoteles adalet işlerinde karar verecek yargıçlar ile askerlikle uğraşanlara da toplum sınıflamasında yer verir. Bunun gerekliliğini güçlendirmek içinde şu benzetmeyi yapar. Nasılki ruh canlı bir yaratığın vücudundan bile önde gelen bir parçası ise; şehirlerde de ruha karşılık gelen, savaşçı niteliği olan askerlerle, adalet dağıtan yargıçlar vardır.¹³⁶ Bunların ikisi de toplum sınıflamasında yerlerini almalıdırlar. Yargıçlar, diğer sınıftakilerden daha çok erdem sahibi olmalıdırlar. Çünkü adalet konusundaki anlaşmazlıkları ancak güçlü bir erdeme sahip yargıç çözebilir.

Aristoteles malları-mülkleriyle hizmet edenleri de sınıflamaya dahil ederek bunları varlıklılar olarak değerlendirir. Aristoteles’in belirlediği son sınıf ise yönetenlerdir. Ona göre “yönetimsel görevlileri olmayan bir devlet olamaz; sürekli olarak ya da sıralanarak görev yapmaya ve bu tür hizmetlerde bulunmaya yetenekli kimseler

¹³⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 12.

¹³⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 116.

olmalıdır.”¹³⁷ Aristoteles bu toplum sınıflaması temelinden hareketle ‘yurttaşlık’ (vatandaş) tanımı yapar. Ona göre yurttaş; “yasal siyasal ve yönetsel görevler alan kimsedir.”¹³⁸ Yurttaşlar sınıfı, bedeni gücünün en yüksek olduğu gençlik döneminde askerlik görevini; yaşlılık döneminde ise yöneticilik görevlerini yapmalılar. Aynı toprağı paylaşmak, aynı devlet idaresinde bulunmak vatandaşlar için bir ölçü değildir. Önemli olan siyasal bir yapı içinde yer alarak yasama ya da yargılamanın içinde görülmesidir. Yani bir yurttaş, öncelikle yönetme ve yönetilme bilgi ve yeteneğine sahip olmalıdır. Bu özellikleri taşımayanlar yurttaşlık görevini yerine getirmiş sayılmaz.

Vatandaşlık tanımlamasında önemli bir nokta da işçi ve kölelerin vatandaş sayılıp sayılmayacağı meselesidir. Aristoteles’e göre işçiler yönetimden pay almadıkları halde, yurttaş olarak kabul edilirse, o zaman yurttaşın iyiliği her yurttaşın iyiliği olmaktan çıkar. Bu sebeple işçiler ve köleler yurttaş sayılamaz. Aristoteles görüldüğü üzere yurttaşlığın ölçütünü yönetimden pay alıp almamaları olarak belirler. Çünkü en ‘iyi devlet’te işçilerin yurttaş olması kabul edilemez. İşçinin yurttaş olarak kabul edilmesi durumunda yurttaşın iyiliği denilen şey herkese ya da yalnız özgür kimselere yakıştırılamaz, ancak gerçekte her türlü aşağılık işlerden kurtulmuş bulunanlara özgü olur.¹³⁹

Aristoteles’in yurttaşlık tanımı anayasaların çeşidine ve özelliğine göre değişmektedir. Yani farklı anayasalar olduğu gibi ayrı ayrı da yurttaşlık türleri olmalıdır. Örneğin

“İşçi, bir anayasada gerekli görülürken, aristokratik bir anayasada ya da ilerlemenin liyakat ve yeteneğe dayalı başka anayasada böyle bir şeye olanak yoktur. Oligarşilerde ise devlet görevlerine atanmak yüksek mülkiyet koşulu arandığı için bir işçinin yurttaş olma olanağı yoktur. Ancak zanaatçıların zengin olma imkanları olduğundan yurttaş olma olanakları vardır.”¹⁴⁰

Aristoteles, yurttaş olarak görmediği aşağı sınıf ögesinin ve erdemli bir yaşam ortaya koyamayan başka bir sınıfın da devlette payı olamayacağını söyler. Düşünür, yurttaş olarak görmediği aşağı sınıfları o kadar dışlarki, bu sınıfların rahip

¹³⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 116.

¹³⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 1, s. 70.

¹³⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 5, s. 77.

¹⁴⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 78.

yapılamayacağını Tanrılara dahi tapmalarının uygun olamayacağını düşünür.¹⁴¹ Çocukları ise koşullu yurttaş olarak kabul eder. Böylelikle yurttaşlık kavramının sınırını daraltmış olur. Görüldüğü üzere yurttaşlık kavramı, Aristoteles için önemlidir. Çünkü devletin temeli yurttaşdır. Devlet adamı basit yurttaştan nitelik olarak ayrıdır. Devlet adamının erdemi de yurttaşın erdeminden üstündür.

Özetle Aristoteles toplumu üç sınıfa ayırmış oluyor. Bu sınıflamada yöneten, her hak ve özgürlüğe sahip vatandaşlar sınıfı; kısmi haklara sahip ancak siyasi haklardan yoksun üretici sınıf ile tüm haklardan yoksun köleler sınıfıdır.

Aristoteles, devlet ve insanlar için en iyi anayasa ve en iyi yaşamın ne olduğunu sorgular. Çünkü devletin ve yönetim şeklinin amacı iyi bir yaşamı ortaya çıkarmak olmalıdır. En iyi yaşamı erdemden hareketle 'orta yol' olması gerektiğini belirtir. Aristoteles, bu görüşünü daha açık hale getirmek için toplumun sınıflamasını bir de bu anlayış üzerinde belirler. Ona göre bütün devletlerde topluluğun üç kesimi vardır; çok zenginler, çok yoksullar ve orta halliler. İlmîlik ve orta bir durumun en iyi şey olduğu gibi, mal mülk sahipliğinde de hepsinden iyisi ortalama bir derece olmasıdır.¹⁴² Her sınıfın da kendisine özgü yaşam biçimi vardır. Ancak Aristoteles'e göre bir devlet, benzer ve eşit insanlardan oluşmayı amaçlar. Bunu gerçekleştirecek sınıf ise orta sınıf olup, bu sınıf aracılığıyla işleyen siyasal ortaklık en iyisidir.

Aynı zamanda iyi bir yaşamın oluşabilmesi için orta sınıfın, toplum yapısında yeteri miktarda olması gerekir. Aksi takdirde halkın bir bölümünün pek çok malı mülkü bulunması, ötekilerin ise hiçbir şeyi olmaması halinde, sonuç ya aşırı demokrasi ya katıksız oligarşi ya da ikisinin aşırılıklarından çıkan bir tiranlık olur.¹⁴³ Aristoteles'e göre orta sınıf, demokrasilerde hem daha kalabalık düzeydedir, hem de daha önemli bir konumdadır. Ayrıca mülkiyet sahipleriyle halktan hangisi iktidarda olursa olsun orta sınıf, devleti istediği gibi yönetir. Sonuçta da yine ya demokrasi olur, ya da oligarşi.

Aristoteles hangi anayasanın hangi devlet ya da toplum için uygun olduğu sorununda bir de sınıfların nitel veya nicel özelliklerinden hareket eder. Ona göre sınıfların nüfus gibi nicel özelliği ile özgürlük, zenginlik, eğitim ve iyi doğum gibi niteliklerin anayasanın topluma uygunluğunu belirler. Örneğin yoksulların sayısının

¹⁴¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 9, s. 211.

¹⁴² Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 11, s. 127.

¹⁴³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 11, s. 128.

herhangi bir nitel açığı bastırmaya yetecek kadar geniş olduğu bir yerde demokrasi doğaldır, demokrasinin ne türden olacağı da her örnekte sayısal üstünlüğü olan halkın ne türden olacağına dayanacaktır.¹⁴⁴ Öte yandan zenginlik, özgürlük ve iyi doğum gibi niteliklere sahip sınıfların ağır bastığı durumlarda oligarşi meydana gelir.

1.4. BİREY, AİLE VE EŞİTLİK SORUNU

Platon kurduğu devlette kadın erkek eşitliğini, çocuk ve aile sorununu da ele alır. Öncelikle kadın ve erkeğin ayrı yaratılışlara sahip olduğunu kabul ederek şu sorunun cevabını irdeler: Kadın erkek gibi aynı işleri yapabilir mi? Ona göre kadın erkek arasındaki “ayrılık kadının doğurması, erkeğin de tohum salmasından başka bir şey değildir.”¹⁴⁵ Platon iki cins arasındaki yaratılış farklılığını bu noktayla sınırlı tutuyor. Kadın da erkeğin gördüğü işleri yapabilir. Erkeğin üstlendiği görevleri yerine getirebilir. Doğal olarak yaptıkları işlerin büyüklüğüne ağırlığına göre başarı düzeyleri farklı olabilir. Erkeğin kadından daha başarılı olduğu işler çoktur. Ancak bazı işlerde de kadın erkekten daha başarılıdır.

Platon ailenin yok edilmesi görüşünü kadın ve erkeğin eşitliği görüşü ile temellendirmeye çalışıyor. “Devletin yönetiminde kadının kadın olduğu için erkeğin de erkek olduğu için daha iyi yapacağı iş yoktur. Yaratılıştan her iki cinste de aynı güçler vardır. Kadın da erkek gibi bütün işleri görebilir. Ne varki kadın hiçbir işte erkek kadar olamaz.”¹⁴⁶ Görülüyorki kadın erkek arasında, bedeni güce ve yeteneğe bağlı olarak bir farklılık sözkonusu. Bu farklılık göz önünde bulundurularak şu soru sorulabilir: Kadınlar da erkekler gibi bekçilik yapabilir mi? Platon’a göre kadının ve erkeğin yaratılışları bekçiliğe uygun ancak erkeğin yaratılışı kadınıkinden daha güçlüdür. Bu yeteneği olan kadınlar erkeklerle birlikte bekçilik görevlerini yapabilirler. Çünkü bu cinslerin yaratılışları arasında yakınlık vardır. Bu nedenle aynı yaratılış düzeyinde olanları aynı işe vermek gerekir. Platon bu noktada kadınların zayıf yaratılışlarını göz önünde tutarak daha kolay işler verilmesi görüşündedir. Bu noktada da kadın bekçi erkek bekçi gibi aynı işi yapacağı için kadın bekçinin eğitim sorunu ortaya çıkıyor.

¹⁴⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 11, s. 129.

¹⁴⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 454e, s. 164.

¹⁴⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 455e, s. 131.

Nasıl ki toplum yapısında eğitimini almış erkek bekçiler öteki yurttaşlardan üstünse, eğitimini tamamlamış bekçi olmuş kadınlar da diğer kadınlardan üstündür.

Platon'un aile ve kadın-erkek sorununu ele alırken önemle üzerinde durduğu nokta, kadın bekçilerin aile yaşamının nasıl olacağıdır. Ona göre "bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbiri hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklarda ortak olacak, baba oğlu, oğul babasını tanımayacak."¹⁴⁷ Platon burada kadın ve çocuk ortaklığının yararlı olduğundan emindir. Ancak gerçekleşebileceğinden tam emin değildir. Bekçilerin özel olarak aileleri yahut kadın ve çocukları olmayacak. Aynı evlerde yaşayacaklar, aynı çocuklara evlat diyecekler. Çocuklar da her bekçiyi baba bilip, kadın ve erkek bekçiler birlikte iş yapıp yaşayacaklar.

Platon kadın ve çocuk ortaklığının yararlı olduğunu düşünür. Ancak bu noktada söyledikleriyle çelişir. Çünkü bu ortaklığın gerçekleşemeyeceğinin bazı sebeplerini ileri sürüyor. "Çiftleşmeleri ve herhangi bir kadın erkek beraberliğini olurlarına bırakmak öyle bir şey ki, mutlu bir toplulukta buna ne din izin verir, ne de devlet."¹⁴⁸ Platon böylelikle dinin ve devletin hoş görmediği, onay vermediği bir olayı gerçekleştirmenin çok zor olduğunu belirtmiş oluyor. Platon daha sonra yine kadın ve çocuk ortaklığına çelişik saptamalar yapar. Örneğin mümkün olduğu kadar düğünlü dernekli evlenmelerin yapılıp, bu evlenmelerden, toplum için yararlı olanların kutsal sayılabileceğinden söz eder.

Bekçiler sınıfı, üstün bir sınıf olup, yurt savunmasında devletin en önemli birimidir. Yurdu koruyacak kişilerin her yönden mükemmel bir eğitimle yetişmeleri gerekir. Eğitimin amacına ulaşabilmesi için koruyucu olacak çocukların kimlerin çiftleşmelerinden olduğu dahi çok önemlidir. Platon bu yüzden bekçiler içinden olan her iki cinsin de en iyilerinin çiftleşmesi gerektiğini söyler, ayrıca bekçi cinsinin bozulmaması için en iyi bekçi çocuklarının büyütülmesini ister.

Ancak Platon, bekçiler arasında çatışma olmaması için tüm bunları sadece devlet adamlarının bilmesi gerektiğini düşünür.¹⁴⁹ Devlette önemli bir husus da evlenmelerin sayısı. Burada da devlet söz sahibi olarak, hangi kadın bekçinin hangi erkek bekçiyle çiftleşmesi gerektiğini belirler. Bu yapılırken toplumun azalması ya da çoğalması her

¹⁴⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 457d, s. 133.

¹⁴⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 458e, s. 134.

¹⁴⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 459e, s. 135.

zaman göz önünde bulundurulmalıdır. Bu evlenmelerden doğan çocuklar da devlet için önemli bir sorundur. Devlet bu çocukları ne şekilde yetiştirecek? Platon'a göre kadın erkek bekçilerin evliliğinden doğan çocuklar özel bir kurula bırakılmalı. "Bu kurul en seçkin yurttaşların çocuklarını bir yuvaya yerleştirerek, onları şehrin belli bir semtinde oturacak bakıcı kadınlara emanet ederler. Seçkin olmayan yurttaşların ya da doğuştan bir eksikliği olan çocuklara da gözden uzak uygun bir yerde bakılır."¹⁵⁰

Tüm bu yapılmak istenenler bekçilerin cinsini korumak içindir. Bekçi çocukları bu şekilde yetiştirilirse bekçi sınıfının seçkinliği korunmuş olur. Bu aşamadan sonra yapılması gereken çocukların anne ve babalarını tanımamaları. Böylelikle anneler kendi çocuklarını tanımadan bütün çocukları sahiplenirken, erkek bekçiler tüm çocukları kendi çocuğu bilecektir. Bu gizlilik devletin yapısı için çok önemlidir. Çünkü devlet yapısında seçkin sınıf olan bekçilerin ortaklığı, devletin kuruluş amacının bir göstergesidir. Bu yaşama uymayanlar kanuna karşı gelmiş olacağından, bireylerin bütün bunlara uymaları zorunludur. Aile ilişkilerinde sakıncalı bir nokta da, erkek ya da kadınlar çocuklarını tanımadıkları için ilerde yanlışlıkla; kardeş, anne, baba evliliğinin olmasıdır. Platon'a göre devlet bu durumu takip ederek cinsel birleşmeleri belirlemelidir.

Platon *İdeal Devlet*'te koruyucu ve yöneticiler için aile kurumunu tamamen ortadan kaldırıyor. Ancak *Yasalar* eserinde aile, toplumda yeniden tesis edilerek, toplum düzeninin kaynağı olarak görülüyor. Platon daha da ileriye giderek, evlenmeyi kamu görevi olarak görmeye başlayarak sıkı bir denetime tabi tutuyor. "Platon bu eserinde, evlenme yaşını kadınlar için onaltı ile yirmibeş, erkekler için de otuz ile otuzbeş yaş olarak belirlemiştir. Otuzbeş yaşına gelip de evlenmeyen erkeklerin ise cezalandırılacağını belirtir."¹⁵¹ Platon, aile kurumunu devlet eliyle kurdurarak, ailenin devlet yapısı için nedenli önemli olduğunu gösterir.

Platon, devletin sosyal yapısını kurarken kölelik konusunda fazla bir açıklamaya girmemiştir. Köleliği kabul ettiği için diğer sınıfların detaylı bilgisini vermiştir.

Aristoteles'in devletini anlamak için ise, onun bireye yüklediği anlamı çok iyi tahlil etmek gerekir. Çünkü Aristoteles, insanı inceledikten sonra onları bir araya getirip

¹⁵⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 460b, s. 135.

¹⁵¹ Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 37.

mutlu ve erdemli insanlığı kurmak ister. Ona göre insan zaten toplumsaldır. Ancak onun toplumunda her insanın ayrı bir yeri vardır.

Aristoteles'e göre bir sosyal yapı olarak aile, devletin varlığı ve devamı için çok önemlidir. Devlet düzeninin temelinde yer alan aile, toplumun kaynağı ve çekirdeğidir. Aynı zamanda toplum olmanın bir gerekliliğidir. İnsanın hayatta tek başına yetmemesi sürekli başkasına ihtiyaç duyması sonucu; erkek ile kadın, efendi ile köle arasındaki ikili birleşmelerden ilk toplum olan aile doğmuştur. Ancak günlük gereksinmelerin ötesindeki ortak amaçların (savunma) gerçekleştirilmesi için ailelerin birleşmesiyle köyler oluşmuştur.¹⁵² Aristoteles aile ve köyleri devletin yapı taşları olarak görür ve devletin somut olarak kuruluşunu sağlar.

Aristoteles aileye devlet düzeninin oluşmasında önemli roller yüklüyor. Devletin kuruluşundaki ilk birlikler ailelerdir. Ancak aile de kendi içinde bir birliktir. Bu ilk birlik olan ailenin, küçük parçalara bölünmesi, üç çift ortaya çıkartır; efendi ile köle, koca ile karı, baba ile çocuklar.¹⁵³ Aristoteles daha sonra bu bölümlerin taşıdığı anlamları açıklar. Efendi ile köle arasındaki ilişkiyi 'despotluk' olarak nitelendirir. Koca ile kadın arasındaki ilişkiyi 'kocalık', baba ile çocukları arasındaki ilişkiyi de 'babalık' sözüyle açıklar.

Efendinin köleyi yönetmesi, kölenin efendinin hakimiyetinde olduğunu gösterir. "Bir köle yalnızca efendisinin kölesi değildir, fakat bütünüyle efendisinin mülkiyeti altındadır; oysa efendi, kölesinin efendisidir, fakat ona bağlı değildir."¹⁵⁴ Köle, her yönüyle efendisine bağlı bir mülk ifade eder. Efendi köleye her yönüyle hakim bir despottur. Bir canlı organizmada zihin nasıl ki bedeni yönetiyorsa toplum yapısında da köle efendisi tarafından öyle yönetilir.

"Zihnin beden üstündeki yönetimi (efendinin kölesini yönetimi gibi) mutlaktır; zeka ise tutkuları (devlet adamının yurttaşlarını ya da kralın uyruklarını yönetmesi gibi) anayasal ve kralca yönetir."¹⁵⁵ Aristoteles'e göre birinin buyruk vermesi, bir başkasının söz dinlemesine karşı konamaz. Bu zorunlu ve faydalıdır. Bazı şeyler daha doğduklarında ayrılmışlardır. Bazıları yönetecektir, bazıları yönetilecektir. "Efendilik

¹⁵² Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 8.

¹⁵³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 3, s. 9.

¹⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 4, s. 12.

¹⁵⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 5, s. 13.

etme işi kötü yapılırsa her iki yanında çıkarına aykırıdır; Çünkü parça ile bütünün, ruhla bedenın çıkarları özdeştir; köle ise bir anlamda efendisinin bir parçasıdır, onun bedeninin canlı ama ayrı bir parçası gibidir.”¹⁵⁶ Kölenin varlık yapısını bu şekilde belirleyen Aristoteles’e göre doğanın bir gereği olarak kölelik meşrudur. Efendi her yönüyle köleye hakimdir. Efendinin köle üzerindeki yönetimi haliyle despot şeklinde olacaktır. Efendi köleye hükmeder ve istediği şekilde kullanır. Yani köleler; alınır, satılır ya da üst sınıflar arasında hediye olarak kullanılabilir.

Yunan toplumunun katı köleci anlayışı Aristoteles’te de karşımıza çıkıyor. Köle toplumda, hiçbir sosyal ve vatandaşlık hakkına sahip olmayan bir yabancısıdır. Kölenin bu konumu doğadan gelir. En aşağı sınıf olması doğal bir durumdur. Köle toplum sınıflamasında kadından da aşağı bir konumdadır. “Öküz yoksul adamın kölesidir” diyen Aristoteles’e göre köle, toplum yapısında bir nevi efendisinin mutluluğa ulaşması için vardır. Düşünür, kölelerin kullanılışıyla hayvanların kullanılışını çok az ayırt eder. Aslında ikisi de insanların ihtiyaçları için bedenleriyle çalışarak yararlı olurlar. Doğa insanlara ve kölelere ayrı beden tarzı vermiştir. Biri ağır işler yapacağı için güçlü kuvvetli olacak, diğerleri siyasetle ve bilimle uğraşacağı için ince yapılı olacaktır.

Aristoteles köleyi bu yapıda görerek, kölelik kurumunun haklılığını güçlendirmek için canlı organizmaları örnek gösterir. Beden zihnin yönlendirmesi ile işler halledir ve iş yapan, güç harcayandır. Köle de bir vücudun bedeni gibi efendisinin yönetmesine muhtaç, her daim iş yapandır. Aristoteles bu söylemlerle köleliğin meşruluğunu güçlendirmeye çalışır. Özellikle köleyi şöyle tanımlar. “İki insan topluluğu arasında, zihinle beden ya da insanla hayvan arasındaki kadar geniş bir ayrılık olan her yerde işleri bedenlerinin kullanımından ibaret kalan ve kendilerinden daha iyi bir şey beklenemeyecek olanlar, bence doğadan köledir.”¹⁵⁷ Aristoteles, köle olarak gördüğü insanları sadece bedenle iş görebilen bir yapıyla sınırlıyor.

Aristoteles’e göre “Bir adamın karısı üzerindeki yönetimi, bir devlet adamının yönetimidir, siyasal bir yönetimdir; çocukları üstündeki yönetimi ise bir kralın yönetimidir, kralca bir yönetimdir.”¹⁵⁸ Aristoteles bu noktaya erkeklere vermiş olduğu üstünlükten dolayı geliyor. Ona göre erkek kadından yaratılış olarak üstündür. Bu

¹⁵⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 6, s. 16.

¹⁵⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 5, s. 14.

¹⁵⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 12, s. 26.

nedenle aile yapısında erkeğin üstünlüğü ve yöneticiliği söz konusudur. Çünkü erkek, yönetim işinde kadından daha fazla yeteneğe sahiptir. Kadın üstünlük sıralamasında kölenin üzerindedir. Oysa erkeğin değerinin çok çok altındadır. Kölenin efendisi olan erkek, değer sıralamasında kölenin bir derece üstünde olan kadının da yarı efendisidir. Görüldüğü üzere babanın aile yapısında, eşi ve çocukları üzerinde üstünlüğü ve hakimiyeti sözkonusudur.

Aristoteles'e göre "bir adamın karısı ve çocukları üstündeki yetkisi vardır, bu yönetim biçimine 'ev yönetimi' denir. Özgür kişilerin yönetilmesi, kölelerin yönetilmesinden ayrıdır; ev halkının yönetimi 'monarşi'dir, çünkü her evin bir tek yöneticisi vardır, bir devletin yönetimi ise özgür ve eşit insanlar üstünde bir yönetimdir.¹⁵⁹ Aristoteles ev yönetimini tanımladıktan sonra mülkiyet edinme ile ev yönetimi arasında bir ilişki kurmaya çalışır. "Ev yönetimi para kazanmak olmadığı için, onun bir sınırı vardır, çünkü para kazanmak onun işi değildir, yalnızca bir amaca yarayan bir araçtır."¹⁶⁰ Aristoteles için geçimin temeli çalışmak değil, mülkiyettir. Ne varki, ev halkının gerek şimdi gerekse gelecekte yeterince yiyeceği olmasını sağlamak ev yönetiminin bir parçasıdır. Onun için sık sık yeni kaynaklar eklemek gerekir. Böylelikle para kazanma sanatı ortaya çıkar. Aristoteles kazanç için çalışmanın, ev yönetiminin bir parçası olup olmadığına emin değildir. Ona göre belli bir noktada mülkiyet sahibi olmak yurttaşlığın zorunlu bir koşuludur. Bu durum siyasal yönden çok önemlidir. Yani ev yönetimi para kazanma zorunda olmamalıdır.

1.5. DEVLETTE MÜLKİYET SORUNU

Platon ve Aristoteles'in devlet görüşlerinde önemli sorunlardan biri de mülkiyettir. Platon'un devletinde insan ancak toplum içinde varlığını sürdürebilir. İnsanlar, mutluluk elde etmek için yaşarlar. Bu mutluluğa ancak toplum içinde ulaşabilirler. Platon bu nedenle, insanları mutluluğa ulaştırmak için devletini kurar. Devletin gerçekleşebilmesi için de öncelikli olarak iyi işleyen bir adalet sisteminin olması gerektiğini düşünür. Devlette uygulanacak adalet sisteminde mülkiyetin kimlere ne kadar verileceği, toplumsal sınıfların mülkiyet sorununun ne şekilde olacağı büyük önem arz etmektedir.

¹⁵⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 7, s. 26.

¹⁶⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 1, s. 22.

Platon devletinde, toplumu üç sınıfa ayırmıştı. En altta bulunan sınıf, hiçbir siyasi hakları olmayan çiftçiler ve zanaatçılar sınıfı. Diğer sınıf, devleti korumakla görevli olup siyasi hakkı olmayan koruyucular (savaşçılar) sınıfı. Üçüncü sınıf ise bütün siyasi haklara sahip, adaleti sağlayacak olan yönetici sınıfıdır.

Platon, toplumda mülkiyette dahil her konuda adaleti sağlayacak olan yönetici sınıfı için özel mülkiyeti yasaklamıştır. Sadece yöneticilerin değil, devlette koruyucuların da mal mülk sahibi olmasına karşı çıkar. Platon koruyucuların zorunlu olmadıkça hiçbir mal mülk edinmemelerini; oturdukları evleri paylaşmalarını; yemeklerini birlikte yemelerini ve savaşta askerler gibi hep bir arada yaşamalarını ister.¹⁶¹ Platon'a göre koruyucular bu yaşantı dışında, mala mülke düşkün bir yaşantıdan uzak durmalı. Çünkü Tanrı zaten onları isteyip bulamayacakları bir değer örüntüsüyle yaratmıştır. Dünyanın geçici daha değersiz altın ve gümüşlerine ihtiyaçları yoktur. "Kendi altın yaratılışlarını, dünyanın altınıyla kirletmek günahtır. Çünkü dünya altını yüzünden türlü kötülükler işlenmiştir. Oysaki içlerindeki altın tertemizdir."¹⁶² Koruyucu ve yönetici sınıfının mülkiyet hakkı sözkonusu olursa devlet yapısı sağlam temeller üzerine kurulmamış olur. Çünkü toplumsal yapının iki sınıfı ve yaşam koşulları devlet yapısının en önemli noktasıdır.

Platon, üst sınıf için özel mülkiyeti kaldırmakla köklü bir birlik meydana getirerek, büyük bir aile kurmayı amaçlamıştır. Koruyucu ve yöneticiler mala ve mülke sahip olursa beraberinde büyük sorunlar ortaya çıkar. Toprakları, evleri, paraları oldu mu yurttaşlarının düşmanı, zorba efendisi olurlar. Ömürleri kötülenmekle, tuzak kurmak ve tuzağa düşmekle geçer; dışarıdaki düşmanlarda korkarak devleti ölüme sürüklerler.¹⁶³ Platon'un amacı bu sorunları devletin en önemli sınıfından uzak tutarak, devletin savunma ve yönetimini bu sorunlardan uzak kişilere emanet etmektir. Platon bu sınıf yaşamını bütünleştirme yoluna giderek her birey için iyi ve güzel olanı yaşatmaya çalışmıştır.

Ancak ortak mülkiyet beraberinde önemli sorunları ortaya çıkarıyor. Devleti koruma ve yönetme gibi önemli görevleri ellerinde bulunduranlar, hiçbir şekilde mal mülk edinmeden yaşamı kabul edebilirler mi? Bu ortak yaşam tarzı ile mutlu olabilirler

¹⁶¹ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 416d, s. 98.

¹⁶² Platon, *Devlet*, Kitap 3, 417a, s. 98.

¹⁶³ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 417b, s. 98.

mi? Platon'a göre evet mutlu olabilirler. Çünkü devletin kuruluş amaçlarından biri de bireylerini mutlu yaşatmaktır. Bu mutluluk sadece özel olarak mala mülke sahip olan insanlar için geçerli olmayıp koruyucu ve yönetici sınıfı da bu mutluluktan pay alacaklardır. Platon bu noktada iki soru ile mülkiyet ile mutluluk arasındaki ilişkiyi sorgular. "Bu koruyuculara en büyük mutluluğu sağlamak mı? Yoksa bütün şehri göz önünde tutup herkesin mutluluğunu sağlamak mı?"¹⁶⁴ Burada devletin asıl amacı bütün insanların mutluluğunu sağlamaktır. Kurulacak olan devlet toplumun bir sınıfının mutluluğunu amaç edinmez. Ona göre "bütün şehir gelişip en iyi yönetime kavuşunca her sınıf tabiatın verdiği mutluluk payını" mutlaka alacaktır.¹⁶⁵

Platon aşırı zenginlik tutkusuna karşıdır. Yoksulluğa da insana yaşatacağı olumsuzluk yönünden karşıdır. Çünkü aşırı zenginlik "bir insanı keyfe, tembelliğe, değişme isteğine götürür; değişmek isteğiyle kalmaz, üstelik insanı küçültür, işini aksatır."¹⁶⁶ Ekonomik olarak bu ölçüyü yakalamış devletin sınıfları; her zaman başarılı, mutlu bir toplum yapısı ortaya çıkarırlar. Burada zenginliğe karşı çıkma değil, aşırı zenginliğe ve aşırı yoksulluğa karşı çıkılıyor. Zenginlik tutkusu aşırı bir hal alırsa devlet zarar görür. Bu mülkiyet ortaklığı kadın ve çocuk ortaklığını da içerir. Platon bu ortaklığı şöyle açıklar. "Bekçilerimizin kadınları hepsinin arasında ortak olacak, hiçbiri hiçbir erkekle ayrı oturmayacak. Çocuklar da ortak olacak. Baba oğlu oğulda babasını bilmeyecek."¹⁶⁷ Kadınlar ve onlardan doğan çocuklar herkesin olacak. Böylece bütün çocuklar birbirlerini kardeş diye adlandıracak ve kendilerini dünyaya getirmiş olma özelliğini taşıyan bütün büyüklere anne ve baba gözüyle bakacaklar.

Devlet bu yaptırımlarının yanı sıra evlenme ve üreme ilişkilerini de düzenleyecek. Platon bu görüşleriyle bekçiler arasında aile kurumunun olamayacağını göstermiş oluyor. Bu düşüncenin en yararlı ve en iyi düşünce olduğuna inanır, ancak gerçekleşme imkanının az olduğunu belirtir. Platon devletin birliğine çok önem verir. Ona göre "bir devlet için en büyük kötülük bölünme, birken çok olma, en büyük iyilik de bütün kalma, tek olmadır."¹⁶⁸ Platon devletin bir olmasını mülkiyet birliğine bağlıyor. Ona göre bekçiler (koruyucular) arasındaki kadın, çocuk ve mal ortaklığı, birliği bölünmemeyi

¹⁶⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 421b, s. 100.

¹⁶⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 421c, s. 100.

¹⁶⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 422a, s. 101.

¹⁶⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 457d, s. 133.

¹⁶⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 462a, s. 137.

sağlayacağı için en büyük iyiliktir. Koruyucuların özel evleri, malları ve mülkleri olmayacak; birlikte yiyecekler, her biri aynı şeye benim diyecek, ayrı ayrı kadın ve çocuklarla ayrı ayrı sevinç ve üzüntüleri olmayacak.

Platon, vatandaşların birbirlerine karşı sevgiyle bağlanmasını istemektedir. “Bütün yurttaşların aynı kazanç ve aynı kayıplara mümkün olduğu kadar birlikte sevinip üzülmeleri”¹⁶⁹ en önemli birleştirici faktördür. Devleti oluşturan bireylerin çıkarları, sevinçleri, üzüntüleri ve duyguları ortak olacak. Böyle bir birlik sağlamış devletin bölünmesi ve parçalanması olanaksızdır. Bu ortak duyguları onları birliğe götürecektir. Bu da gösteriyorki devletin, bekçiler sınıfına öngördüğü kadın ve çocuk ortaklığı devlet için en büyük iyiliktir. Çünkü Platon’a göre koruyucuların özel olarak kendilerine mal edecekleri hiçbir şeyleri olmayacak ve *ben* duygusu yerine *biz* duygusu hepsinde hakim duygu olacak. Bu duygular da devletin bütünlüğünü sağlayacaktır.

Özel mülkiyetin olması ya da kadın ve çocuğa tek sahip olmak vatandaşlar arasında kavga ve çekişmelere sebep olur. Bu durumda mahkemeler devreye girer. Özel mülkiyet elde etmek için yapılan kavgalar toplumdaki suç oranının artırır. Bu noktada mülkiyet ortaklığının anayasaya uygun olup olmadığı sorunu ortaya çıkar. Platon bu sorunu çözmek için, genelin iyiliğini koruma fikrini öne sürer. Ancak tüm bunlara rağmen, bir şeye sahip olma duygusu insanlar arasında kavgaya sebep olduğundan; mülkiyet ortaklığı, toplumun mutluluğu elde etme sorununu ortaya çıkarır.

Platon mülkiyeti tüm yurttaşlara yasaklamıyor. Sadece koruyucu ve yöneticilere ortak mülkiyet olması gerekliliğini anlatıyor. Bu sınıflar dışında özel mülkiyetin olabileceğini anlıyoruz. Düşünür, devlet yönetiminde özel bir yeri olan koruyucu ve yöneticilerin, devlete olan ilgi ve görevlerini aksatacağı için özel mülkiyete sahip olmalarını istemez.

Ancak Platon, *Yasalar*’da koruyucu ve yöneticilere getirilen mülkiyet yasağını kaldırır. Fakat *İdeal Devlet*’te olduğu gibi aşırı zenginliği, toplum için tehlikeli görür. Altın ve gümüşe sahip olmayı ve toplumda kullanımını çatışmanın kaynağı gördüğünden devletin geleceği için sakıncalı bulur. Platon’a göre haklı ve haksız yoldan para kazanan ve ne haklı ne de haksız yolda bunu harcamayan, bir de tutumluysa, zengin olur; bütünüyle kötü olan kişi ise, çok savurduğundan, son derece yoksul olur; sonuç olarak,

¹⁶⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 5, 462a, s. 137.

çok zengin olanlar erdemli değildir; erdemli olmayanda mutlu olamaz.¹⁷⁰ *Yasalar*'da da devletin tarıma dayalı bir düzeninin olmasını ister. Bu sebeple devlette bir toprak sistemi oluşturmaya çalışır. Bu toprak sistemini oluştururken öncelikle bütün toprakları yurttaşlar arasında eşit olarak paylaştırmaya çalışır.

Ancak Platon, toprakları yurttaşlara eşit olarak paylaşırken 'yurttaş sayılarını sabit tutma'dan bahseder. Öncelikle kenti oniki parçaya böler. Ama bu oniki parçanın, verimli topraklar daha küçük, verimsizler daha büyük olmak üzere eşitlenmesi gerektiğini savunur. Platon şöyle bir toprak sistemi düzenlemeyi amaçlar: Kentin toprakları 5040 paya ayrılmalı, bunlarınbunların her biri, biri kente yakın öteki uzak olmak üzere, iki parçalı olmalı, ikişer ikişer paylaşılmalı.¹⁷¹ Platon göre böyle bir sayı, devletin ve komşu devletlerin büyüklüğüne göre belirlenmelidir. Bu sayıyı ülke toprağını çeşitli sebeplerle ve kolayca bölebilmek için belirlemiştir. Beşbinkırk aile reislerinin sayısıdır. Ülkenin bölünen toprakları bu aile reislerine bölünmüş oluyor. Platon bütün toprakları her bir yurttaşa bölmemesinin sebebi olarak yurttaşların henüz bu düzeye hazır olmadıklarını gösterir. Aile reisleri aile adına toprağı işletir ve elde edilen gelirleri aileye paylaşır.

Yine *Yasalar*'da önemle üzerinde durulan toprakların aile reislerine işletmek ve kullanırmak için verildiğidir. Toprak bir mülk olarak, devlete ve topluma ait olduğu görüşünün geçerliliği devam eder. Platon toprak alım ve satımına da yasak getirerek, toprak alım satımı yapanların cezalandırılacağını belirtir.¹⁷² Bunu yapmasının sebebi toplumda aşırı zenginliğin önüne geçmek içindir. Çünkü aşırı zenginlik bir zümrenin elinde toplanırsa devletin birliği bozularak ortadan kalkar. Bu sebeple toplumda zenginliğin oluşmaması için başta belirlenen aile reisleri sayısının (5040) korunması ve tüm önlemlerin alınması gereklidir. Ayrıca nüfus oranının da, denetim altında tutulması gerekir. Ülke imkanlarının bakabileceği oranında bir nüfus olursa, toprak paylaşımı hususunda dengeler hiçbir zaman bozulmaz.

Platon'a göre toprak paylaşımı bu şekilde yapılırsa sosyal sınıflarda yeniden şekillenmiş olur. Yurttaşların toprağına sahip olma oranlarına göre hangi sosyal sınıfa ait olacaklarını daha önce açıklamıştık. Bu şekilde oluşturulan sosyal sınıf yapısında

¹⁷⁰ Platon, *Yasalar*, Kitap 5, 743b, I, 149.

¹⁷¹ Platon, *Yasalar*, Kitap 5, 745c, I, 151.

¹⁷² Platon, *Yasalar*, Kitap 5, 740c, I, 146.

yurttaşlar zenginlik ölçülerinin değişmesiyle, başka bir sınıfa geçme imkanına kavuşmuştur. Platon tüm bunlarla, sınıfların zenginlik ölçülerini olduğu gibi tutmayı amaçlayarak bir orta sınıfın oluşmasını sağlamıştır.

Aristoteles ise devlet için en iyi mülkiyet şeklinin özel mülkiyet olduğunu düşünür. Bütün toprağın ortak mülkiyete tabi olmasına değil, ürünlerin paylaşılması için yurttaşlar arasında eşit bir düzenleme yapılmasına inanır. Ona göre “mülk ailenin, mülk edinme aile ekonomisinin bir parçasıdır; Çünkü belli bir düzeyde servet olmadan ne yaşamın kendisi ne de iyi yaşam olabilir.”¹⁷³ Aristoteles böylelikle mülkiyeti, iyi bir yaşamın kurulabilmesi için zorunlu kılıyor. Çünkü ona göre mal ve mülkün özel olarak sahipliği olmadan insanların yaşamları iyi olarak nitelendirilemez.

Burada daha da önemli olan nokta kölenin de canlı bir mülk ya da araç olarak görülmesidir. Platon bu konuda şunları söyler: “Mülkiyet konusu olan her hangi bir şey bir kimsenin yaşamasını olanaklı kılan bir araç sayılabilir, o kimsenin mülkiyeti (malvarlığı) ise köleleri de içinde olmak üzere, bu gibi araçların bir toplamıdır; köle ise herhangi bir uşak gibi canlı bir yaratık olduğu için, bir çok araçlar değerinde bir araçtır.”¹⁷⁴ Aristoteles köleye; insanın yaşamını kolaylaştıran, ona mülk sağlayan bir araç gözüyle bakar ve köleliği bir doğallık içinde irdeler. Kölenin doğasında bulunan bağıllık onu kölelik sınıfı içine getirmiştir. Çünkü “doğadan kendi kendisinin olmayan bir başkasına bağlı olan bir kimse, doğadan köledir; bir kimse bir mülkiyet konusu olursa, yani ayrı bir varlığı olan ve yaşama amaçlarına yararlı bulunan bir araç olursa o zaman bir başkasının malı olur.”¹⁷⁵

Aristoteles'e göre geçim sağlamanın belli başlı yolları ticaret, değiş tokuş, tarımcılık ve balıkçılıktır. Mülkiyet elde etmenin çeşitli yolları insanları farklı iş yapmaya sürükler. Bu da insanların yaşam biçimlerini farklılaştırır. Nasılki hayvanlar besinlerini farklı yollardan elde ediyorsa, doğa onlara başka başka yetenekler sunmuşsa, insanda geçimini farklı yollardan elde eder.

Aristoteles, mülkiyet elde etmenin gerekliliği ve zorunluluğu üzerinde de duruyor. Ona göre insan yaşamının devamı için mülkiyet zorunludur. Bu mülkiyetin elde edilişi ise geçim sağlama işidir. Mülkiyet elde etmenin bir zorunluluğu olmalıdır. Ancak bu

¹⁷³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 4, s. 12.

¹⁷⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 4, s. 12.

¹⁷⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 4, s. 12.

aşırılaştırılmamalıdır. İyi bir yaşam için yeterli mali bağımsızlığı yaratacak bu çeşit mülkiyetin tutarı sınırlı değildir.¹⁷⁶ Burada sınırlı mülkiyet anlayışı savunuluyor. Ancak bu sınır ne olmalıdır? Nereden sonra kazanılan mülkiyet aşırılaşmış oluyor?

Aristoteles'e göre, "zenginlik bir araçtır ve nasıl her sanatın araçlarının kullanımlarının sınırları varsa, onun da öyledir: Gerek büyüklük gerekse sayıca kullanışlığın sınırları vardır. Servet bir ailenin ya da bir devletin yönetiminde kullanılacak bir araçlar toplamıdır."¹⁷⁷ Buradan şunu anlıyoruz: Mülk edinme başlı başına bir amaç değildir. Yaşamın sağlanması için, temel gereksinimlerin elde edilmesi için bir araç olup, bu noktadan dolayı mülk edinme yolları zorunluluk arzeder. Çünkü insan bu yolu hayatta kalabilmek için yapmalıdır.

Aristoteles'e göre para kazanma işi geçim sağlamadan farklı bir mülkiyet elde etme yoludur. Geçim sağlama insanın yaşamını sürdürmesi için zorunlu ve doğaldır. Para kazanma ise ticari bir iş olup temel gereksinimlerin dışında bir şeyler elde etmek için yapılır ve doğal değildir. Geçim sağlama işi sağlanınca insanlar elde ettikleriyle yetinmeyerek mallarını artırma yoluna gitmişlerdir. Aristoteles bunun ilkin değişimle yapıldığını söyler. Mal alıp verme işi çoğalınca değişim yapma yetersiz olmuştur. Böylelikle insanların ortak kabullendikleri metalar, para olarak kullanılmaya başlanmıştır.

Aristoteles bu noktadan hareketle ticaretin ortaya çıkışını şu ifadelerle açıklar: "Para bir kez bulununca gelişme hızlı oldu ve malların zorunlu değişimini olarak başlayan bu süreç; ticaret yani para kazanmanın öteki çeşidi haline geldi"¹⁷⁸ Ticaretin de ortaya çıkmasıyla insanlar parayı daha çok kullanır hale gelmiştir. Daha çok mal biriktirmek yerine para biriktirme yoluna gitmişlerdir. Para kazanmanın ve ticaret zamanla paranın ihtiyaçtan fazla birikmesine neden olur. Para kazanmanın artması sonucunda servet meydana gelir.

Para kazanma ile servet kazanma da ayrı ayrı şeylerdir. Para kazanma sanatı ile mülkiyet edinme aşırı bir hal alınca bu durum insanları servet kazanmaya iter. Para kazanmada amaç mülkiyeti olabildiğince artırmaktır. Servet edinme yolu ile insanlar mülkiyet edinmeyi aşırılaştırırlar. Mülkiyet bu noktadan sonra yaşamak için araç

¹⁷⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 8, s. 19.

¹⁷⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 8, s. 19.

¹⁷⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 9, s. 21.

olmaktan çıkarak bir amaç, tutku ve zevk halini alır. Bu ise istenen bir durum değildir. Görüldüğü üzere Aristoteles, para kazanma ile olsun geçim sağlama ile olsun mülkiyeti meşru kılıyor. Sonuçta mülkiyeti yaşamın olabilmesi için, ailenin bir zorunluluğu ve parçası olarak görüyor. Ona göre bir devlette tüm yurttaşlar ya bazı şeyleri paylaşırlar ya bazı şeyleri paylaşmazlar, hiçbir şeyi paylaşmamaları olanaksızdır; tek bir devletin tüm üyeleri en azından o devletin arazisini paylaşırlar.¹⁷⁹

Aristoteles ortak mülkiyetin mi yoksa özel mülkiyetin mi devleti birlikli bir yapıya kavuşturacağını da sorgular. Ona göre bir devlette sayıların (çeşitlerin) çokluğu doğaldır; çokluktan birliğe doğru gittikçe devletliği azalır ve gitgide aileleşir, aileden de bireye döner. Çünkü aile, devletten daha çok birliktir, birey de aileden. Böyle birlik sağlama olanağı olsa bile ondan kaçınılmalıdır; bu yol devleti yıkar.¹⁸⁰ Dolayısıyla mutlak birliğe gidildikçe, devlet bir aile hatta birey haline gelir; çünkü aile devlete göre, birey aileye göre, daha birlik halindedir. Bu da ister istemez devletin ortadan kalkmasına yol açar. Devlet, özellikleriyle birbirinden farklı insanlardan meydana gelir. Devleti ayakta tutan şey ise ilkelerde birlik, ilke birliğidir.

Aristoteles toprakları sahiplik açısından ikiye ayırır: Toprağın bir kısmı kamuya, öteki ise bireylere aittir. Bunların her biri de yine ikiye bölünür. Kamu toprağının bir bölümü tanrılara hizmetin giderleri, bir bölümü ise ortaklaşa yemekler için ayrılır.¹⁸¹ Aristoteles bu düşüncesiyle özel mülkiyet ile ortak mülkiyetin bir arada olabileceğini göstermiş oluyor. Kamu toprakları hiçbir zaman bireylerin eline geçmeyecek, özel topraklarda insanların sahiplik duygusunu doyurmuş olacak. Aristoteles burada kamu topraklarının bir bölümünün gelirlerini tanrılara hizmet için kullandırmakla dini hayatın olması gerekliliğini vurguluyor. Ortak topraklarının diğer kısmının bireylerinin yemek ihtiyaçları için kullandırmakla sosyal devlet olgusuna dikkat çekmiş oluyor.

Aristoteles ortaklaşa mülkiyetin bir sakıncası olduğunu da şöyle açıklar: “Sahiplerin sayısı çoğaldıkça mülkiyete saygı azalır. İnsanlar kendilerinin olan şeylere, ortaklaşa sahip olunan şeylerden daha çok özen gösterirler; kamu mülkiyetini ancak kişisel olarak etkilendikleri (ondan bir şeyler bekledikleri) ölçüde kollarlar.”¹⁸²

¹⁷⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 1, s. 31.

¹⁸⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 2, s. 32.

¹⁸¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 10, s. 213.

¹⁸² Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 3, s. 34.

Aristoteles daha sonra insan doğasından hareketle ortaklaşa mülkiyetin olumsuzluluğunu öne sürer. En iyi mülkiyet şekli, mülkiyetin özel, fakat kullanmada ortaklaşa olmasıdır. “Çünkü mülkiyet bir noktaya kadar ortaklaşa tutulmalıdır; ama genel ilke, özel sahiplik olmalıdır. Mülkiyete bakma sorumluluğu bir çok bireye dağıtılırsa, bu karşılıklı suçlamalara yol açmaz; tersine herkes kendisinininkiyle uğraşacağı için üretim her yandan artacaktır.”¹⁸³ Özel mülkiyetin sınırları böyle olmalı. Bu anlayışın yurttaşlara kazandırılması ise yasa koruyucunun bir görevi olmalıdır. Özel mülkiyetin bu sınırları içinde yurttaş bundan fazlasını istememeli. Kazanma duygusunu aşırılaştırıp, tutku haline dönüştürmemeli.

Aristoteles’in ortak mülkiyeti kabul etmemesinin önemli bir nedeni de, insanların özel mülklerine daha özen göstermesidir. Bir şeye sahip olma duygusu özel mülkiyete sahip olma isteğini artırır. Özellikle kadın ve çocuk ortaklığı, aile yapısını bozarak ortadan kaldırır. “İnsanların kendi kardeşlerinin, oğullarının, babalarının ya da analarının kimler olduğu hakkında tahminler yapmalarının da önüne geçilemez. Anababalarla çocuklar arasındaki benzeşmeden ötürü karşılıklı olarak birbirlerini tanımaları ister istemez kanıt sayılacaktır.”¹⁸⁴ Mal mülk ortaklığı ise yurttaşlık ilişkilerini bozacağından dolayı uygulanmamalıdır. Ancak Aristoteles, özel mülklerin bir insanın elinde ölene kadar durmasını kabul etmez. Bunun yerine mülkiyetin zamanla el değiştirmesini ister. Özel mülkler zamanla el değiştirmezse, mülkü elinde bulunduranlar zamanla daha çok zenginliğini artırır. Mülkiyeti elinde bulunduran belirli kişi ya da zümreler zamanla güçlenerek toplumda daha çok söz sahibi olur. Bu durum da toplumda eşitsizliği doğurur. Mülkiyeti elinde bulunduranlar zamanla siyasi yaşamda da etkili olmaya başlayınca devlet yapısı bozulmaya başlar.

Aristoteles’in özel mülkiyeti savunmasının başka önemli sebepleri de var. Ona göre özel mülkiyet, toplumsal gelişmeyi sağlar. Çünkü bireyler sürekli olarak mal-mülk edinerek, üreterek büyüdükçe, bu varlıklı bireylerin oluşturduğu toplumda ilerlemiş olur.

¹⁸³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 37.

¹⁸⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 3, s. 34.

1.6. DEVLETTE YÖNETİM/HÜKÜMET ŞEKİLLERİ

Platon'un en büyük özelliklerinden biri de toplumsal yapı ile insan yapısı arasında benzerlikler kurmasıdır. Ona göre yönetim şekli ile yönetilenler birbirlerine uygun bir yapı gösterirler. Doğru hükümet şekli ile yönetilen devlet de, halk da doğrudur. Bozuk hükümet şekilleriyle yönetilen devletin halkı da bozuktur.

Platon en iyi devlet olarak kendi *İdeal Devlet*'ini gösterir. Bu devlet en iyilerin yönettiği devlettir. Ona göre, baştakilerden biri ötekilerden üstünse, buna monarşi; baştakiler birbirine eşitse 'aristokrasi', yani en iyilerin yönettiği devlet denir.¹⁸⁵ Monarşi ve aristokrasi ayrımının özde bir ayrım olmadığını ikisinin de sonuçta bir olduğunu belirtir. En iyi hükümet şekli aristokrasi olduğuna göre bunun karşılığı olan insanda en iyi ve doğrudur. Diğer dört hükümet şekli ise bozuk, kötü hükümet şekilleridir.

Timokrasi veya timarşi, aristokrasinin bozulması ile meydana gelir. Bu devlette bilge ve erdemli kişiler değil, savaş ve askerlik işlerini iyi bilenler başa geçer. "Bu düzenin en göze batan yönü taşkınlığı beslemesinden gelen şan, şeref düşkünlüğüdür."¹⁸⁶ Zamanla aristokrasinin şan ve şeref düşkünü yöneticiler, timokrasinin oluşmasına neden olurlar. Yöneticilerin zamanla bilimlerin öngördüğü ilkelerden uzaklaşması, tabiatın kanunlarını yadsımaları, asıl varlığın bilgisinden uzaklaşması, devletin yönetim yapısını bozacağından anlaşmazlıklar ortaya çıkar. Platon'a göre,

Anlaşmazlık başgösterdimi demir ve tunç soylular, kazanç yolunu tutarak toprak, ev ve altın edinirler. Altın ve gümüş soylular ise erdem yolunu tutar, eski düzeni korumaya çalışırlar. Bu çatışmalar dan sonra evler bölüşülür. Eskiden yurttaşlarını, hür insanlar, dostlar, besleyiciler olarak koruyanlar, şimdi onları boyunduruk altına alır, kendileri yine savaşçı ve bekçi kalırlar.¹⁸⁷

Yeni oluşum, aristokrasiyle oligarşinin bir karışımı olur. Eski düzenin toplumsal yapısı, devlet düzeni, sosyal yaşantısı, değişmekle birlikte benzer yönleri de yaşatmaya devam eder.

¹⁸⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 445d, s. 123.

¹⁸⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 548c, s. 213.

¹⁸⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 547b, s. 213.

Platon timokrasinin kendine özgü yönlerini şöyle açıklar: “Bu devlette bilgili insanların başa gelmesinden korkulacak, çünkü bunlar az çok karışmış; sadeliklerini, sağlamlıklarını yitirmiş olacaklar. Barıştan çok savaş işlerine yarayan daha kaba, daha atılgan insanlar beğenilecek. Kurnazlıklar, savaş ustalıkları değer kazanacak.”¹⁸⁸ Özel mülkiyetin hayata geçmesiyle insanlar mal mülk düşkünü olacak. Bu da beraberinde çıkarıcılığı yayacak. Kadın ve çocuk sahibi olmak da onları eski düzenden uzaklaştıracak. Yeni düzenin bu mülkiyet anlayışına dayalı sosyal içeriği toplumu ‘diyalektik’ten, felsefeden uzaklaştıracaktır. Timokrasi insanının en belirgin özelliği, ün tutkusu ve giderek zenginleşme hırsıdır. Bu hırs, taşkınlığı ortaya çıkaracağından şan ve şeref düşkünlüğü belirecektir. Platon’a göre “bu insan gençliğinde zenginliği hor görmüş olabilir. Ama yaşlandıkça parayı sever; çünkü cimrilik tohumları saklıdır içinde ve özündeki değer bozuktur; en iyi bekçiden yoksun kalmıştır.”¹⁸⁹ Timokrasi insanının çocukluğu, ekonomik olarak düşük seviyeli, sosyal yaşantısı buna bağlı olarak bozuk ailelerde geçtiği için zenginlik ve ün tutkusu onu etkiler. Özellikle anne babasının hayata bakışı, yaşantısı onu etkilemiştir. Babası onun içindeki dürüstlüğü besler, geliştirir. Başkaları ise tutkularını azdırır. Bu gencin yükselme isteği, kendini çeken iki yanın ortasında belirerek, içindeki taşkınlıkla karışarak; kendini beğenmiş, şeref düşkünü bir insan olur.

Zenginleşme tutkusu arttıkça, zenginlik en büyük değer olacak, böylece timokrasiden zenginler yönetimi olan oligarşiye geçilir. Aristoteles’e göre oligarşi, gelir üstünlüğüne dayanır. Oligarşide devleti en zenginler yönetirken, yoksullar yönetimde söz sahibi olamaz. Oligarşi insanı zengin oldukça “daha zengin olma peşine düşer, paraya verdikleri değer arttıkça, doğruluğun değeri düşmeye başlar.”¹⁹⁰ Böylece toplumda en önemli değer unsuru zenginlik olmuş olur. Zenginlikten yoksun insanlar ise değersiz görülmeye başlar.

Eski düzenlerin şan ve şeref değerleri zamanla silinip gider. Zenginler sınıfı artınca da yeni bir toplumsal bir yapı ortaya çıkmaya başlar. “İşte o zaman oligarşide başa geçeceklerin sınırını belirten bir kanun çıkartırlar ortaya. Bu sınırı belli bir gelir üstünlüğüne dayanır, bu üstünlük ölçüsü de oligarşiden oligarşiye değişir. Belli bir

¹⁸⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 547e, s. 213.

¹⁸⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 549b, s. 214.

¹⁹⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 550e, s. 216.

gelire ulaşmamış yurttaşlar, devlet işlerine giremezler.”¹⁹¹ Oligarşinin devlet düzeni, toplumsal yapılanması bu şekilde gerçekleşiyor. Ancak bu temeller üzerine kurulan toplum yapısı ne denli adil ve doğru bir yapı olabilir? Bu düzen, bireyleri mutlu edebilir mi? Platon’a göre toplumsal yapının bu şekilde şekillenmesi devlette parçalanmaya zemin hazırlar. Böyle bir devlet bütünlüğünü kaybederek, yoksullar ve zenginler diye ikiye bölünür. Aynı toprak üstünde yaşayan bu iki topluluk boyuna birbirine diş biler.¹⁹² Oligarşi de devleti yönetecek kişinin en zengin olması da devlet düzeninin ne denli sağlam temeller üzerine kurulduğunu gösteriyor. Devlet yöneticisinin en zengin olması sözkonusu olursa, bu yönetici de zenginlik dışında hiçbir değer, bilgi ve yetenek aranmaz. Bu da yöneticinin eksikliğini ortaya çıkarır. Ayrıca iktidarı ellerinde bulunduranlar da sadece zenginlik aranırsa, devletin idaresinde daha bilgili olan yoksullar, bu görevden mahrum kalacaktır. Bu da devlet idaresinin bilgiden yoksun ellerde bulunduğunu gösterir.

Oligarşinin toplumsal yapısını bozacak diğer bir durum ise yoksulların bu düzendeki yaşam şartları. Zenginler arasında hiçbir şeye sahip olamayan yoksul insan tipi bu düzenin bir gerçeği olur. Mal ve mülkten mahrum olan insan mutlak surette bu yoksulluğa son vermek için zenginler sınıfından, onların hükmettiği devlet sisteminden rahatsız olacak ve yapıyı tehtit etmeye başlayacak. Platon, bu düşüncedeki insanı “peteğin içinde doğup bütün kovarı derde sokan yabanarısı gibi, kendi evinin ve devletinin başbelası”¹⁹³ olarak nitelendirir.

Oligarşi düzeninin insan özelliği de toplumsal yapıya bağlı olarak şekillenmiştir. İçinde yaşadığı toplum yapısında mutlu olamayan oligarşi insanı, mutluluğu yakalayabileceği yaşantıyı bulmaya çalışır. Bu insan tipi sürekli zenginliğini artırmayı düşünür. Kendisi gibi zengin zümreyle ilişki halinde olup toplumu da bu eğilimde yetiştirmeye çalışır. Platon böylelikle devlet düzeninin yapısına uygun bireyi, belirlemiş olur. Yani paraya çok değer veren, zengin olmaktan başka bir şey düşünmeyen insan modeli ortaya çıkarılır.

Platon, bu model insan için şunları da söyler: “Eğitim yoksunluğu bu adamda yabanarısı cinsinden birtakım istekler oluşur; kimi dilenci, kimi eli bıçaklı olan bu kötü

¹⁹¹ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 551b, s. 216.

¹⁹² Platon, *Devlet*, Kitap 8, 551d, s. 216.

¹⁹³ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 552c, s. 217.

istekler, kazanç kaygıları altında gizlidir.” Kazanma duygusu her insanda olan bir duygu ancak eğitimin yön vermediği bu duygu zamanla hırsla bürünerek, olumsuz sonuçlara sebep olur. Eğitimin denetlediği; iyiye, doğruya, güzele yönlendirdiği duygular hiçbir zaman kötü, olumsuz sonuçlar doğurmaz.

Oligarşi insanının para hırsı ve tutumu, aile ortamındaki yaşantıyla oluşmuştur. Yoksulluk içinde büyüyen çocuk, zengin olma duygusuyla hayatı önemser. Sürekli zengin olmak için çalışır. Zamanla bunu başararak istediği zenginliğe ulaşır. Ancak “bu duygularla zengin olmuş bir insanın kazançtan başka şeye değer vermeyeceğinden, parayı gönlünün sultanı edeceğinden, başına taç giydirip boynuna gerdanlık, beline kılıç takacağından şüphe edilmez.”¹⁹⁴ Oligarşide eşitsizlik söz konusudur; zenginler daha zengin, yoksullar büsbütün yoksuldur. Bu karşıtlık büyüdükçe dayanılmaz bir hal alacak, sonuçta devlet düzenini tehtit etmeye başlayacaktır. Çünkü malı, mülkü ve işi olmayan; zenginlere kin besleyen yoksul insanlar birlik olarak devlet düzenini değiştirmeye çalışırlar. Yoksulların bu durumu toplumsal yapıyı etkileyerek, zengin yoksul çatışmasını ortaya çıkarır. Yoksulların bu mücadelesi oligarşik yapıyı zayıf düşürüne dek devam eder. Platon’a göre “cılız bir beden dışarıdan gelecek bir sarsıntıyla hemen yatağa düşer. Hatta kimi zaman dış sebep olmadan da kendi kendini yer. Onun gibi bu durumda bir devlet de en küçük sebeplerle sarsılır, iç savaş başlar.”¹⁹⁵

Böylece ayaklanan yoksullar zenginleri devlet yönetiminden uzaklaştırarak kendi düzenleri olan demokrasiyi kurmaya başlarlar. Yönetimi ellerinde bulunduran ayrıcalıklı zenginler sınıfının üstünlüğüne son verilmiş olurlar. Yeni toplumsal yapıda eskisinin yok olmasına sebep olan yaptırımlar, ilkeler olmamasına dikkat edilerek yönetim ve idare ilkeleri belirlenmeye başlar. Platon demokrasi kurulduğunda olabilecekleri şöyle açıklar: “Kavgada fakirler düşmanlarını yendilermi; demokrasi kurulur. Zenginlerin kimi öldürülür, kimi yurt dışına sürülür. Geri kalan yurttaşlar devleti ve devlet işlerini eşit şartlarda paylaşırlar. Çok defa da iş başına gelecekler kurayla seçilir.”¹⁹⁶ Devlet düzeni bu şekilde kurulmuş oluyor. Bu devlet düzeninde üstün olan bir sınıfın varlığı sözkonusu değil. Devleti yönetecek kişi de mülkiyet üstünlüğüne göre değil, halkın isteğiyle başa geçer.

¹⁹⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 553c, s. 218.

¹⁹⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 556c, s. 221.

¹⁹⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 557a, s. 222.

Platon'a göre bu düzen görünüşte düzenlerin en iyisidir. Türlü renklere boyanmış bir kaftan gibi, değişik insanları bir araya toplayan bu devlet göze hoş gelebilir.¹⁹⁷ Ancak Platon'a göre demokrasi bütün çekici görünümüne karşın, bir yığın bozukluğu içinde taşır. Doğanın eşit yaratmadığı insanlara eşit haklar tanınması, özgürlüklerin başıbozukluk şeklinde gelişmesi, beraberinde bilgisizliği getirecektir. Bunun neticesi olarak; demokrasi insanı iyi ile kötüyü ayıramaz duruma düşer. Kötü bir adamı da yönetici olarak seçebilirler. Platon'a göre demokrasinin aşırı eşit ve özgür ortamında köleler efendilerinin, kadınlar da kocalarının denetiminden kurtulmaya çalışır. Bu toplum yapısında yargıçlar halk üzerindeki yetkilerini yitirir, Baba oğlundan korkar, oğlu da özgür olmak için babasına saygı duymamaya başlar. Demokrasinin bu olumsuz toplum şartlarından anarşi doğar.¹⁹⁸ Bu anarşi ortamı da yeni bir yönetim şeklinin kurulacağını ilk belirtisidir.

Platon demokrasi düzeninde, oligarşik düzende olmayan, insanın istediğinden de fazla bir özgürlük bulunduğunu kabul eder. Ancak bu özgürlüğün kullanılması hem devlet düzeninde hemde toplum yapısında bazı olumsuzlukları beraberinde getirir. Özgürlüğün olumsuz olarak kullanılmasını şöyle dile getirir: “Canın istemezse kimsenin emrini dinlemezsin, başkaları savaşa giderken sen gitmeyebilirsin, herkes barışı korumaya çalışırken sen bozmak isteyebilirsin. Kanunlar sana komutanlık, yargıçlık yetkilerini vermemiş olsa da komutanlık, yargıçlık edebilirsin. İnsan Tanrı da olsa ancak bu kadarını yapabilir.”¹⁹⁹ Demokrasi düzeninde yaşayan insan eşit haklara sahiptir. Bundan dolayı isteklere ulaşma her insanın en doğal hakkıdır. Ancak bu eşitlik içinde isteklere ulaşamama insanlar arasında haksızlık olduğu durumunu doğuracaktır. Yukarıda bahsedildiği üzere bu yapının insanı her konuda özgürdür, özgürlüğünü istediği şekilde kullanabilir.

Demokrasi insanı, istediği iş, bilim ve meslekle uğraşabilen; isteklerinin arzularının doğrultusunda yaşayan insandır. Yaşamında yaptığı işlerin doğruluğunu, güzelliğini, iyiliğini sorgulamaz. Eylemlerinin sonucu kötü ve yanlış olsa da iyi ve doğru yaptığını düşünür. Platon'a göre demokrasinin şekillendirdiği insan akıllı, gerçeği,

¹⁹⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 557c, s. 222.

¹⁹⁸ C. Northcote Parkinson, *Siyasi Düşüncenin Evrimi*, (Çev. Mehmet Harmancı), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984, s. 165.

¹⁹⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 557e, s. 222.

doğruyu dışlayabilir. İsteklerin kimini geliştirmek, kimini dizginlemek gerektiğini kabul etmez. Çünkü İnsanın canı ne isterse onu yapması doğrudur.²⁰⁰ Görüldüğü üzere demokrasi düzeninde, özgürlük isteği hakim. Düzenin insanı, hayatının her aşamasında özgürlüğü istiyor.

Ancak Platon'un da belirttiği gibi burada iç ya da dış denetimden uzak bir özgürlük anlayışı sözkonusu. Sınırı belli olmayan böyle bir özgürlük anlayışına sahip toplumsal yapı uzun süre varlığını devam ettiremez. "Bu doymak bilmeyen, başka değerleri küçümseyen özgürlük isteği demokrasinin değişmesine ve zorbalık yolunu tutmasına sebep olur."²⁰¹ Böylelikle Platon özgürlüğü, sınır olmadan her istediğini yapma olarak görmeyip, davranışları ve eylemleri iç ve dış denetimle sınırlandırıyor.

Platon'un en iyi devlet düzenine ulaşana kadar bahsettiği hükümet şekillerinde; düzeni etkileyen, yapısını bozan içinde yaşattığı insanın doğru güzel ve iyi yanlarını olumsuz etkileyen sebeplerin olduğunu görüyoruz. Timokraside bu 'şan ve şeref düşkünlüğü' olarak, oligarşide 'zenginlik', demokraside ise 'özgürlük' olarak karşımıza çıkıyor. Platon demokrasinin yıkılışını bu sebepten hareketle açıklıyor. Ona göre "oligarşinin başını yiyen hastalık burada da özgürlükten doğar, daha büyük bir hızla gelişir ve sonunda demokrasiyi köleliğe çevirir; çünkü her aşırılığın ardından her zaman sert bir tepki gelir."²⁰² Demokrasi düzeninin insanı, özgürlüğü kullanmaya alışmıştır. Ancak insan sadece aklıyla yaşamıyor. Onu yönlendiren etkileyen duygulara da sahip. İstekler arzular, insandan her daim bir şeyler ister. Akıl bu istekleri denetlemezse, ölçü koymazsa isteme her daim devam eder. Bu durumu devlet düzeninde düşünüp kıyaslayacak olursak, yönetilen ister, yöneten ise düzenin dışına çıkmamak için istekleri yerine getirir. Ancak istekler karşılanmazsa devlet yapısı bozulmaya başlar.

Platon'a göre demokrasinin sonu şu şekilde gelir: "Özgürlüğe susamış devletin başındakiler içki sunmasını bilmeyen sakilere döndüler mi, demokrasi alabildiğine hürriyet içip sarhoş olur. Halkı yönetenler her yola girmesini beceremez, her istenen özgürlüğü veremez olunca, halk onları suçlandırır, hain diye, oligark diye cezalandırır."²⁰³

²⁰⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 561c, s. 226.

²⁰¹ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 562c, s. 227.

²⁰² Platon, *Devlet*, Kitap 8, 564a, s. 228.

²⁰³ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 562d, s. 227.

Zorbalık düzeninin kurulmasında demokrasi düzenindeki, sınıflar arası mücadaleyi temel sebep olarak gösterebiliriz. Demokrasinin toplum yapısında, devleti yöneten zenginler sınıfını ve devlet işlerine karışmayan işçilerin oluşturduğu halk sınıfını görüyoruz. Hiçbir sürtüşmesi olmayan bu sınıflar, aşırı özgürlüğün vermiş olduğu serbestlikle çatışmaya sürüklenir. Çatışmanın sebebi mülkiyet noktasında olup, yönetici sınıf ya da zenginler sınıfı her daim sömüren konumundadır. Ancak baştakiler, halkın yönetime olan tavrını hoş tutmak adına; zenginlerden toplayıp çoğunu kendilerine ayırdıkları paradan halka da her zaman iyi kötü bir pay verirler.²⁰⁴ Bu durum zenginler sınıfını memnun etmeyeceği gibi rahatsız eder. Vermek istememeleri durumunda yöneten sınıfla karşı karşıya getirir. “Zenginlerin istediği devleti yıkmak, devrim yapmak olmasa da baştakiler; öyle der, onları halk düşmanlığıyla oligarşiye kaymakla suçlarlar. Halk kötü niyetinden değil, bilgisizliğinden bu iftiralara kapılır ve zenginlere düşman olur. Zenginler de işte o zaman, ister istemez oligarşiden yana olurlar.²⁰⁵ İki sınıf arasındaki çatışmada devlet düzeninin yıkılması kaçınılmaz olur. Toplumsal yapıda yönetenler üstünlüğünü, yetkilerini kaybederler. Zorbalık düzeni bu ortamda şekillenmeye başlar. Halk kendi içinden birinin gücünü destekleyerek onun tüm devleti ele geçirmesini, gücünü kullanarak topluma ve insanlara hükmetmesini ister. İşte gelinen bu noktada zorba belirlenmiş olup, zorbalık devlet düzeni kurulmuş olur.

Platon, zorbanın hangi özellikleri taşıdığını da belirler. “Halkın başına geçen adam, çokluğun kendine kul köle olduğunu görünce yurttaşlarının kanına girmeden edemez. Onun gibilerin hoşlandığı lekeleme yolunu tutar, onu bunu suçlandırıp mahkemelere sürükler, vicdanını kirletip, canlarına kıyar.”²⁰⁶ Zorba, kendisine karşı gelenleri bu yöntemle yok ederek devleti ele geçirmiş olur. Toplum içinde, gücünü artırmak, pekiştirmek için; kendine ya da düzenine karşı gelenlere karşı öldürme ve zor kullanma yoluna gider. Komşu devletlerle ise savaş açarak sürekli çatışma durumunda olur. Zorba devletin imkanlarını ve kendi gücünü iktidarı için sonuna kadar kullanır.

Ancak halk bir dönem sonra zorbanın iktidarından rahatsız olmaya başlar. Yapılan haksızlıklara karşı geldiklerinde düzeni değiştirmeye çalışsalar da zorbanın gücü

²⁰⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 565a, s. 230.

²⁰⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 565c, s. 230.

²⁰⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 566a, s. 230.

karşısında güçsüzlüklerini görerek geri çekilirler. Böylelikle halk yağmurdan kaçarken doluya tutulmuş, özgürlüğe kavuşmak isterken eli sopalı kölelerin kulluğuna düşmüş olur. Aşırı ve düzensiz özgürlük, ona köleliğin en ağırını, en acısını efendilerin en belalısını getirmiş olur.²⁰⁷ Platon, zorba yönetimini birde mutluluk açısından ele alarak, zorbanın aslında devlet içinde en mutsuz kişi olduğunu belirtir. Zorbanın hakim olduğu devlet de her yönden mutsuzdur. Zorba, halkı köle konumuna sokarak, devletin her şeyini kendi çıkarı için kullanır. Bir kesim halk zenginliğe sahip olsa da zorbanın hakimiyeti altında o kadar da mutlu değildir. Zorba yöneticinin halkı üzerinde tüm egemenliğini kursada, kendisi insani olarak çoğu şeyini kaybeder. Mutsuz kıldığı halkı arasında asıl mutsuz olarak, ömrünün sonuna kadar bu eksiklikle yaşar. Platon, zorba yöneticiyi farklı yönlerden de tahlil eder. Ona göre insan ne kadar zorbaysa o kadar da köledir. İsteklerini biraz olsun doyuramaz bu adam. Her zaman bir çok eksiği vardır; içini toptan gören bir göz için aslında fakirin fakiridir, ömrü boyunca da korkular, kaygılar içinde kıvrılır.²⁰⁸

Özetleyecek olursak zorbalık denilen düzende bütün halk köle durumuna düşer. Zorba düzenini sürdürebilmek için halkı sürekli ezer. Bu durumda halkta, zorba da gerçek sevgi ve özgürlükten yoksun olduğu için mutlu olamaz.

Başa dönecek olursak Platon, monarşi ve aristokrasinin en iyi ve doğru devlet şekli olduğunu belirtiyordu. Bunun karşılığı olan insan da iyi ve doğru insandır. Diğer devlet şekilleri ve bunların karşılığı olan insanlarda kötü ve bozuktur. Timokrasi yahut timarşi; aristokrasinin bozulması ile meydana gelir. Timokrasi insanı şan ve şeref düşkünüdür. Timokrasiden zenginlerin yönetimi olan oligarşiye geçilir. Oligarşi insanının temel özelliği zenginlik tutkusudur. Oligarşi düzeninden zorunlu olarak demokrasiye geçilir. Demokrasi de kusurlu yönetim olup doğanın eşit yaratmadığı insanlara eşit haklar tanır. Demokrasiden doğan zorbalık düzeninde, halk zorbanın kölesi durumundadır.

Platon, devlet düzenlerini, buna bağlı olarak da şekillenen insan modellerini belirledikten sonra; bunlar arasında bir değer sıralaması yapar. “En iyi ve doğru insan en mutlu insandır, bu adam da içinde en fazla krallık olan, kendi kendini en iyi dizginleyen

²⁰⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 8, 569c, s. 234.

²⁰⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 579e, s. 243.

adamdır. Buna karşılık en kötü, en haksız adam, en mutsuz adamdır; bu adam da, içinde en fazla zorbalık olan, kendini ve devleti en koyu zorbalığa düşürendir.”²⁰⁹ Görüldüğü üzere Platon, devlet düzenlerini ve insan tiplerini bir değerlendirmeye tabi tutarak mutlu insanın hangisi olabileceğini şu şekilde temellendirmeye çalışıyor. Devlette olduğu gibi insanın içinde de üç bölüm vardır. İnsanın üç ayrı yanı olduğuna göre, bunların her birine özgü üç ayrı zevk, üç ayrı istek, üç ayrı buyruk vardır.²¹⁰ Devlet düzeni, toplumsal yapıyı kuran yöneten ve yönetilenin özellikleriyle ortaya çıkar. Devlet adamı ya da yönetici doğru ve adilse devlet bir yapı olarak doğru ve adil olur. Devlet adamı, kötü ise kurduğu devlet de kötü ve bozuk olur. Dolayısıyla insanlar kurdukları yapıya kendi özelliklerini taşımış olurlar. Onun için üç çeşit insan vardır: Bilgisever, ünsever, parasever. Bu üç ayrı insana göre de, üç ayrı çeşit zevk vardır.²¹¹ Üç çeşit insan, kendilerine göre en iyi ve doğru belirledikleri şeyi hayatlarının tek gayesi olarak görürler. Örneğin zenginlik, paraseverin tek idealidir. Tüm birikimini, yeteneklerini bu uğurda kullanarak ilişkilerini buna göre belirler ve toplumda bu duyguyla yaşar. Parasever, oligarşik devlet düzeninin insan tipidir. Doğasında zenginliğe önem veren, her şeyi bu yanına göre değerlendiren insanın kurduğu devlet de yapı olarak paraseverin başlıca özelliklerini taşıyacaktır.

Diğer bir insan tipi timokrasininin meydana getirdiği şan şeref düşkünü olan insandır. Burada insanın sahip olması düşünülen en önemli değer şan (ün) ve şereftir. “Ünsever para biriktirme zevkini kaba bulur; bilme zevkini de insana ün sağlamadıkça, boş, manasız bir heves sayar.”²¹² Ünsever, hayata bu açıdan bakar ve bu değerler uğruna yaşar. Ona göre zenginlik de bilgililik de boş ve değersiz şeylerdir. Zenginliği ve bilgiyi sadece ün elde etmek için kullanmak ister. Ancak onlara yine de bir değer atfetmez. Bu değerleri yalnız üne kavuşmak için bir araç olarak kullanacaktır. Ünsever, devletin kurucusu, yöneticisi olduğu vakit devlet ilkelerini de, yasalarını da kendi yararına göre düzenler.

Platon, üçüncü insan tipi bilgisever dediği filozofu ele alarak özelliklerini tahlil eder. Ona göre filozof; durmadan yeni şeyler öğrenerek gerçeği olduğu gibi tanır. Bilgi

²⁰⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 580c, s. 244.

²¹⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 580d, s. 244.

²¹¹ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 581c, s. 245.

²¹² Platon, *Devlet*, Kitap 9, 581d, s. 245.

dışındaki öteki zevkleri asıl istenecek şeyin çok uzağında görür. Hayat ve yaşama zorunluluğu olmasa, bilgi dışındaki tüm gereksinimleri boş ve faydasız görür.²¹³ Bir filozof için en önemli, hatta yaşamın gayesi bilgi olduğundan; bilgiseverlik, filozofun kişiliğinde kendini gösterir. Çünkü filozofun asıl varmak istediği bilgi; ‘en iyi’nin, ‘en doğru’nun, ‘asıl varlığın’ ne olduğu bilgisidir. Filozofta hayatın temel gereksinimlerini karşılamak için mutlaka parayı kullanacaktır. Ancak bu onun için sadece bir yaşama zorunluluğudur. Zaten elinden gelse bu zorunluluğu da ortadan kaldırır. Ün arzusuna gelince, o zaten bunların geçici ve değersiz olduğunu bilen; insanların en ünlüsü ve en şerefliisidir. Filozof, Platon’un en iyi devletinin insanıdır. En iyi devlet, filozofun bilgiyle örüntülenmiş yapısıyla kurulacaktır. Filozofun kurduğu yönettiği devlet ise bilgiye değer veren devlet olacaktır.

Platon insanları bu bölümlere ayırarak, hangi insan tipinin daha mutlu olabileceğini sorgular. Öncelikle insanın yargıda bulunmasının ilkelerini ortaya koyar. Bunlar “görme, anlama ve düşünmedir.”²¹⁴ Yargılamayı bu ölçüleri dikkate alarak yapan daha mutlu olur. Doğruya da bir o kadar yaklaşmış olur. Çünkü doğru adam aynı zamanda mutlu olan adamdır. “Zengin, kahraman ve bilge, halkın alkışladığı insanlardır, her üçü de ün kazanmanın ne olduğunu bilir, ama gerçeğin ne olduğu üzerinde düşünmenin zevkini yalnız filozof tadabilir.”²¹⁵ Filozof düşünen insan olup; düşüncesiyle her şeyin aslına, aradığı bilginin gerçekliğine varabilir. Parasever ve ünsever düşüncenin değerini bilmediği için bunlara asla ulaşamaz.

Platon insan tiplerini birde ‘görgü’ açısından ele alarak irdeler. Ona göre filozof görgüye ne oranda yakınsa, paraseverde görgüden o oranda uzaktır ve görgüye ulaşmak istese dahi bunu başaramaz. Parasever, çocukluğundan itibaren yaşamında yalnız zenginliğin ilkelerine kendini adanmış olup, görgüyü sonradan elde etmesi mümkün değildir. Filozof ise aynı yaşlardan itibaren değer, tutum ve bilgiye eğilim göstermiştir. Anlama yetisine gelince, o da filozofun üstün bir yetisidir. Böylelikle hangi insanın hangi yetiyle, değerle, zevkle mutlu olabileceği ortaya çıkıyor. Parasever ve ünsever görgü, anlama ve düşünceden yoksun olduklarına göre yargılamayı en iyi yapan filozof

²¹³ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 581e, s. 245.

²¹⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 582a, s. 246.

²¹⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 582c, s. 246.

olacaktır. Çünkü bu üç çeşit zevkin en hoşu, bilgi edinen filozofun zevkidir.²¹⁶ Filozof bu üç yetiyi kullanarak en doğruya, en iyiye, en güzele ulaşacaktır.

En mutlu, en değerli hayatı, filozof yaşayacağına göre filozofun renk verdiği, yönettiği, bilgisiyle süslediği devlet en iyi, en değerli, en mutlu devlet şekli olacaktır. Çünkü bu devlet; en değerli insanla, en iyi yolla ve faydalı eğitimle kurulmuş bir devlettir. Diğer devlet düzenlerinde iyi, değerli ve güzel yönler bulunmadığından; mutsuz, değersiz ve bozuk devlet düzenleri olacaklardır.

Görüldüğü üzere Platon, ideal devletin temeline bilgeliği yerleştirirken, ünseverlik ve paraseverliği de ‘zevkin gölgeleri’ olarak nitelendirir. Bunlar bedeni doyurmaya yarayan uğraşlar olup, ‘öz varlığa’ ruhu doyuran şeylerden daha uzaktır. Bu tutumların verdiği zevk, gerçek değil geçicidir. Platon ünseverlikle zenginliği aynı değerde bir tutum olarak görmez. Ancak ünseverliğin ruhu doyurucu yönü çok az olduğu için, gerçek zevklerin dışında görür. İnsanı ruhen doyuran, tamamlayan, üstün kılan bilgelik zevki gerçek zevk olabilir. Ancak Platon, burada zenginlik, ün ve şerefi salt manada kötü olarak görme eğiliminden uzaktır. Bunun ayrımını şöyle yapar. “İnsanın kazanç ve şerefle ilgili istekleri bilimin ve aklın emrine girer de onların gösterdiği zevkleri arar, bulursa, o zaman tadabilecekleri en gerçek zevkleri tadarlar. Çünkü doğrunun ardından gitmişlerdir.”²¹⁷ Kazanç ya da ün tutumları aklın ışığından kopuk tek başlarına zevk haline getirilirse, birde aşırı hale büründürülürse zararlı ve aldatici olurlar.

Daha önce belirttiğimiz üzere Platon’a göre devlet üç sınıftan ibarettir. Tarımcı ve zanaatçılar devletin çalışan üreten sınıfıdır. Koruyucular sınıfı, devletin iç ve dış güvenliğinden, yöneticiler sınıfı ise devlet yönetiminden sorumludur. Bu üç sınıf, insandaki üç bölüme karşılık gelir; içgüdü, cesaret ve akıl. Platon’a göre akıl bedeni yönettiği zaman insan her zaman doğru hareket etmiş olur. Toplumunu da akla karşılık gelen, ‘iyi’nin bilgisine sahip yönetici sınıf yönetirse, toplumda en doğru eylemi gerçekleştirmiş olur. Bu sebeple toplum yönetimi, mutlak surette bilgi erdemine sahip kişilere bırakılmalıdır. Platon’a göre en iyi yönetim şekli, bu bilge yöneticilerin hakim olduğu aristokratik yönetimdir.

²¹⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 583a, s. 247.

²¹⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 586e, s. 251.

Platon *Devlet Adamı* eserinde ise altı farklı yönetim şekli belirlemiştir. Bir kişinin yönetimi olan monarşi ve tiranlık, azınlığın yönetimi olan aristokrasi ve oligarşi, çokluğun yönetimi olan yasalı ve yasasız demokrasi. Platon hukuka uygun yönetimler arasında monarşinin en iyi, demokrasinin ise en kötü olduğunu belirtir. ancak bu yönetim şekilleri keyfi olarak ele alınırsa demokrasi daha az yararlı, tiranlık ise en kötüsü olarak değerlendirilir.²¹⁸

Platon *Devlet*'te en iyi yönetim şekli olarak belirlediği bilgiler aristokrasisi görüşünden vazgeçerek *Yasalar*'da farklı yönetim şekli oluşturur. *Yasalar*' da bireyleri yasaların hakimiyeti altında ele alarak, yönetim şekillerini yasaların etkisinde yeniden şekillendirir. Burada yasa, insan hayatının olmazsa olmaz anlayışıyla ele alınır. Platon bu durumu şöyle açıklar: “İnsanların kendileri için yasa koymaları ve bu yasalara göre yaşamaları zorunludur, yoksa en vahşi hayvanlardan hiçbir farkları kalmaz.”²¹⁹ Platon'a göre yasalarla yönetilmeyen yönetimlerin sınırsız güçle yönetileceğini, bunun da bozulma ve dağılmaya sebep olacağını belirtir.

Platon, Yaşadığı dönemin toplumsal şartlarından dolayı aristokratik yönetim şeklinin yanında, demokratik yönetime ilişkin bazı organları da devlet yapısına yerleştirir. Bu siyasal organları şunlardır:

Yasa Bekçileri Kurulu: Platon'a göre 37 kişiden oluşan bu kurul 50-60 yaşlarındaki yurttaşlar arasından seçilir. Kurul üyeleri en fazla yirmi yıl görev yapabilir. Temel görevleri halkın çıkarını korumak, yurttaşların mülk kaydını tutmak, haksız yere kazanç elde edenleri cezalandırmak, toplumun yasalara karşı tutumunu denetlemek.²²⁰ Yasa bekçileri toplumda yargıçlık görevini de üstlenirler. Yasa bekçileri ayrıca kentin içinden, ordu komutanı seçmekle de görevlidirler.

Üç Yüz Altmışlar Meclisi: Bu meclis otuz düzine üyeden kurulur. Bunlar, her biri 90 kişilik dört gruba ayrılır. Daha sonra adaylar arasından üçyüzaltmış kişilik kurul seçilir. Meclis oniki gruba ayrılır ve yılın belirli bölümlerinde görev yaparlar.²²¹ Platon bu meclisin seçim sistemiyle, monarşik ve demokratik yönetim biçimlerinin bir karışım

²¹⁸ Platon, *Devlet Adamı*, 300e, 303b, s. 97-101.

²¹⁹ Platon, *Yasalar*, Kitap 9, 874e, II, 108.

²²⁰ Platon, *Yasalar*, Kitap 6, 754d-e, I, 160.

²²¹ Platon, *Yasalar*, Kitap 6, 756c-d, I, 162.

meydana getireceğini düşünür. Bu meclisin en önemli görevleri; kent, çarşı pazar ve arazi işleri ile ilgilenmektir.

Şafak Konseyi: Şafak sökerken toplanan ve güneş yükselene kadar görev yapacak olan bu kurulda ileri gelen din adamları, en yaşlı yasa bekçilerinden on kişi, eğitim işleriyle ilgili sorumlu üyelerden oluşur. Yeni yasa yapmak ve en iyi yasaları araştırmak görevlerini yerine getirirler.²²² Şafak Konseyi, Platon'un *Yasalar*'da kurmaya çalıştığı devletin en önemli organıdır. Yasama organı gibi görev yaparak anayasal düzenle ilgili kararlar alır.

Halk Meclisi: Tüm vatandaşlara açık bir yasama organıdır. Birinci ve ikinci servet sınıflarından olan vatandaşların meclisin toplantılarına gelmeleri zorunlu olup, gelmezlerse ceza kesilir. Üçüncü ve dördüncü sınıflar gelmezlerse cezalandırılmazlar. Platon böylece sınıflara eşit hak tanındığı halde, yasaların yapılışında üst sınıfların etkili olmalarını sağlayacak bir yol bulmuş olur.²²³ Platon birde, tüm sınıflara eşit olarak açık olması gereken, fakat sadece yüksek servet sahiplerinin getirildiği 'memurluklar'dan bahseder. Tüm bu siyasi organlar '*Yasalar*'da oluşturulmaya çalışılan demokratik yönetim şeklinin bir gereğidir. Ancak Platon burada en iyi yönetim şekli olarak sadece demokrasiyi kabul etmiş değil. Yönetim olarak demokratik organları siyasi hayatın içine yerleştiriyor. Ancak aristokrasinin de bazı yönlerini devlet yapısında görmek istiyor.

Görüldüğü üzere Platon, toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilmek için demokrasinin bir gereği olarak gördüğü bu organların varlığını, yönetim şeklinde görmek istiyor. *İdeal Devlet*'te yönetim sadece bir sınıfa verilmişti. Bu sınıf dışında diğer sınıfların yönetime dair bir etkisi mutlak surette yasaklanmıştı. *Yasalar* da ise halk meclis ya da konseyler yoluyla yönetime katılmaya başlamıştır. Platon halkı yönetime dahil etmesine rağmen, bir yolunu bularak halkı yönetimden uzak tutmaya çalışmıştır. Bunu, önemsiz işleri geniş meclislere, önemli işleri de küçük kurullara vererek yapmıştır. Ayrıca önemli memurlukları da gelir seviyesi normal halktan birine vermektense en fazla servete sahip kişilere vermiştir.

²²² Göze, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, s. 38.

²²³ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 161.

Aristoteles, yönetim şekillerine ilişkin görüşlerini açıklarken, kendisinin de yaptığı gibi, aynı anlamı karşılayan; ‘yönetim şekli’ ‘anayasa’ ve ‘hükümet şekli’ kavramlarını kullanacağız.

Aristoteles’in insanı doğada siyasi bir hayvan olarak nitelendirdiğini daha önce belirtmiştik. Bundan dolayı insanın bulunduğu her ortamda onun yönetme ya da yönetilme ilişkisi içerisinde olduğunu görüyoruz. Düşünürü göre bunun ilk ortaya çıktığı ilişki efendi-köle ilişkisidir. Bu ilişki de öncelikli olarak efendinin, sonra da kölenin yararı sözkonusudur. Efendinin köle üzerinde yetkesi varken, köle, yönetilen, yetkeye uyandır. İkinci yetke ise aile içi bir yönetimde ortaya çıkar. Aristoteles ev yönetimini bir kişinin karısı ve çocukları üzerindeki yetkesi olarak belirlemiştir. Bu yönetimde de karşılıklı fayda sözkonusudur. Baba ailede çocuklarının ve karısının faydası ışığında onları yönetir. Aristoteles, üçüncü olarak belirlediği, siyasi yetkenin oluşunu şöyle açıklar: “Devlet yurttaşlar arasında eşitlik ve benzerlik temeline dayandırılmış olunca, bu yurttaşlar kendilerinin sırayla yetkeyi kullanmak, devleti yönetmek (hükümet etmek) hakları olduğunu iddia ederler.”²²⁴ Siyasi yetkede tam manasıyla yöneten yönetilen ilişkisi vardır. Toplumsal yapıda yurttaş olarak kabul görmüş bireylerin bu yetkeyi kullanma hakkı vardır. Devleti yönetmek özgür diye nitelendirilecek bu bireylerin hakkıdır.

Aristoteles, hükümet şekillerini (anayasa), incelemeyden önce anayasa ve yasanın tanımını yapar. Aristoteles’e göre anayasa, çeşitli yetkelerin, özellikle bütün ötekilerin üstünde olan egemen yetkenin örgütlenişi; her yerde egemen olan yurttaşlar topluluğunun toplamıdır.²²⁵ Ona göre bir anayasayı diğerinden yurttaşlık konumu ayırmaktadır. Örneğin demokratik yönetimlerde halk, oligarşilerde ise azınlık en önemli unsurdur. Yasa ise yönetenlerin uymaları gereken kurallar topluluğu olup, anayasalara göre şekillenir.

Aristoteles anayasaları, sosyolojik nedenlere bağlayarak açıklıyor. Ona göre “anayasaların çokluğunun nedeni, devletlerin parçalarının (öğelerinin) çokluğudur.”²²⁶ Çünkü devlet, ailelerden oluşan bir teşekküldür. Bu yapı içindeki halk da, birbirlerinden farklı özellikleri ve yaşam biçimleri olan sınıflara ayrılır. Farklı yaşam biçimleri farklı

²²⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 80.

²²⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 79.

²²⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 3, s. 112.

istekleri doğurur. Bu farklılık kendini siyasi, sosyal ve ekonomik alanda gösterir. Örneğin sınıfların mülkiyet miktarları onları farklı siyasi isteklere itecektir. Bu nedenle parçaları biçimce farklı toplumda biçimce birbirinden farklı yönetim şekillerinin olması gerekir. Aristoteles'e göre bir devlet şeklinin iyi işleyip işlemediğini anlamak için başvurulacak ölçü; etikdir, yani ahlaksal niteliklerdir. Halkın iyiliğini, çıkarını amaç edinen hükümet şekilleri iyi ve doğrudur. Yöneticilerin çıkarlarını her şeyin üstünde tutan hükümet şekilleri ise eksik ve bozuktur.

Doğru yönetim şekilleri (anayasalar) şunlardır:

- (1) Ortak iyiliği amaçlayan bir kişinin yönetimi: Krallık
- (2) Bir kişiden çoğunun, ama bir azlığın yönetimi: Aristokrasi
- (3) Bütün topluluğun iyiliği için yurttaşların hepsinin uyguladığı yönetim: Siyasal yönetim (politeia)²²⁷

Bu yönetim şekillerinde halkın çıkarları yani ortak çıkarlar, yöneticilerin kişisel çıkarlarından önce gelir. Aristoteles'e göre bu yönetim şekillerinin sapma (bozuk) şekilleri de vardır. Bunlar: Krallıktan tiranlık, aristokrasiden oligarşi, siyasal yönetim ya da çoğunluğun anayasal egemenliğinden demokrasi. Çünkü tiranlık, tek yöneticinin çıkarı için 'tek'in yönetimidir. Oligarşi varlıklı adamların, demokrasi de yoksulun çıkarını gözeten yönetim şeklidir.²²⁸ Aristoteles, doğru ve bozuk yönetim şekillerini belirledikten sonra bunların belirleyici faktörlerini ortaya çıkarmaya çalışır. Ona göre bu faktörlerden biri mülkiyettir. Örneğin tiranlık, despotça uygulanan bir monarşik yönetim şeklidir. Yönetim gücü, mülkiyete sahip olanların elinde olursa bu yönetim şekli oligarşi olur. Ancak bu güç yoksulların elinde olursa demokrasi olur. Yönetecek kişi sayısı da yönetim şekillerini belirleyici başka faktördür. Aristoteles'e göre esas nokta "siyasi erke sahip olmanın ekonomik erke ya da servete sahip olmaktan ileri geldiği yerde, kişilerin sayısı çok da olsa az da olsa, bunun oligarşi, mülkiyetsiz sınıf erke sahip olunca da bunun demokrasi olmasıdır."²²⁹ Bu hükümetler dışında başka hükümet olmadığına göre bu hükümetleri belirleyici faktörler de ortadadır. Mülkiyet, mutlak surette bir belirleyicidir. Çünkü oligarşide mülkiyeti elinde bulunduran bir azınlığı, demokraside de mülkiyete sahip olmayan çoğunluğu görüyoruz. Bu noktada mülkiyetin yanında

²²⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 80.

²²⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 6, s. 81.

²²⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 8, s. 82.

birkaç belirleyici faktörü de eklemeliyiz. Aristoteles'e göre ahlak ölçülerinin belirleyicileri olan, adalet (hak) ile özgürlükte yönetim şekillerinin oluşmasında belirleyici faktördür. Ancak adaletin de hükümetler açısından göreliliği vardır. Örneğin oligarşi ile demokrasinin adalet anlayışı farklıdır.

Aristoteles'in önemle üzerinde durduğu bir nokta daha var. Ona göre toplumun özelliğini bilmeden ne şekilde yönetilmesi gerektiğini ileri sürmek yanılgıya düşürür. Toplumun iç yapısı bilinirse hangi yönetimle yönetilmesi gerektiği daha gerçekçi bir şekilde açıklanabilir. Örneğin bir toplumda erdem yönünden üstün özellikli insanları, toplumun lideri olarak kabul edecek türden bir halka, krallık yönetimi uygundur. "Bir halk, siyasal görevler için gerekli yetenek ve erdeme sahip bulunmakla kendileri önder olan özgür kimselerce yönetilebilirse, o halka aristokratik yönetim uygundur."²³⁰

Hükümetlerde yönetimin kimin yahut kimlerin elinde bulunacağı önemli bir noktadır. En iyinin mi, zenginlerin mi, yoksa özgürlerin mi yönetimi ellerinde bulundurmaları gerekir? Bunlara verilecek cevaplarda hükümetlerin yapısını ortaya çıkaracaktır.

Krallık–Monarşi: Aristoteles doğum, servet ve erdemi hükümet şekillerini belirleyici faktörler olarak görüyor. Yalnız bu faktörler yanında siyasi yönetimin belirlenmesinde bir nitelikten de bahseder. Bu nitelik, bir devlete çok olağanüstü yetenekleriyle hakim olan tek kişinin güç niteliğidir. Aristoteles bu nitelikteki tek adama 'ostrakismos' adını verir. Ostrakismos "Yunan devletlerinde bir uygulamadır, fakat iyi bir adamın harcanması demektir."²³¹ Tek adamın bu gücü erdem ve siyasi yetenekten kaynaklanır. Aristoteles bu kişileri yetenekleri açısından çok üstün gördükleri için, diğer insanlarla bir tutulmasını adaletsizlik olarak görür. Ayrıca bu kişilerin yasalar tarafından denetim altına alınamayacağını belirtir. Çünkü Aristoteles'e göre yasalar, doğum ve yetenekçe eşit olanakları bağlar; bu olağanüstü kişileri yönetebilecek yasa yoktur. Onların kendileri yasadır.²³² Aristoteles bu nitelikleri yüklediği, her türlü denetimin üstünde olan bu kişiyi bir kral olarak gördüğünü belirtir. Ancak Aristoteles şunu da kabul eder. Tek bir kişide toplanan bu güçler, en nihayetinde kişisel fayda için kullanılır ve onu adil olmaktan uzaklaştırır.

²³⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 17, s. 105.

²³¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 13, (Çevirenin notu), s. 94.

²³² Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 13, s. 94.

Krallık, Aristoteles'in doğru anayasalar arasında gösterdiği bir siyasi yapıdır. Krallığın bozulmuş şekli ise tiranlıktır. Aristoteles 5 çeşit krallık şeklinin olduğu görüşündedir.

(1) Kralın yargıç, ordu komutanı ve dinsel başkan olduğu; açıklıkla tanımlanmış ödev ayrıcalıklara dayanan kahramanlık çağındaki monarşi.

(2) Yasal olarak babadan oğla geçen, despotça kullanılan barbarların monarşisi.

(3) Seçimli diktatörlük (aisymneteia)

(4) Babadan oğula geçen ve kralın ömür boyu genarel olduğu 'Lakedaimonia' türü krallık.

(5) Kralın tek başına her şeye egemen olduğu krallık.²³³

Aristoteles'in asıl üzerinde durduğu ve örnek gösterdiği krallık bu son krallık şeklindedir. Bu tanımlamada ifade edilen krallık hiçbir şekilde sınırlandırılmayan mutlak krallıktır. Bu krallık şeklini açıklarken ev yönetimi ile benzerlik kurar. Ona göre bir ailenin yönetilmesi evde krallık erkidir. Kral bağımsız olarak bir aileyi yönetir gibi ülkesini yönetir. Diğer krallıklarda, kral bir şekilde sınırlandırıldığı için mutlak manada kral değildir.

Aristoteles bu belirlemenin ardından devlette yönetimi elinde bulunduran kralın meşruluğunu sorgular. Ona göre monarşik düzenin her yönüyle iyi olduğunu düşünenler çokça yanılıya düşerler. Çünkü yasalar yalnız genel ilkeleri koyarlar, çıkacak günlük konularda ne yapılması gerektiğini gösteremezler. Bu nedenle toplumdaki düzeni harfi harfine yasanın klavuzluğuyla yapmaya kalkmak saçmadır.²³⁴ Aristoteles'in genel ilkelerle sınırladığı yasanın bu şekildeki kabulü monarşik düzenlerin hakim olduğu toplumlarda bir eksiklik meydana getirecektir. Bu nedenle yasa, toplumsal sorunları çözümede yaptırımdan uzak kalacaktır. Bu sebepten dolayı bu noktada en iyi adamın, yani bir kralın yasalara göre daha bir yönetim göstereceğini belirtir. Ayrıca Aristoteles, bir kralın ahlak yasaları (görenekler) ile yapılmış (pozitif) yasalar arasındaki konumunu irdeler. Ahlak yasaları hem temel nitelikte hem de daha bağlayıcı olduğu için; topluma egemen olan tek adam yazılı yasalardan daha az yanılabilir, ama ahlak yasalarına oranla

²³³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 14, s. 98.

²³⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 15, s. 99.

yanılmaya daha çok açıktır.²³⁵ Ancak yasanın tamamen yok sayılması da farklı bir eksiklik doğurur. Çünkü yöneticilerin bir klavuza ihtiyacı vardır. Bu klavuz, genel ilkeleri ihtiva eden yasadır. Çünkü yöneticinin eksik ve yetersiz kaldığı durumlarda kısmi de olsa bir yol gösterici niteliğinde yasanın olması gerekir. Ancak insan, yasadan daha iyi, daha güvenilir karar verebilir.

Aristoteles yasanın kötü işleyeceği durumlarda, harekete geçme yetkisinin kraldamı yoksa yurttaşlardamı olacağını irdeler. Ona göre birey tek olarak yargıda bulunurken yahut yargılamayı sonuçlandırırken; istenen doğruyu değil, kendi doğrusunu ya da yanlısını göstermiş olur. Oysa birçok insan bunu yaparken bir tek doğruyu veya yanlışı değil de genel kanaati ortaya çıkarır. Aristoteles bu sebeple çokluğu, tek bir adamdan daha iyi bir yargıç olarak görür. Tek insan, yargısı ve duygularıyla hareket ettiği için objektif olamaz. Çokluğun yargısı düşünülünce aynı duygu durumunda olamayacakları için objektifliği yakalamaları daha sağlam olacaktır.

Aristoteles kendi en iyi yönetim şekli ile krallık arasında şu kıyaslamayı yapar. “Hepsi iyi olan bu çokluğun egemenliğine, en iyilerin egemenliği, gerçek aristokrasi ve tek’in egemenliğine de krallık (kendi türünün en iyisi) diyebilirsek, o zaman devletler için bir yönetim biçimi olarak, aristokrasi krallığa yeğdir.”²³⁶ Aristoteles siyasi yönetimler arasında ilkin krallığın oluştuğunu ileri sürer. Toplumlar ona göre ilkin monarşik yönetimden geçmişlerdir. Bunun sebebini, ilk toplumların kendi içlerindeki nüfus azlığında kurdukları yönetim anlayışında aramak gerekir. O zamanlardaki az nüfuslu şehirlerde, toplumca kabul görmüş iyi, faydalı ve sözü sayılır insanlar kral seçilmiş. Daha sonra toplum nüfusundaki artış insanları yönetim şekli olarak farklı eğilimlere itmiştir. Aristoteles’e göre az nüfuslu şehirlerin iyi adamları kral olunca bu yetki ve güçlerini kullanarak ortak mülkiyette olanları sahiplenmeye başladılar. Aristoteles oligarşinin kökenini bu noktaya bağlar. Çünkü para düşkünlüğü ‘oligarkın’ özelliklerinden biridir. Yönetim şekilleri böylelikle oluşmaya başlamıştır. Bir yönetimin sonucu diğerinin sebebi olarak değişimler sürüp gitmiştir. Örneğin toplumlar yönetim şekli olarak, oligarşinin denenip uygulanmasından sonra tiranlığı yaşamıştır. Daha sonra ise demokrasiye geçiş sözkonusu olmuştur.

²³⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 17, s 104.

²³⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 15, s. 101.

Kralık yönetimi diğer yönetimler gibi birtakım sorunları barındırır. En önemlisi, kralın ölümünden sonra yerine kimin geçeceği sorunudur. Krallıkta bu genellikle yönetimin, babadan oğula geçmesi şeklinde uygulanmıştır. Ancak kral olan kişi yönetime dair yeterlilikten uzak olursa bu da beraberinde yönetime ilişkin çeşitli olumsuzluklar doğurur. Kralın ülkesinde yönetim gücünü sürdürmesi için, silahlı bir kuvvet kullanıp kullanmayacağı belirsizliği de bu yönetimin içinde barındırdığı önemli bir sorundur. Kral, anlaşmazlıkları çözmek; hakimiyetini sağlamak için silahlı kuvvet kurmalı mı? Aristoteles'e göre kralın "silahlı kuvveti olmalıdır ve bu kuvvet bir kişiyi ya da birkaç kişiyi altedecek kadar güçlü olmalı ama bütün halkı altedecek kadar güçlü olmamalıdır."²³⁷ Aristoteles kralın hakimiyetine görünüşte olmasa bile arka planda sınırlama getiriyor. Ona göre kral, silahlı kuvvetini yasayı uygulayabilmek için mutlaka kullanmalıdır. Böylelikle kralın yetkisi yasayla sınırlandırılmış olur. Bu durumda şu soru ortaya çıkıyor. Bu siyasi düzende kral mı yoksa yasa mı daha üstündür? Aristoteles'e göre yasanın egemen olması yurttaşlardan her hangi birinin olmasından iyidir."²³⁸ Genel tavır budur ancak yasanın yetersiz olduğu durumlar olunca, yasanın eksikliğini tamamlayan bir merci olmalıdır. Düşünür, bu mercide bulunan kişinin tek mi yoksa çok mu olması noktasında, çokluğu tercih eder.

Aristoteles, herkesin eşit olduğu bir ortamda yasanın koruyuculuğunu yalnız bir adamın elinde tutmasını doğru bulmaz. Yasa mutlak surette uygulanmalıdır. Çünkü yasa, tek bir kişinin ürünü olmayıp, çoğu insanın belirlediği ilke ve kurallar topluluğudur. Bu nedenle yasa içerik olarak tek kişinin yönetiminden daha iyi ve faydalıdır. Yasanın egemen olmasını isteyen Tanrı'nın ve Zeka'nın egemen olmasını istiyor demektir; bir insanın egemenliğini isteyense, bir vahşi hayvan gibidir. Güçlü duygular, yönetici ve insanların en iyilerini bile yoldan çıkarır.²³⁹ Tek insanın söz sahibi olduğu yönetim şekillerinde, duygu ve tutkular karar verme yetisini etkileyecektir. Ancak yasa genel kanaatin ürünü olup bu duygu ve tutkudan uzaktır.

Aristoteles, yasanın üstünlüğünü tesis ediyor. Ancak krallık yönetiminde önemle üzerinde durduğu nokta, krallığın mutlak olup olmaması sorunudur. Yukarıda bahsedildiği üzere yönetim tek kişide olmamalı. Aristoteles eşit insanlar arasından bir

²³⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 15, s. 102.

²³⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 16, s. 103.

²³⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 16, s. 103.

kişinin, yasaya dayanarak dahi toplumu yönetmesini doğru ve adil bulmaz. Bu tek adamın çok iyi, üstün ve yetenekli olması da bu görüşü değiştirmez. Ancak tek kişinin sahip olacağı bazı yetilerin bu görüşü bozacağı düşüncesindedir. Tek kişinin, iyiliği ve erdemi, içinde bulunduğu toplumdaki diğer kişilerden çok üstünse, bu kişinin kral yapılması haklı ve adil olur. Bu yetilere sahip kral ya da monark, yasanın da üstünde bulunan bir üstünlük elde etmiş olur. Bir toplumda adaleti sağlamak gerçek amaçsa, bu üstünlükle adalet zaten sağlanmış olur. “Aristoteles’in tercihi insanlar arasında bulunan bir Tanrı’nın krallığı yönündedir, çünkü aşkın erdemin çok sayıda insandan çok, tek bir insanda bulunması daha olasıdır. Ancak Aristoteles bunun gerçekleşmesini olanaksız bir ideal olarak görmektedir.”²⁴⁰

Özetle Aristoteles için krallık, doğruluğu yapısında çokça bulduran hükümet biçimlerinden biridir. Çünkü bütün topluluğun yararını amaçlayan bu yönetim şeklinde, uyrukların isteği göz ardı edilmez. Güçlerin gerek elde edilmesinde, gerek kullanılmasında, her zaman olmasada yasaya uygunluk görülür. Mutlak güç bile, veraset ya da seçimle yasal olarak elde edilebilir.

Tiranlık: Aristoteles’in tiranlığı krallığın bir sapması olarak gördüğünü daha önce belirttik. Ona göre “tiranlık çoğu kez taşkın bir demokrasiden, ya da bir oligarşiden doğar, ama orta sınıf anayasalarından doğması daha enderdir.”²⁴¹ Örneğin tiranın zenginlik tutkusu ile halka duyulan güvensizlik oligarşiden; yukarı sınıflara karşı düşmanlığı ise demokrasiden almıştır.

Tiranlığı öteki sapma yönetimlere göre, gerçek anlamda bir anayasa olarak görmez. Ona göre tiranlığın üç biçimi vardır. Tiranlık, ilk biçiminde krallık ile hemen hemen ‘özdeş’ olup, yasaya uygun yönleri de içinde bulundurur. İkinci biçimi daha ‘tiranca’dır, tiranların keyfine göre despotlukla yürütülen bir egemenliktir. Üçüncü türü ise en aşırısı ve mutlak krallığın tam karşılığıdır.²⁴² Tiranlığın en aşırı biçiminde sadece kendi çıkarını gözetken tek adamın, kendi egemenliği dışında başka bir üstünlük düşünmez.

Aristoteles tiranlık ile doğru hükümet biçimlerinden biri olarak gördüğü krallık arasında bazı farklardan bahseder. Ona göre tiranlık krallıktan yasa olarak da, toplumun

²⁴⁰ David Ross, *Aristoteles*, (Çev. Özcan Kavasoğlu), KabalcıYayımları, İstanbul 1999, s. 297.

²⁴¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 11, s. 128.

²⁴² Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 10, s. 126.

isteği olarak da farklılık gösterir. Kral yönetiminde yasaya yer verirken, tiran gücü dışında bir yasa gücü tanımaz. Kralın, yönetime gelirken toplumun isteği etkili olurken, tiran zor kullanma ile yönetimi ele geçirir. Diğer fark ise şu: Kral muhafızları silah taşıyan yuttaşlardan kurulur, tiran muhafızları ise parayla tutulan (kiralık) yabancı askerler olur.²⁴³ Aristoteles'e göre kral; üstün erdemi, yiğitçe davranışları olan iyi bir insandır. Tiran ise ilkin, halkın arasından çıkar ve bütün çabasını halkı ezmeleri için yukarı sınıfla mücadele eder. Bu mücadele sonunda egemenliği ele geçince, halkı kendi ezmeye başlar. Kral, toplumda koruyucu olmayı ister. Tiran ise "kendi çıkarları dışında halkın ne istediğine bakmaz. Tiranın amacı kendi zevkidir, kralın amacı ise ödevidir."²⁴⁴

Aristoteles, Eski Yunan'da görülen, (aisymneteia) ismini verdiği, Roma'daki anlamı diktatörlük olan bir egemenlikten bahseder. Bu egemenliği "seçilmiş bir tiranlık" olarak değerlendirir. Bu egemenliğin barbar krallıkla da benzer olduğunu fakat tiranlığın babadan oğla geçmeyişiyle farklılık gösterdiğini söyler. Düşünür ayrıca tiranlık ile demokrasi arasında bir ilişki kurarak, demagogların sebep olduğu, demokrasiden tiranlığa bir geçiş sürecinin olduğundan bahseder. Ona göre eski zamanlarda halk önderleri ile askerlik önderi aynı kişiler olunca, demokrasiden tiranlığa doğru değişme meydana gelirdi.²⁴⁵ Çünkü ilk demagoglar usta konuşmacılar olmaktan çok ordu komutanı olarak ön plana çıkmışlardır.

Aristoteles, 'söylev'in daha sonraları toplum üzerinde etkili olmaya başladığını; bu sebeple, güzel ve etkili konuşan demagogların bu yöntemi kullanarak halk önderi olduklarını söyler. Ayrıca tiranlığın eski zamanlarda daha çok görülmesinin nedeni olarak; toplum üzerinde etkili kişilere büyük yetki ve görevlerin verilmesini gösterir. Bunun da sebebini o dönem şehirlerin küçük, nüfusun az olmasına bağlar.

Aristokrasi: Aristoteles hükümet şekillerini sınıflandırırken ya da hangisinin en iyi hükümet şekli olacağını belirlemeye çalışırken bazı kriterler öne sürmüştür. Öncelikle Aristoteles'in bir toplumda, genel olarak üç sınıf belirlediğini hatırlatalım. Bu sınıflar; iyiler (erdemliler), zenginler ve iyi doğumlular (soylular) ve onların yanında öteki yurttaşlar. Birde yurttaşlık sınıfına alınmayan köleler sınıfı. Ona göre egemenliği

²⁴³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 14, s. 97.

²⁴⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 10, s. 164.

²⁴⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 5, s. 150.

oligarşide zenginler, aristokraside iyiler kullanır. Aristoteles'e göre sınıfların sahip olduğu doğum, erdem, servet gibi değerlerden hiçbiri erke sahip olmak için mutlak bir hak içermez.²⁴⁶ Yani hükümet şeklinin türü, toplumun nüfusu yönetime sahip olacakların nitelikleri değişeceği için yönetim şeklinin değişkenliği de sözkonusu olur.

Aristoteles'e göre yönetim şekli ister aristokratik olsun ister oligarşi ya da demokrasi hepsi de adaletin gereklerini yerine getirmek için kurulmuşlardır. İşte Aristoteles, bu temel üstünde en iyi yönetim biçimi olarak kabul ettiği aristokrasinin özelliklerini anlatmaya çalışır. Aristokrasi ona göre 'en iyilerin egemenliği' demektir; fakat, bu adı yalnız erdemce mutlak olarak en iyi olanlardan oluşana vermek gerekir.²⁴⁷ Aristoteles'in üzerinde önemle durduğu 'iyi yurttaş' ve 'iyi adam'ı bulma koşulu 'mutlak erdem' yoluyla sağlanmış olur. İyi yurttaş belirleme ölçüsü mutlak erdem olunca da servet ve doğum geçerliliğini yitirir. Böylelikle iyi yurttaşın bulunduğu toplum, en doğru anayasayı kurmuş olur. Çünkü bu anayasa da görevliler 'liyakat' esaslarına göre belirlenirler. Aristoteles bu nitelikte bir aristokratik yapının, o dönem Kartaca şehir devletinde, demokrasi ile erdemini karışımı olan bir yönetim şeklinin ise Sparta da uygulandığını belirtir.²⁴⁸

Aristoteles'e göre her yönetim şeklinin bir yol gösterici ilkesi vardır. Örneğin oligarşinin ilkesi servet, demokrasinin özgürlük, aristokrasinin ise erdemdir.²⁴⁹ Çoğu zaman oligarşik nitelikler aristokratik niteliklere dönüşebilir. Çünkü değerlere sahip olan her zaman varlıklı kişilerdir. Bu sebeple Aristoteles, siyasal yönetimin, iki karışım (zengin ve yoksul); aristokrasinin ise üçlü karışım (zengin, özgür ve erdemli kişiler) için kullanmak gerektiğini söyler.²⁵⁰ Ancak Aristoteles, bu şekilde oluşan bir aristokrasinin, gerçek ve birinci düzeyden değil de ikinci düzeyden bir aristokrasi olduğunu belirtir. Böylelikle aristokrasi ile siyasal yönetimi birbirine çok yaklaştırmış olur.

Oligarşi: Yukarıda belirtildiği üzere anayasaların sınıflandırılmasında; tiranlık krallığın, oligarşi aristokrasinin, demokrasi de siyasal yönetimin sapma şeklidir. Aristoteles'e göre sapma hükümetlerde kendi içerisinde derecelendirilebilir. Hangi yönetim şeklinin en kötüsü olduğunu belirlemek için ise şöyle değerlendirmeden

²⁴⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 13, (Çevirenin notu), s. 94.

²⁴⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 7, s. 121.

²⁴⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 7, s. 122.

²⁴⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 8, s. 123.

²⁵⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 8, s. 123.

hareket eder. Birinci ve en yetkin olanından yapılan sapmanın en kötü olması gerekir. Siyasal yönetimden en uzak olan tiranlık, en kötüsüdür. Oligarşi, en kötülük sıralamasında ikinci gelir.²⁵¹ Demokrasi ise sapma yönetimler arasında en iyisi olarak kabul edilir.

Aristoteles, anayasaların çokluğunu, devletlerin toplum yapılarındaki öğelerin çokluğuna bağlıyordu. Yani toplumun ailelerden oluştuğu, halkın çeşitli sınıflara ayrılması ve bu sınıfların taşıdığı özellikler toplumların siyasi olarak farklı oluşumlara gitmelerinin sebebidir. Yetke görevlerinin düzenlenmesi olan anayasalar Aristoteles'e göre sonuçta iki türlü olarak şekillenir. "Her yerde bu dağılım, ya (yönetime) katılanların erk ve etki gücüne göre bir eşitsizlik temeli üstünden yapılır ya da bir eşitlik temeli üstünden, yani varlıksızlarla varlıkların eşit sayılmasına göre."²⁵² Buradaki temel ölçü eşitlik ölçüsüdür. Toplumdaki tüm insanlar ya eşit olarak kabul edilip anayasa oluşturulabilir ya da yöneten yönetilen ayırımına dayanan eşitsizlik anlayışıyla anayasa oluşturulabilir.

Aristoteles son noktada anayasaları ikiye ayırıyor. Ona göre gerçekte devlet yapı olarak farklı parçalardan meydana geldiği için o kadar da anayasa meydana gelebilir. Ancak anayasaların benzer özellikleri düşünülerek, birleştirme yoluna gidilmiştir. Örneğin, aristokrasi ile oligarşide yöneten sayısı ve mülkiyete sahip olma açısından bir benzerlik vardır. Siyasal yönetim ile demokrasi de, yönetilenlerin özgürlüğü kullanma durumlarından dolayı benzer özellikler taşıyan anayasalardır. Aristoteles bu indirgemeye kalmaz, daha sonra belirlediği iki anayasayı da bire indirger. Ancak yine de bir genelleme ile eşitlik ilkesini kullanmaya bağlı olarak iki anayasanın olduğunu belirtir. Bütün anayasalar mutlak olarak en iyiden sapmalardır. Bu sapmalar çok sıkı ve baskıcı bir yönetim tarzı sergilerse oligarşik, 'gevşek' bir yönetim sergilerse demokratik adını alır. Oligarşi ile demokrasiyi birbirinden ayıran en önemli özellikler şunlardır: Özgür ve çoğunlukta olan kişiler yönetimde söz sahibi ise anayasa, demokrasi adını alır. Az sayıda fakat zengin bir zümre yönetimi elinde bulunduruyorsa bu anayasa oligarşıktir.

Aristoteles oligarşinin dört türü olduğunu ileri sürüyor.

²⁵¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 2, s. 111.

²⁵² Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 3, s. 113.

(1) Devlet görevlerine atanabilme mülkiyet koşuluyla sınırlandırılan, ama mülkiyet sahibi olanlara katılma yolu açık oligarşi.

(2) Çok yüksek bir mülkiyet koşulunun arandığı oligarşi.

(3) Kalıtsal, oğlun babanın görevine geçtiği oligarşi.

(4) Kalıtsal, ama egemen erkin yasa da değil, görevlilerin elinde olduğu oligarşi.²⁵³

Görüldüğü üzere birinci oligarşi anlayışında yönetimde bulunmanın koşulu mülkiyettir. Ancak mülkiyete sahip olanlara katılma yolu açık bırakılıyor. Bu oligarşinin en belirgin özelliği; mülkiyete sahip olanların çokluk, mülkiyet miktarlarının az olmasıdır. Bu şarta dayalı olarak yönetime katılım yolu açıktır. Yine bu oligarşi yapısında yasanın üstünlüğü ön plana çıkarılıyor. Aristoteles'e göre "bu tek kişinin egemenliğinden en uzak olanıdır ve bu nedenle devleti kendilerinin değil yasaların yönetmesinin en iyi olacağını düşünmek zorundadırlar."²⁵⁴

İkinci olarak belirlenen oligarşi anlayışında yönetimde bulunabilmek için mülkiyetin miktarı oldukça artırılmıştır. Bu çok miktardaki mülkiyet miktarı az sayıdaki kişilerde olacağı için; yönetimi ellerinde bulunduracak kişilerin de azlık olacağı sonucunu ortaya çıkarır. Bundan dolayı başka kişileri de yönetime alma zorunluluğu ortaya çıkar. Aristoteles'e göre, bu oligarşi türünde de yasa olmadan yönetim gücünün zayıf kalacağı için yönetim 'yasama kararlarıyla' yasallaştırılmalıdır. Ancak yönetime girenleri kendi seçtikleriyle sınırlamaları aşırı hal alırsa, mülkiyet sahiplerinin sayıları gitgide azalır. Sayıları azalınca da zenginlikleri artar.

Böyle olunca da oligarşinin üçüncü şekli, yani yönetimin babadan oğula geçişi sözkonusu olur. Ancak yönetim gücünün babadan oğula geçişi bir yasa süreci sonunda gerçekleşmelidir. Aristoteles böylelikle oligarşideki yönetim gücünü, salt olarak az sayıdaki zengin zümrenin eline bırakmıyor. Bu zümrenin yanında mutlaka bir yasa gücünün olmasını dile getiriyor. Aristoteles'in oligarşik yönetim türlerini sıralamasında dikkat çeken bir yan daha var. Bu sıralamada egemenliğin çokluktan tek kişiye doğru bir indirgenişi görülüyor. Sıralamada mülkiyeti ellerinde bulunduranlar sayıca azalırken, az sayıdaki kişilerin servetlerinin artışı ortaya çıkıyor.

²⁵³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 5, s. 118-119.

²⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 6, s. 120.

Dördüncü oligarşi yapısında da servet ve güç olarak bir kişinin üstünlüğü belirtiliyor. Aristoteles oligarşinin bu çeşidi için şunları söyler: “Bu türlü erk grubu egemenliği, tek kişinin egemenliğine yakındır; devlete yasa değil, bu ailelerin üyeleri egemendir. Bu oligarşinin dördüncü ve aşırı türüdür, tıpa tıp demokrasinin aşırı biçimine benzer.”²⁵⁵ Aristoteles’in, ‘demokrasinin aşırı biçimi’ olarak belirtmeye çalıştığı ‘demagogların’ hakim olduğu demokrasidir. Çünkü demagogların hakim olduğu demokrasilerde de yasanın üstünlüğü bir kenara bırakılmış olur. Aristoteles oligarşinin bu türünü tiranlığın monarşiler arasındaki yerine benzetir.

Siyasal Yönetim: Aristoteles siyasal yönetimi şu şekilde tanımlar: “Doğuştan özgür ve eşit adamlar arasında uygulanan bir başka yönetim (egemenlik) türü vardır. Buna ‘anayasal’ ya da ‘siyasal yönetim’ diyoruz.”²⁵⁶ Aristoteles’e göre siyasal yönetim, oligarşiyle demokrasinin bir karışımıdır. Böyle karışımlarda, demokrasiye yaklaşanlara genel olarak siyasal yönetim, oligarşiye yaklaşanlara ise aristokrasi denir.²⁵⁷ Aristoteles siyasal yönetim ile oligarşinin karışımına neden olarak; eğitim ve ‘iyi doğum’u daha çok varlıklılara özgü değerler olarak gördüğü içindir. Bu değerler yanında oligarşi ile demokrasinin siyasi yönetimle benzer ilişkiler göstermesinin başka nedenleri de bulunur. Örneğin demokrasilerde görevlilerin kurayla, oligarşilerde ise seçmeyle yapılması, yahut devlet görevlerinde mülkiyetin aranması oligarşik bir tutumken, bu şartın aranmaması demokratik bir yaklaşımdır. Tüm bunlar, siyasal yönetimde ve aynı zamanda aristokraside de olan yaklaşımlardır.

Aristoteles demokrasi ile oligarşinin ortak özellikleri ile meydana gelmiş siyasal yönetimin özelliklerini şöyle anlatır: Bu yönetimde zengin ve yoksul çocuklar aynı eğitimden geçer. Devletin en önemli organı olan yaşlılar kurulunun üyelerini halk seçer ve ‘ephor’luğa²⁵⁸ halktan adamlar seçilebilir.²⁵⁹ Aristoteles bu organları devletin en önemli organları olarak görür ve devlet görevlilerinin kurayla değil seçimle iş başına getirildiğini belirtir. Aristoteles’e göre siyasal yönetimde önemli olan yönetimin niteliklerinin, demokrasi ve oligarşiye benzememesidir.

²⁵⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 6, s. 121.

²⁵⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 4, s. 76.

²⁵⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 8, s. 123.

²⁵⁸ Epher: Eski Yunan’da üst düzey yargıçlara verilen ad.

²⁵⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 9, s. 125.

Aristoteles, bütün anayasalarda olması gerekli üç öge belirlemiştir. Birincisi topluca düşünme (meşveret-istişare) yani ulus çapında önem taşıyan her şeyin tartışılması; ikincisi yürütme yani bütün görev ve yetkeler karmaşası, bunların sayıları ve nitelikleri; üçüncüsü yargı düzenidir.²⁶⁰ Aristoteles topluca görüşüp düşünme öğelerini çözümlerken de anayasaların farklarını belirlemeye çalışır. Örneğin bu topluca görüşüp düşünmeye katılmak için kişilerin çok yüksek olmayan bir mülkiyet koşuluna göre seçilmeleri, bu nedenle çok sayıda olmaları, bir oligarşi olmakla beraber, ılımlılığı nedeniyle ‘siyasal’ adını alır.²⁶¹ Ancak az miktarda mülkiyete sahip olanlar bu görüşmelere katılmayıp, daha önceden seçilen bir mülkiyet sahibi azlık katılırsa bu durumda yönetim şekli oligarşik olur. Bunun yanında ortak görüşüp düşünmenin oligarşik yapıda olduğunu gösterir başka sebeplerde var. Topluca görüşüp düşünme yetkisini elinde bulunduranlar, ihtiyaç duyulduğunda yeni üyeleri kendileri seçerse, yetki babadan oğula geçerek el değiştirirse, bu kişilerin yasa üstünde yetkileri olursa, bu düzenleme ‘oligarşik’ olur. Ayrıca topluca görüşüp düşünme ya tüm halka ya bazı devlet organlarına ya da bazı kişilere, veya bütün yurttaşlarla beraber belli kimselere bırakılabilir. Topluca görüşmenin bütün yurttaşlara bırakılması demokratik nitelik taşır.

Aristoteles’e göre herkesin savaş, barış ve soruşturmalar gibi belli bir takım konular üstünde egemenliği olur ve geri kalanı seçimle atanmış görevlilere bırakılırsa anayasa aristokratiktir.²⁶² Devlet işlerini, kurayla atanmışlar ve seçilmişler birlikte yürütürse bu özellikteki bir yönetim şekli hem aristokrasiye hem de siyasal yönetime benzer.

Aristoteles, hükümet şeklinin yürütme işini yaparken devlet görevlilerini belirleme aşamalarına da dikkat çeker ve bu belirlemede ortaya çıkan farklılıkları açıklar. Görevlerin belirlenme şekli, yönetim şeklinin türünü ortaya çıkaran bir durum olur. Aristoteles’e göre atamaları ya bütün yurttaşlar yapar ya da bazıları; atamalar ya bütün yurttaşlar arasından yapılır ya da ayrılmış bir sınıftan, yöntem ise kura veya seçmedir.²⁶³ Düşünür ayrılmış bir sınıf derken mülkiyet, iyi doğum ve liyakatin belirlediği bir sınıfı kasteder.

²⁶⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 14, s. 133.

²⁶¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 14, s. 134.

²⁶² Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 14, s. 134.

²⁶³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 15, s. 138.

Aristoteles'e göre atamalar 'hepsine herkesten' yöntemiyle yapılırsa bu demokratik bir atamadır. Bu atamada görevlere kura ya da seçmeyle ya da her ikisiyle yapılabilir. Göreve atayanlar çoğunluk değil de bazıları olursa ve atama herkes arasından ya seçme ya atama ya da ikisiyle birden yapılırsa, bu siyasal yönetime özgü bir atama olur. "Yalnızca bazılarının, herkesin arasından seçme yapması, sonra herkesin böylelikle seçilmiş olanlar arasından seçmesi ise aristokratiktir."²⁶⁴

Demokrasi: Daha önce belirttiğimiz üzere yönetime özgür kişilerin hakim olduğu yönetim şekli demokrasi, siyasal yönetimin sapma şeklidir. Demokrasi ile oligarşiyi ayıran temel faktör mülkiyettir. Aristoteles'e göre demokratik yönetiminde söz sahibi olan kesim 'avam halk' (demos); oligarşide ise toplumun zengin kesimi, 'ileri gelenleri' (eşraf) bu gücü ellerinde bulundurlar. Bu zümrelerde çeşitli sınıfları içlerinde barındırırlar. Aristoteles bu sınıflar içinde; tarımcıları, denizcileri, ticaretle uğraşanları ve hiç bir mal ve mülke sahip olmayanları sayar. "Yukarı sınıfın ya da ileri gelenlerin, ayırıcı özellikleri; servet, doğum, erdem, eğitim ve benzerleridir."²⁶⁵

Aristoteles'e göre demokrasi, özgürlük ve eşitlik ilkesiyle şekillenen bir hükümet şeklidir. Özgürlüğün sonucu, çoğunluğun üstün olması ve her insanın kendi istediği gibi yaşamasıdır. Demokrasi, eşit hakkın yanı sıra eşit mülkiyet isteğini de ilke olarak kabul eder.²⁶⁶ Bu yönetim şeklinde yasa da doğal olarak eşitlik ilkesine dayandırılarak yapılır. Yoksulu zenginden, zengini yoksuldan üstün tutmayan, her zümreye eşit haklar tanıyan eşit bir toplum oluşturulur. Burada yoksulların çokluk olması da eşitlik ilkesinin bozulmasına sebep olmaz. Aristoteles'e göre, eşitlik ilkesine dayalı demokrasi anlayışı, birinci ve asıl demokrasi anlayışıdır.

Aristoteles yönetim gücünün, birikmiş bir serveti bulunmayanların, varlıksızların ellerinde olduğunda, yönetim biçiminin demokrasi olacağını belirterek demokrasileri sınıflandırır.

(1) Düşük mülkiyetin, göreve getirilme ölçüsünün olduğu, gerekli mülkiyeti olanların seçilebildiği, bu mülkiyet miktarının altına düşenlerin seçilemedikleri demokrasi.

²⁶⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 15, s. 139.

²⁶⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 117.

²⁶⁶ Parkinson, *Siyasal Düşüncenin Evrimi*, s. 165.

(2) Yasaların her şeyden üstün tutulduğu ve doğum bakımından bir engeli olmadıkça bütün yurttaşların seçilme haklarının olduğu demokrasi.

(3) Yine yasaların her şeyden üstün tutulduğu, herkesin seçilme şansının olduğu, ancak yurttaş olma koşulunun arandığı demokrasi.

(4) Halkın, yasadan daha çok egemen güç olarak görüldüğü; daha çok halkın tuttuğu siyasi önderlerin, yani demagogların söz sahibi olduğu demokrasi.²⁶⁷

Birinci tür demokraside yönetim görevini ellerine alacaklarda, az miktarda da olsa mülkiyete sahip olma şartı vardır. İkincide mülkiyet şartı aranmayıp, seçme hakkının mülkiyete sahip olmadan da kullanılabilmesi mevcut. Üçüncü olarak ifade edilen demokraside de seçme ve seçilme hususunda mülkiyet faktörü aranmaz. Ancak Aristoteles'e göre bu demokrasilerde devlet görevleri para karşılığı yapılmadığı için parası olmayanların bu görevleri yapması mümkün olmaz. Dolayısıyla bu görevleri zengin kesimin yapması daha doğru olur. Dördüncü olarak belirtilen demokraside ise yasalar yerine halkın istekleri geçer.

Bu demokrasilerde halk kendi içlerinde belirledikleri demagoglarla bu üstünlüğü elde ederler. Aristoteles demagogların çıkış sebebi olarak bu demokrasi çeşidini görür. Çünkü yasa gücü varken hiçbir kimse bu gücün üstüne çıkamaz. Ancak yasa üstünlüğü halka geçerse, halk bu üstünlüğü kullanarak despot bir yönetim meydana getirir. Böylece demokrasi ilkeleri dışına çıkmış olur. Yasa gücünün olmadığı toplum ortamında da demagoglar ortaya çıkmış olur. Aristoteles bu durumu, halkın 'monarklaşması' yani çok sayıda kişiden oluşan 'tek bir yönetici' olarak görür. Demokrasinin bu biçimi en son gelişir. Aristoteles bunun nedeni olarak, şehirlerin büyümesini ve zamanla gelirlerin artışı gösterir. Bu gelişmeler yurttaşların devlet yönetimine katılmalarını sağlayan bir nedendir. Çünkü belirli bir mülkiyete sahip olmayanlar, maddi bir karşılıkla devlette yönetim işlerinde bulunurlar. "Oysa zenginler mallarına, mülklerine bakmak zorundadır, bu yüzden birçok kereler genel mecliste ya da mahkemede bulunamazlar. Böylelikle demokrasinin bu dördüncü türünde egemen olan, yasalar değil, mülkiyetsiz sınıf çoğunluğudur."²⁶⁸

²⁶⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 117.

²⁶⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 6, s. 120.

Düşünüre göre monarşiler arasında tiranlığın yeri ne ise böyle bir demokrasinin de demokrasiler arasındaki yeri odur. Her ikisinin de genel nitelikleri aynıdır. Her ikisi de daha iyi sınıftan yurttaşlar üstünde efendilik ederler ve birinin kararları ötekini buyruklarıdır. Tiranın dalkavuğuna karşılık, halkın demagogu vardır.²⁶⁹ Demagogların bu üstünlüğü onların her istek ve gücünü yasanın üzerine çıkarır. Demagog bu gücünü halktan alır. Ancak Aristoteles bu içerikte bir demokrasi anlayışını anayasalar arasına koymayı istemez. Çünkü ona göre bir toplumda yasa gücü yoksa o toplumda bir anayasanın varlığından söz edilemez. Son noktada yasa her gücün üstünde olmalı. Demagogların hakim olduğu bir demokrasi anlayışı da gerçek ve kabul edilebilir bir demokrasi olmaz.

Aristoteles demokrasi ile oligarşi ayrımına çok dikkat çekmiştir. Çünkü toplumda siyasi yönetimin oluşması için nüfusun ya bir kısmının etkisi ya da tamamının etkisi vardır. Nüfusun bir anayasaya katılım oranı da mülkiyeti elinde bulunduran kesim kadar anayasanın özelliğini ortaya çıkarır. Örneğin toplumun bir sınıfı olan çiftçiler ancak geçimlerini sağlayacak kadar mülkiyet elde edebilirler. Sürekli çalıştıklarından dolayı da yönetim görevlerinde bulunamazlar. Aristoteles'e göre bu durumda çiftçiler sadece halk meclislerinin zorunlu toplantılarına katılır, yasanın üstünlüğü de devam eder. Ancak demokrasinin gerçek anlamını burada ortaya çıkıyor. Bütün mülkiyet sahiplerinin yönetime katılmaları ve söz sahibi olmaları gereklidir. "Çünkü herkesin katılmadığı yerde bu genel olarak oligarşi belirtisidir. Fakat devlet gelirleriyle desteklenmedikçe, kamu ödevleri için zaman ayırabilme olanağı yoktur. İşte bu da demokrasinin bir çeşididir."²⁷⁰

Aristoteles oligarşi ve demokrasinin uygulamadaki farklılıklarına da dikkat çeker. Ona göre bir anayasanın kendi yasasına göre demokratik olmadığı, fakat işleyişinde göreneklerden ve yetiştirilme biçiminden ötürü demokratik görülebilir.²⁷¹ Bunun dışında yasa olarak demokratik ilkelere dayalı bir yönetim biçimi, 'görenek ve yetiştirilme' şekliyle oligarşiler gibi işleyebilir. Aristoteles'e göre bu durumlar ancak bir devrim sonrasında yaşanabilir. Çünkü yurttaşlar alışmış oldukları yaşam tarzlarından zor

²⁶⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 118.

²⁷⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 6, s. 120.

²⁷¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 6, s. 119.

vazgeçerler. Bu sebeple devrimlerden sonra insanlar eski düzenlerinin yasalarıyla düzen kurmaya devam ederler.

Demokrasiyi belirleyen mülkiyet faktörü yanında ‘özgür doğum’ faktörü de Aristoteles’e göre önemli bir noktadır. Yönetime katılma özgür doğumlu herkesin hakkıdır. Ancak herkesin zaman olarak yönetime katılımı imkansız olduğundan yasanın egemenliği sözkonusu olur.

Aristoteles’e göre hükümet şekillerinde meydana gelen değişikliklerin (devrimlerin) nedenleri şunlardır: Hükümet şeklinin yapısı, yurttaşlar arasındaki adalet ve eşitlik sorunu, siyasal karışıklıklar, şiddetli olaylar ve çatışmalar. Bunların yanında kâr sağlama dürtüsü, toplumun ansızın büyümesi, mülkiyete sahip olma istekleri ve nüfus problemleri de Aristoteles’e değişimin nedenleri arasındadır. Ancak Aristoteles bu sebepler arasında başlıca neden olarak eşitsizliğin değişime etkisini şöyle açıklar: Eşitliğe eğilim gösterenler, daha yukarı olanlardan aşağı buldukları halde, kendilerinin onlarla eşit olduklarına inanırlarsa, eşitsizliği ve üstünlüğü amaçlayanlar da kendilerine daha az pay verildiğine inanırlarsa bir devrim başlatırlar.²⁷²

Aristoteles, devrimlerin genellikle hile ve şiddet yoluyla gerçekleştirildiğini, değişimin başlangıcında şiddet kullanılmasa da sonradan bu yola başvurulduğunu söyler. Ona göre demokrasilerde devrimin en güçlü nedeni, halk önderlerinin (demagogların) ilkeden yoksun kişilikleridir.²⁷³ Demagogların özellikle mülkiyet sahiplerine karşı tutum ve davranışları, mahkemelerde onları suçlamaları, mülkiyet sahiplerinin birleşip güçlenmelerine sebep olmuştur. Güçlenen mülkiyet sahipleri devrimi başlatarak demokrasiye son verirler. Mülkiyet sahipleri tarafından devrimle sona erdirilen demokrasinin ardından da oligarşinin kurulma süreci başlar.

Aristoteles, oligarşilerdeki yıkılmanın sebebi olarak oligarşik düzene karşı çıkılmasını ve oligarşinin kendi içindeki ayrılıkları gösterir. Ona göre oligarklar halkı ezerse, her zaman devrim çıkması olasılığı bulunur.²⁷⁴ Çünkü baskı, zor kullanma ya da zenginliğin daha çok artırılma isteği toplumda tepkiye neden olur. Aristoteles oligarşik düzenin yıkılmasında yönetime katılmamış zenginlerin kışkırtıcı faaliyetlerinin de etkisi olduğunu belirtir. Oligarşik yönetime getirilen sınırlama ile bazı zenginler bu yapının

²⁷² Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 2, s. 144.

²⁷³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 5, s. 150.

²⁷⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 6, s. 151.

dışında kalır. Bu dışarıda kalan zenginler hak aramaya girerken, halkı kullanarak kışkırtıcı faaliyetlerde bulunurlar. Bu da zamanla oligarşinin yıkılmasına sebep olur.

Aristoteles oligarkların lüks içinde yaşamalarını, oligarşilerdeki devrime bir sebep olarak gösterir. Çünkü oligarkların bu tutumları onları zamanla tiranlığa yaklaştırır. Düşünür, oligarşilerde değişimlerin savaşta da barışta da olabileceğini söyler. Çünkü savaşta oligarşiler halka güvenmedikleri için ücretli asker tutarlar. Bu ücretli askerlerin komutanı zamanla güçlenerek tiran olur.²⁷⁵ Bu komutanlar birden çok olursa bunlarda kendi içlerinde bir birlik oluşturarak düzene karşı ayaklanır. Ancak Aristoteles, tüm bu sebepler içerisinde düzenin yıkılmasında en büyük sebebin, oligarşik düzenin despotça yönetiminin olduğunu söyler. Aristoteles'in genel kanısı, oligarşi ya da demokrasilerde bu devrimler gerçekleşince, genel olarak yönetim şekilleri karşıtlarına dönüşmez. Örneğin yasalarına bağlı bir demokrasi ya da oligarşi yasalar üstünde yetkili bir demokrasi ya da oligarşiye dönebilir ya da değişme ters yönde olabilir.²⁷⁶

Aristoteles, aristokrasi ile oligarşinin benzer yönleri olduğunu ileri sürüyor. Örneğin her iki yönetimdeki egemenlik bir azlığın elindedir. Bu yönüyle aristokrasinin bir oligarşi olduğunu söyler. Aristokrasi ve siyasal yönetimdeki değişimin esas sebebinin de yönetimlerin kendi ilkelerinden sapılması olarak belirler. Aristoteles'e göre siyasal yönetimde bu neden, oligarşi ile demokrasinin doğru bir karışımının sağlanamaması, aristokraside de bunların erdemle özellikle de demokrasi ve oligarşi çiftinin kendi içinde iyi bir karışımının yapılamamasıdır.²⁷⁷

Buradan şu sonuç çıkıyor: Hem aristokrasinin hemde siyasal yönetimin amacı oligarşi ve demokrasinin karışımını yapabilmektir. İki arasındaki fark tam da bu noktadan kaynaklanıyor. Demokrasi ile oligarşinin nasıl karışım meydana getirdiği, aristokrasi ile siyasal yönetimin farkını ortaya çıkarır. Aristoteles'e göre oligarşi ağırlıklı karışımdan aristokrasi, demokrasi ağırlıklı karışımdan da siyasal yönetim ortaya çıkar. Aristokrasi ve siyasal yönetimde yönetim gücünü elinde bulunduran yurttaşlar, zenginliklerini sürekli artırırlar. Aristokratik düzen, zamanla mülkiyete sahip olmayan halkı ezme yoluna giderse, demokrasiye kayma süreci başlamış olur. Aristoteles, siyasi yönetimde de böyle bir sürecin, eşitlik ve bireysel mülkiyet

²⁷⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 6, s. 153.

²⁷⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 6, s. 154.

²⁷⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 7, s. 155.

özgürlüğünün yok olmasıyla başladığını, dönüşümün ise oligarşiye doğru olduğunu söyler.²⁷⁸

Aristoteles, tiranlığın da içinde bulunduğu monarşilerde meydana gelen devrimlerin sebebini, adalet sorununu irdeleyerek açıklamaya çalışır. Ona göre bir adaletsizliğe uğramış olma duygusu, bir egemenden korkulması ya da onun aşağı görülmesi insanların monarşilere başkaldırmasına yol açar.²⁷⁹ Aristoteles, adaletsizliğe uğrama derken, mülkiyete sahip olanların mallarına el konulmasını, gücü sağlamlaştırmak için yapılan şiddet uygulamalarını kasteder. Şiddete maruz kalmış halk ya da mülkiyeti elinden alınan kişiler, zamanla egemen güce karşı öfke ve kızgınlık besler. Bu duygularla hareket eden kişi ya da kişiler zamanla, tiranlığın yapısında devrime neden olurlar.

Aristoteles krallığın dışarıdan yıkılmasının çok zor olduğunu, ancak içeriden kaynaklanan nedenlerle yıkılabileceğini söyler. Krallığın kendi içinden kaynaklanan nedenlerden ilki yönetimdeki kişilerin kendi aralarındaki çekişmeleridir. Öteki neden, kralların yasal olarak yapmaya yetkili olduklarından daha çok şeyi denetlemekte hak iddia ederek, egemenliklerini diktatörce sürdürmeye kalkmalarıdır.²⁸⁰ Krallığın yıkılma nedenlerinden biri de; değersiz, yetersiz kişilerin kral olmasından kaynaklanır. Bu durumda halk kralı reddetme hakkını kullanarak değişime neden olabilir. Ancak bu durum tiranlıkta sözkonusu olamaz. Tiran bütün olumsuzlukları şahsında ve yönetiminde bulundursa da kendi istemedikçe hiçbir güç onu yönetimden uzaklaştıramaz.

1.7. DEVLETTE EĞİTİM SORUNU

Platon ideal devleti oluşturan sosyal sınıfların bedeni ve ruhsal özelliklerini ayrıntılı bir şekilde inceler. Devlet'te özellikle yönetici ve koruyucuların (bekçiler) varlığına büyük önem vermiştir. Ona göre devletin olduğu gibi eğitimin de asıl amacı insanları mutluluğa erdirmektir. Platon sınıflar arasında daha çok koruyucular ile yönetici sınıfın eğitimlerini ön planda tutmuştur. Örneğin koruyucuların güçlü yapılı ve filozof olması gerektiğini vurgulamıştır. Bekçilerin bu yapıya sahip olmaları için

²⁷⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 7, s. 155.

²⁷⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 10, s. 165.

²⁸⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 10, s. 169.

yetişmelerine özen gösterilerek, iyi bir eğitimden geçmeleri gerektiğini düşünür. Çünkü koruyucular sınıfı yurt savunması gibi önemli bir işi gerçekleştirmekle görevlidir.

Koruyucuları yetiştirmede Platon'a göre "beden için idman, ruh için müzik" eğitimi verilmelidir.²⁸¹ Bunların yanında eğitimde, söz sanatlarının da kullanılması gerekir. Masalı söz sanatları içinde kullanarak, özellikle bekçilerin çocuk yaşta eğitilmeleri gerektiğini ön plana çıkarır. Böylelikle ilerde bekçi olacak çocuk, ruh ve beden olarak en mükemmel şekilde yetiştirilir. Platon bu noktada şunları söyler: "Anaları, dadıları kandırıp çocuklara yasak ettiğimiz masalları, anlattırmayacağız, çocukların bedenlerinden önce güzel masallarla ruhlarını yoğurmalarını isteyeceğiz."²⁸²

Savaşçıların iradelerinin güçlü olması çok önemlidir. İradesi zayıf olan savaşçı devletine, istenen başarı ve katkıyı gösteremez. Güçlü irade, bir savaşçıyı her yönden yükseltir. Bu nedenle çocukların küçük yaşlarda eğitilmeleri gerekir. Platon'a göre bu yaşta duyduklarımız da akıldan çıkmaz, olduğu gibi kalır. İşte bunun içindir ki çocukların ilk duydukları sözlerin, iyilik yolunu gösterecek güzel masallar olmasına çok önem verilmelidir.²⁸³

Bekçiler, küçük yaştan itibaren iyi eğitilirse ileriki yaşlarında istenilen karakterde, sağlam iradeli insanlar olacaklardır. Bekçiler ne kadar güçlü iradeli olursa devlette okadar güçlü olur. Bekçilerin küçük yaştan itibaren çok iyi yetiştirilmelerinin bir diğer sebebi de onların sonunda yönetici olmalarındır. Çünkü yöneticiler, kendini çok iyi yetiştirmiş bekçiler arasından seçilir.

Platon'a göre bir şeyin yapısı ne kadar sağlam ise değiştirilmesi de o kadar zordur. Örneğin: "Bir beden, yiyeceğin, içeceğin ve yorgunluğun; bitkiler de güneşin, rüzgarların ve buna benzer kuvvetlerin etkisi altında, ne kadar sağlam ve güçlüyseler o kadar değişirler. Ruh da ne kadar sağlam ve olgunsa, dışarıdan gelecek bir etki onu o kadar az değiştirebilir."²⁸⁴ Platon bu benzetmeyle bekçilere, küçük yaşlardan itibaren sağlam ruh yapısı kazandırmanın gerekliliğini gösterir.

Çocuklara bu yaşlarda sunulan masal içerikleri çok iyi ayırt edilmelidir. Doğrunun yanlışın ölçütü bu masalların içeriğinde kavratılmalıdır. Masal anlatma, çocukların

²⁸¹ Platon, *Devlet*, Kitap 2, 376e, s. 64.

²⁸² Platon, *Devlet*, Kitap 2, 377c, s. 64.

²⁸³ Platon, *Devlet*, Kitap 2, 377c, s. 64.

²⁸⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 2, 381a, s. 67.

eğitimi için çok önemli bir yöntemdir. Onun dünyası bu yöntem ile şekillendirilebilir. Kazandırılmak isenen erdem ve değerler bu yolla verilebilir. Örneğin yiğit olmaları için ölüm korkusunu yenebileceği masallar anlatılmalıdır.

Platon, yurt savunmasının bir gereği olarak bekçilerin yiğit karakterde yetişmelerini arzular. Diğer insanlardan farklı olarak korkularını en aza indirgemeyi; cesaret duygularını daha çok artırmayı ister. Sevdikleri insanları kaybetme durumunda dahi, üzülmeme duygu seviyesinde olmalarını hedefler. Platon bu durumu şöyle açıklar: “Değerli insan kendine yeter, tek başına yaşamanın tadına varabilir. Herkesten daha az arar başkalarını. Oğlundan kardeşinden varlığından yoksun edilmek onu yıkmaz. Başına böyle felaket geldi mi ağlayıp sızlamaz. Herkesten kolay katlanır buna.”²⁸⁵ Platon, üzgün olmayı bekçilere yakıştırmadığı için bekçi olacak çocukların bu duygu durumunda olmamalarını ister. Çünkü bu duygular çocuk ve kadınlara özgü olup, yiğit ve kahraman bir bekçinin sahip olacağı duygular değildir.

Platon, bekçilerin gülmelerine dahi belirli sınırlar koyuyor. Bekçilerin güçlü, sert yapılarıyla, aşırı gülmenin uyuşamayacağını düşünür. Ayrıca genç yaştan itibaren yalan söylememelerini, dürüst ve olgun olmalarını ister. Tüm bu davranış kalıpları özenle hazırlanmış masallar ve hikayeler içinde anlatılmalıdır.

Görüldüğü üzere Platon, bekçilerin her yönden mükemmel yetiştirilmesini istiyor. Bekçilerin yetiştirilmesinde en önemli nokta ise bekçilerin maddi değerlere karşı tutumlarının nasıl olacağıdır. Düşünür bu noktada şunları söyler: “Bizim devletimizi kuracakların paraya, rüşvete düşkün olmamalarını sağlayacağız.”²⁸⁶ Maddi değerlere düşkün olmaları, rüşvet almaları sonucunda amaçlarından sapacaklarını, erdemlerini kaybedeceklerini söyler. Dolayısıyla bekçilere maddi değerleri sevdirecek para düşkünlüğü yapacak masallar, hikayeler, daha küçük yaştan itibaren seçip elenmelidir. Bekçi olacak çocukların zihinleri bu olumsuzluklardan arındırılmalıdır.

Platon, model alarak öğrenme yöntemi üzerinde de durur. Çocukların taklit yoluyla bir çok kimsenin etkisinde kalabileceğini bu sebeple taklit ede ede sonunda taklit ettikleri şeye alışacaklarını söyler. Bu alışkanlıkta; bedeni, konuşmayı, görüşleri, değiştiren ikinci bir tabiat olur. Yapacakları taklit, çocukluklarından beri özenecekleri

²⁸⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 387d, s. 72.

²⁸⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 390d, s. 75.

yiğitlik, bilgelik, dini bütünlük gibi erdemlerin taklidi olmalıdır.²⁸⁷ Eğitimde bireylere kazandırılması gereken önemli hususlardan biri de her sınıf içindeki bireyin, kendi işiyle uğraşma bilincidir. Birey kendi mesleği dışında farklı iş ve mesleklerin gereklerini yapmamalıdır. Örneğin çiftçi, kunduracı ya da asker sadece kendi meslekleri ile uğraşmalıdır. Farklı mesleklerle uğraşmak devletin çalışma sistemini, bu da toplum yapısını bozacaktır.

Bekçilerin eğitiminde müzik (melodi) ve beden eğitimi (jimnastik) nin önemli bir yeri vardır. Platon, müziği; söz, makam ve ritimin karışımı olarak görür. Masallar müzik eğitiminin söz kısmının içerisindeydir. Makam ve ritim savaşçıların çocukluğunda eğitimleri için özenle seçilip kullanılmalı ki “savaşta ya da zor karşısında kalan, yaralanan, yenilen, ölümlerle karşı karşıya gelen ve her türlü mutsuzluk içinde kaderine kafa tutabilen bir adamın yiğitçe davranışına uysun.”²⁸⁸ Platon’a göre makam ve ritimle eğitim, savaşçıyı; hem savaş zamanında, hem de savaş dışında ki sosyal yaşamında, onu istenilen düzeyde tutar. Eğitimin özü gerçek manada güzeli tanımak ve sevmek olmalıdır. Bunları insana kazandırmanın en iyi yolu da müzik eğitiminin gerçekleştirilmesidir. Bu yapılsa güzel olan her şey kavratılmış, benimsetilmiş olur.

Müzik eğitiminin yanında beden eğitimi (jimnastik) de savaşçıların eğitimi için çok önemlidir. Savaşçılar bedeni olarak da mükemmel yetişmelidirler. Çünkü bekçilerin “köpekler gibi, hep uyanık olmaları, iyi görmeleri, iyi işitmeleri, seferde değişik yiyecek içeceğe, güneş çarpmalarına, karakışa, fırtınalara dayanmaları gerekir.”²⁸⁹ Savaşa hazırlayıcı bir eğitim olan bu eğitimden geçmiş savaşçılar; yurt savunmasında, her zaman başarılı olurlar. Platon, savaşçıların bedenlerinin her daim sağlam ve dinamik olması için karşı cinsten uzak durmasının gerektiğini de vurgular.

Müzik ve beden eğitiminin bekçilerin eğitimleri için temel teşkil ettiğini belirttik. Platon’a göre bu eğitimlerin azı da çoğu da sağlayacakları eğitimden uzaklaştıracakları için yeteri kadar verilmelidir. Bu iki temel eğitimin miktarı, içeriği iyi ayarlanmazsa, bekçiler eksik ya da fazla niteliklerle yetiştirilmiş olur. Sadece müzik eğitimi alanlar gereğinden fazla duygusal olabilirken, sadece beden eğitimi alanlar ise aşırı sert yapılı olabilir. Platon bu aşırılıktan kaçınmak için eğitimde şöyle bir ölçülülükten bahseder.

²⁸⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 395c, s. 79.

²⁸⁸ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 399b, s. 82.

²⁸⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 404b, s. 87, Ayrıca bkz. Platon, *Yasalar*, Kitap 7, II, 11, 12, 13, 14.

“Tanrı insanlara müzikle, jimnastiği ne sadece kafasını, ne de sadece bedenini eğitmek için değil, onlarda coşkun bir yürekle bilim sevgisi olsun diye vermiş olacak. İstemişki, insanın içindeki bu iki güç, tel gibi bir gerilip, bir gevşetilerek düzenlenebilsin.”²⁹⁰

Kurulacak devletin kusursuz olması için yurdu, savaşta koruyacak olan bekçilerin kusursuz olmaları gerekir. Bekçilerin kusursuz olmaları ise en iyi eğitimi almaları ile mümkündür. Çocukların oyunlarda dahi doğru, adil ve dürüst niteliklerle bezetilmeleri gerekir. Bu sebeple eğitimin ilkeleri çocukların oyunlarına dahi yerleştirilmelidir. Oyunlarla başlayan eğitim, müzik ve beden eğitimiyle güçlenerek güçlü karakterler ortaya çıkacaktır. Çünkü Platon’a göre “çocuklar küçükken oyun kurallarına uyar ve müzikle düzen sevgisi içlerine işlerse, kötü yetişenlerin tersine bu sevgi ömürleri boyunca içlerinde kalır; gittikçe daha da kuvvetlenir ve eski düzenin bozulan yanlarını kendiliklerinden yoluna sokarlar.”²⁹¹

Platon, bekçileri buldukları sınıfa çok yönlü hazırlamak için eğitimlerinin ilk temelini müzik ve jimnastikle atıyor. Müzik ruha yönelik, jimnastik de bedene yönelik etkinlik olup, bedeni fonksiyonların işlerliğini düzenleyerek, bekçi olacak çocuklara bilgi değil, iyi alışkanlıklar kazandırır. Uyumlu ve düzenli olmayı öğretir. Ancak yüksek amaca ulaştıran bir yönü yoktur.²⁹² Platon’a göre bekçileri yüksek amaca ulaştıracak aritmetiktir. Bu bilim insan yaşamının birebir içinde ve herkesin bir şekilde ilişkide olduğu bilimdir. Aritmetik, diğer bilimlerin öğrenimini kolaylaştıran ilk bilim olup, gerekliliği de birinci plandadır. Aritmetik, basit olarak görünen şeylerin sayılarıyla ilintili bir bilim değildir. Bu bilim, İnsanı gerçek varlığa yaklaştırabilir bir içeriğe sahip olduğu için filozoflara öğretilmesi gerekir.

Filozofu gerçek varlığın bilgisine ulaştırabilecek diğer bilim geometridir. Geometri, devletin askeri işlerinde kullanılabilir ve içeriğiyle bekçilere üstünlük sağlayabilir. Ancak geometri bilimi, sadece askeri işlerde kullanılacak bir bilim olmayıp, aynı zamanda insanın gerçek varlığı bulmada kullanacağı bir bilimdir. Platon, geometri biliminin, gerçek varlığın bilgisine yaklaştırdığı ölçüde değerli olduğunu şu cümlelerle açıklar: “Her zaman için var olanı bilmeye yarar; doğup öleni bilmeye değil.

²⁹⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 3, 404b, s. 87.

²⁹¹ Platon, *Devlet*, Kitap 4, 425a, s. 104.

²⁹² Platon, *Devlet*, Kitap 7, 522c, s. 190.

Çünkü geometri, değişmeyen bilgidir. Ruhumuzu öz gerçeğe yükseltmeye, bir de bilim sevgisini doğurmaya yarar. Gözlerimizi aşağılara değil, yukarılara çevirir.”²⁹³

Üçüncü bilim olan astronominin içeriğini de ordu komutanları, çiftçiler ve denizcilerin kullanması gerekir. Astronomi bir gök bilimi olduğundan, gökteki varlıkların hareket bilgisine ulaştırır. Ancak bu noktada kalmaz görünenin bilgisinden hareketle görünmeyen gerçek varlığın bilgisine ulaştırır. Çünkü üst bir bilgi içererek, “insanın yukarılara bakmaya, aşağıda olup bitenden, gökte olup bitenlere geçmeye zorlar.”²⁹⁴

Eğitimle verilmesi gereken diğer bir bilim ise; sesi, sesin hareket boyutunu, sesler arasındaki ölçüleri, farklılıkları inceleyen ‘armoni’dir. Platon’a göre bu bilimde görünen dünyanın dışında daha üst bir alanın bilgisine ulaştırmada bir yöntemdir. Armoni de ‘iyi ideası’nın bilgisini bulmada gerekli bir bilimdir.

Bunlardan sonra bilimlerin en yükseği olan ‘diyalektik’ gelir. Diyalektik diğer bilimlerden farklı olarak çocukluk yaşlarında değil de ileriki yaşlarda öğretilmelidir. İnsan diyalektiği kullanarak, duyuların hiçbirine başvurmadan, yalnız akli kullanarak her şeyin özüne varmayı ve ‘iyi’nin özüne varmadıkça durmamayı denediği zaman, görülen ve kavranan dünyanın sonuna varır.²⁹⁵ Diyalektik dışındaki bilimler, gerçek varlığın bir yönüne ulaşabilirken, bütün varlıkların en üstün yanlarını görmek diyalektiğin yöntemi ile olur.

Eğitimin en önemli safhası olan bu bilimlerin ortak bir noktada olduklarını görüyoruz. Hepsinde de varlığın özüne inmek için duyulardan ziyade aklın kullanımı sözkonusu. Son noktada bu eğitime tabi tutulmuş olanlar “iyi”nin ne olduğunu görür ve kavrarlar.

Platon bilgiyi bölümlere ayırır. Bilginin ilk bölümüne *bilme*, ikincisine *çıkarma*, üçüncü bölüme *inanma*, dördüncü bölüme de *varsayma* denir. Bilme ve çıkarmaya, *kavrama*, İnanma ve varsayma da *sanma* adı verilir. Ona göre “değişen varlık karşısında

²⁹³ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 527b, s. 195.

²⁹⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 529a, s. 196.

²⁹⁵ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 532a, s. 199.

öz varlık neyse, *sanma* karşısında *inanma*, *çıkarma* karşısında da *varsayma* odur.”²⁹⁶ Platon’a göre bilimler, bilgi basamakları temele alınarak öğretilmelidir.

Platon, eğitimin çocukluktan başlayarak kademeli bir şekilde verilirse kalıcı ve etkili olacağını söyler. Başlangıçta herkes, zekaları ve fizikleri göz önünde bulundurularak aynı eğitimden geçirilmelidir. Ancak çocuklar içinden de bir seçme yapılmalı ve belirli niteliklere sahip olanlar seçilmeli. Çocuklar, eğitime elverişli olmazlarsa eğitim boşa gider. Eğitim boşa giderse de bilimlerin değeri düşürülmüş olur. Bu sebeple zihni yetenekleri güçlü, beden olarak sağlıklı çocuklar seçilerek bu eğitim sürecinden geçirilmelidir.

Eğitimin her aşamasına da büyük önem verilmelidir. Seçme sonucu ilerde devlete yönetici olabilecek gençler belirlenmiş olur. Bu gençler bu aşamada koruyucu olarak yetiştirilmeye hak kazananlardır. Ayrıca ‘diyalektiği’ kullanabileceklerde böylelikle belirlenmiş olur. Daha sonra koruyucu adaylarına yeni bir eğitim verilir. Düşünce ufukları geniş olanlar ‘diyalektik’ eğitimine tabi tutulurken, diğerleri bu eğitimden muaf olurlar. Eğitimin amacına ulaşabilmesi için “diyalektik çalışmalarına yalnız ölçülü ve sağlam kafaların alınması” gerekir.²⁹⁷ Çünkü Platon’da diyalektik yöntemi, kişiyi sanıları ve gölgeleri aşarak değişmeyen asıl olan ve akılla kavranan bilgilere ulaştırma çabasıdır. Platon Sokrates’ten aktardığı diyalektik yöntemini iki aşamada gerçekleştirmektedir. Kendisini bilgin zanneden kimse yeni bilgi öğrenmeye ihtiyaç duymayacaktır. Bu yüzden öncelikle kişi kendisi hakkındaki yanlış kanaatlerden arındırılmalıdır.²⁹⁸ Kişi ancak bu arındırmalardan sonra, özünde olan bilgilerini fark ederek eğitime başlar.

Platon, eğitimin asıl amacını mutluluk olarak belirlemiştir. Bu mutluluk en yüksek bilime (diyalektik) ulaşmakla gerçekleşir. Mutluluğu da bilgelikle ilişkilendirerek, gerçekten bilge kişilerin mutlu olabileceğini belirtir. Ona göre en yüksek bilime ulaşanlar, eğitim sürecini tamamlamış demektir. Çünkü bu bilimin konusu ‘iyi’nin kendisidir. Bekçiler sınıfı için ‘iyi’yi arayıp bulma bir zorunluluk olup, bunun bilgisine ulaşamayan görevini hakkıyla yerine getirmiş olamaz. Platon’a göre doğrunun, dürüstün, bekçiliğini etmek; bunların ‘iyi’ ile olan ilgisini bilmedikçe boştur. Bu bilgiyi

²⁹⁶ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 534a, s. 200.

²⁹⁷ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 539d, s. 205.

²⁹⁸ Platon, *Sofist*, (Çev. Mehmet Karasan), MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 31.

edinmeyen bekçi, doğrunun, dürüstün ne olduğunu da yeterince bilemez. Bu sebeple devletin eksiksiz olması için bu bilgiye sahip bekçilerin olması gerekir.²⁹⁹

Platon, yönetici yani filozof olabileceklerin yetiştirilmesini bir ayıklama işlemine tabi tutuyor. Bu ayıklama işlemi ‘hazlara’ ve ‘kişisel çıkarlara’ karşı kimlerin daha iyi direndiğini göstermeyi amaçlayan ‘maneviyat sınavları’ temeline dayandırılmıştır. Eğitimin son noktası ise filozofu devletin başına getirmektir. Platon’a göre elli yaşında olup bilimlerde başarılı olanları, her şeyi aydınlatan ‘gerçek varlığın’ kendisine bakmaya zorlayacaksınız. ‘İyi’nin kendisini gördükten sonra onu örnek tutup; toplumu, insanları ve kendilerini düzene sokarlar. Sırası gelince de kumandayı ele alacaklardır.³⁰⁰

Buradan şu sonuç çıkıyor; devleti yönetecek olan filozoflar, hiçbir kişisel çıkar beklemeden halkın iyiliği ve mutluluğu için yöneticilik görevini üstlenmelidir. Yukarıda belirtilen bilimleri kullanarak da, filozofları ‘gerçek varlığın’ bilgisine ulaştırmak gerekir. Çünkü ruhunu, yaşamını, doğruluğa adayan kişi ancak filozof olabilir.

Platon, kadınları yaratılış olarak erkeklerden ayrı görmediği için, bu eğitim sürecinin kadınlar içinde geçerli olduğunu belirtir. Çünkü kadın ve erkek eşitliği bunu gerektirir. Bu sebeple kadınların da erkekler gibi bekçilik yapabileceğini öne sürer, ancak onların zayıflığından dolayı, kolay işler verilmesi gerektiğini söyler. Kadınların bekçilik yapabilmeleri için de iyi bir eğitim sürecinden geçmeleri gerektiğini düşünür.

Bekçiler sınıfı, ilerde filozof olarak devleti yönetecekleri için en iyi eğitimden geçmeleri gerekir. Bu sebeple eğitim, bekçiler sınıfının en önemli meselesidir ve her şeyden çok özen göstermeleri gerekir. Bekçilere verilen eğitimin türü, özelliği yanında onlara kazandıracığı davranışlar da çok önemlidir. Eğitimi alan bekçiler istenilen davranışları sergilerler. Filozoflar yaratılıştan bilgelik, yiğitlik, doğruluk ve ölçülülük gibi erdemlere sahip olduğundan; filozof olana kadarki bekçilik süresince bilgi düzeylerinin, verilecek eğitimle ortaya çıkarılması gerekir. Bir eğitim sürecinden geçmeyen değerler bütününe gerçekliği olamaz. Örneğin yiğitlik, eğitimden geçmezse bir hayvanın ya da kölenin inancı olursa, istenilen bir yiğitlik olmaz.

Platon varlık öğretisinde iki dünya kabul etmiştir. Görünen dünya ile kavranan dünya. Görünen dünya, yaşadığımız, bilgisine ulaşabileceğimiz dünyadır, kavranan

²⁹⁹ Platon, *Devlet*, Kitap 6, 506a, s. 176.

³⁰⁰ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 540b, s. 206.

dünya ise ‘iyi ideası’ının bulunduğu dünyadır. İnsan ‘iyi ideası’ını kolay kolay göremez. Görebilmek için de, dünyada iyi ve güzel ne varsa, hepsinin ondan geldiğini anlamış olması gerekir. Görülen dünyada ışığı yaratan ve dağıtan odur. Kavranan dünyada da doğruluk ve kavrayış ondan gelir. İnsan ancak onu gördükten sonra iç ve dış hayatında bilgece davranabilir.”³⁰¹ Bekçiler sınıfı, kavranan dünyanın ‘iyi ideası’ını bulmalı ve bilmelidir. Platon’a göre bilgeliğin konusu budur. Devlette bekçilere verilecek eğitimin özünü bu nokta oluşturacaktır. Çünkü her insanda bir öğrenme gücü olduğuna göre eğitimin de amacı bu gücü kullanarak insanı, ‘iyi’ ideasına kavuşturmak ve ruhun sahip olduğu öğrenme gücünü ‘iyi’ nin bilgisine yönlendirmektir. Platon bu durumu şöyle açıklar: Her ruhta bir öğrenme gücü ve bu işe yarayan bir yan vardır. Gözün karanlıktan aydınlığa çevrilmesi için nasıl bütün bedenin birden dönmesi lazımsa, bu yanın da bütün ruhla birlikte geçici şeylere sırtını dönüp varlığa bakabilmesi, varlığın en ışıklı yönüne, ‘iyi’ dediğimiz yönüne çevrilebilmesi gerekir.³⁰² Eğitimin temel ilkesi böylelikle ortaya çıkmış oluyor. Yetiştirilen kişiyi ‘iyi ideası’na kavuşturmak, ‘iyi ideası’ının bilgisi ile donatmak. Diğer bilgileri kazandırmak kolay ancak ‘iyi’nin bilgisine ulaştırmak zor ancak gereklidir. Çünkü kurulacak ideal devlet ‘iyi ideası’na kavuşmadan yönetilemez.

Platon *Yasalar* eserinde de eğitimi devlet için önemli bir alan olarak görür. Burada da eğitime küçük yaştan itibaren başlanması gerektiğini detaylı bir şekilde açıklar. *İdeal Devlet*’te sadece koruyucular ve yöneticiler sınıfının çocuklarına eğitim hakkı tanınıyordu. *Yasalar* da bu ayrıcalık ortadan kaldırılarak eğitimin tüm sınıfların çocuklarına tanınacağını savunulur. Platon bu eserinde eğitimin amaçlarını şöyle belirlemiştir: Eğitim, bedeni ve ruhu olabildiğince güzel ve iyi kılacak güçte olmalıdır. Bu sebeple müzik ve beden eğitimi (jimnastik) yurttaşlara küçük yaştan itibaren verilmelidir. Müzik ruhun erdem yönünü geliştirmek için verilmelidir. Jimnastik ise beden gelişimi için gerekli olup, dans ve güreş olmak üzere ikiye ayrılır.³⁰³

Özetle Platon eğitimde şu noktaları savunur: Savaşta başarılı olmak için güçlü bir beden eğitimi; kızların da erkekler gibi bir eğitime tabi tutulması; eğitimin mecburi olması ve devlet eliyle yürütülmesi; koruyucuların ortak yaşamına uygun eğitim

³⁰¹ Platon, *Devlet*, Kitap 7, 517c, s. 185.

³⁰² Platon, *Devlet*, Kitap 7, 518c, s. 186.

³⁰³ Platon, *Yasalar*, Kitap 7, 795e, II, 11.

faaliyetleri; eğitim aracılığıyla yiğitlik, ölçülülük, devlete saygı gibi erdemlerin kazandırılması.

Platon tüm bunlar yanında insanın kendini bilmesini esas alan bir ahlak eğitimini ve devletin ilkelerini kavratacak bir müzik eğitimini de öngörmüştür. Özellikle savaşta başarılı olmak için yapılan beden eğitimine verdiği önemden dolayı o dönem Sparta şehir devletinin savaş eğitimine dayalı eğitim modeliyle benzerlik gösterir.³⁰⁴ Atina şehir devletinde ise demokrasinin de etkisiyle zihin gelişimine, ruh ve ahlak temizliğini esas alan bir eğitim anlayışı hakim olmuştur. Platon'un ruh ve beden eğitimine aynı derecede önem vermesi, müziği eğitimin çok önemli bir alanı olarak görmesi Atina'nın eğitim anlayışını da benimsediğini gösterir. Tüm bunları dikkate aldığımızda Platon'un eğitim anlayışı hem insanda hem de devlette bir erdem oluşturma olarak karşımıza çıkar. Çünkü Platon'a göre erdem, öğretilir ve öğrenilir bir bilgi işidir. Çocukların ruhlarına giren ilk duyuları, haz ve sevgi, acı ve nefret henüz akılla kavrayamadıkları çağda çocukların ruhunda doğru biçimde oluşursa, akılla kavramaya başladıkları zamanda uygun alışkanlıklar edinme konusunda akılla doğru bir uyum kurarlarsa bu uyumun bütünü erdem olur.³⁰⁵

Aristoteles'e göre bir devletin meydana gelmesi için gerekli ve zorunlu olan unsurlar insan ve ülkedir. Aristoteles devletin yapısı için öngördüğü eğitim anlayışını belirlerken ilkin mutluluk problemini ele alır. Buraya değinmeden önce de devletin hangi kişilikteki insanlardan olduğunu irdeler. Ona göre "bütün insanların iyiliği iki şeye dayanır; bunlardan biri hedefin, eylemlerin yöneleceği amacın doğru seçilmesi, ötekiyse o amaca götürecek eylemlerin bulunmasıdır."³⁰⁶ Aristoteles burada insanı mutluluğa götürecek iki yol belirliyor. İlki, insanlar doğru amaçlar etrafında yaşarsa mutludur; diğeri ise seçilen amaca götürecek eylemlerin olmasıdır.

Bundan da önceliği olan durum şudur; bütün insanların dünyada ilk isteyeceği şeyler mutlu ve iyi yaşamaktır. Ancak bunların gerçekleşmesi sadece insanların elinde değildir. Aristoteles'e göre iyi ve mutlu bir yaşamın gerçekleşebilmesi için iki şart vardır. Bunlardan biri baht, diğeri de doğal yatkınlıktır. Aristoteles baht derken hiçbir açıklama yapmıyor. Ancak kelimenin kullanıldığı yer açısından baktığımızda şu

³⁰⁴ Bertrand Russell, *Batı Felsefe Tarihi-İlkçağ*, (Çev. Muammer Sencer), Say Yay., İstanbul 2000, s. 208.

³⁰⁵ Platon, *Yasalar*, Kitap 2, 652b, I, 36.

³⁰⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 13, s. 218.

anlamları çıkarabiliriz. İlki insanın yaşamda hiç haberi olmadan karşılaşacağı olay ya da durumlar; diğeri ise Tanrı tarafından o insanın yaşaması için gereken, önceden belirlenmiş eylemlerdir. Birincisinde tesadüfi bir durum varken, ikincisinde ‘kaderci’ bir anlayış sözkonusu olur.

Aristoteles daha sonra iyi ve mutlu yaşamının elde edilmesinde hem ‘baht’ın hemde ‘doğal yatkınlığın’ payı olduğunu belirtir. Ancak “iyi yaşam” her zaman bir takım maddi malların varlığını gerektirir; fakat doğal yatkınlık iyi olunca, bahtın bunlardan az bir miktar, kötü olunca ise çok miktar sağlaması gerekecektir.³⁰⁷ Aristoteles burada insanın iyi yaşamı elde etmesi için en önemli şartın, bir mal varlığının olması gerektiğini, mal varlığının olmaması durumunda, insanın doğal yatkınlık derecesinin ve bahtının ona sunacağı şeylerle iyi yaşamı elde edebileceğini belirtiyor.

Aristoteles’in amacı en iyi hükümet şeklini (anayasa) bulmaktır. Bu sebeple mutluluk olanaklarının en büyük olduğu devletin, en iyi düzenlenmiş devlet olduğunu belirtir ve bu amacı temele alarak mutluluğu tanımlar. Ona göre mutluluk ‘etkenliktir’, bütün güçlerimizin ve iyiliğimizin tam olarak kullanılmasıdır.”³⁰⁸ Aristoteles bu etkenliğin bu içerikte gerçekleşebilmesini bir koşula yani zorunlu eylemlere bağlamaz, mutlak manada olabileceğini söyler. Aristoteles bu noktayı daha iyi açıklayabilmek için adalet örneğini verir. Adaletle ilgili eylemler ‘adalet’ erdeminden kaynaklanır. Çünkü cezaların ödetilmesi için uyulan kurallara zorunlulukla uyulur. Ancak yüksek amaç için yapılan eylemler soylu eylemler sınıfına girer. Mutluluğun nedenleri Aristoteles’e göre zihnin dışından değil, içinden kaynaklanır.

Aristoteles daha sonra insanların nasıl ‘iyi’ olacağını sorgular. Ona göre ilkin bir şehrin iyiliği sözkonusu olmalı. Bir şehrin iyiliği de yurttaşların iyiliğine bağlıdır. Fakat Aristoteles’e göre: “Gerçekte insanlar üç nedenden ötürü iyi ve erdemli olurlar. Bunlar; doğa, alışkanlık ya da eğitim ve akıldır.”³⁰⁹ Aristoteles iyi ve erdemli olmak için belirlediği bu nedenlerden alışkanlık ya da eğitim üzerinde önemle durur. Ona göre insanın ‘iyi biri’ olması için öncelikli olarak bu üç nedenin uyumlu olması gerektiğini belirtir. İnsan doğduğu andan itibaren kendinde olan aklıyla yaşamaya başlar. Doğuştan

³⁰⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 13, s. 218.

³⁰⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 13, s. 219.

³⁰⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 13, s. 219.

gelen yahut sonradan edindiği nitelikleri ise alışkanlık ya da eğitimle değiştirebilir. Bu sebeple Aristoteles, üç neden içinde eğitim üzerinde önemle durur. Ancak eğitim sorununu irdelemeden önce şu sorunun cevaplanması gerektiğini düşünür. “Bir devlette yönetilenlerle yönetenler ayrı ayrı kişiler mi, yoksa ömür boyu aynı kişiler mi olmalıdır?”³¹⁰ Bu soruya verilecek cevap ne tür bir eğitimin olacağını ortaya çıkaracaktır.

Aristoteles burada öncelikli olarak, yöneten yönetilen ayrımına dikkat çekiyor. Toplum, yöneten ve yönetilen sınıflardan oluştuğuna göre, bu sınıfların her iki sınıfta bulunmalarının zorunlu olduğunu belirtiyor. Ona göre aynı kişilerin her zaman yöneten olması için bedenen, ruhen ve zihin olarak insanlardan çok üstün hatta insan üstü özelliklerinin olması gerekir. Ancak bunun mümkün olamayacağını dile getirerek şu sonuca varır: “Birbirlerine benzer olan herkes yönetme ve yönetilme işini sırayla eşitlik üzere paylaşmalıdır. Çünkü eşitlik, ayırım gözetmeden herkes için aynı şey demek değildir, benzer olanlar için aynı şey demektir.”³¹¹ Bunu gerçekleştirmek de adaletin gereğidir diyen Aristoteles, eşitliği benzer olanlar arasında sınırlı tutarak eşitliği de bir anlamda sınırlamış oluyor. Çünkü her sınıfın içindeki yurttaş yine kendi konumunda kalarak, kendi sınıfının sınırları içinde adalete tabi olacaktır. Eşitliğin bu şekilde olması durumunda Aristoteles’e göre yönetilenler arasında ‘devrimci öğeler’ meydana getirirki bu da dayanılmaz bir durumdur.

Aristoteles’e göre yöneten yönetilen arasındaki üstünlük meselesinde, yöneticilerin üstün olmaları gerektiğini belirtir. Çünkü; doğa zaten insanlar arasında bir ayırım gözetmiştir. İnsanların gençler, yaşlılar diye ikiye bölünmesi doğanın bir ayrımıdır. Yaşlılar yönetmeye, gençler ise yönetilmeye daha uygun olmaktadır.³¹² Görünürde yönetenlere tanınan bu üstünlük aslında gençlerin yaşlanınca yönetici olacakları düşünüldüğünde her iki sınıfta bir üstünlüğe tabi tutuluyor. Aristoteles buradan şu sonuca varıyor, yönetecek kişi önce kendisi yönetilmeli. Yöneticilik büyük tecrübe ve uzun eğitim isteyeceğinden gençler yaşlanıncaya kadar bunları elde edebilirler.

Aristoteles’in devletinde eğitimin asıl amacı ilerde ülkeyi yönetecek bir sınıf yetiştirmektir. Düşünür, eğitimin kimlere ne şekilde verileceğine geçmeden önce hem çocuklar hemde büyükler için eğitimin hedeflerini şöyle açıklar: Eğitim insana

³¹⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 14, s. 220.

³¹¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 14, s. 221.

³¹² Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 14, s. 221.

çalışabilmeyi, savaşabilmeyi, zorunlu ve faydalı şeyleri, özellikle de kendi iç değeri olan şeyleri yapmak için barış içinde yaşayabilmeyi, inceliklerle bezenmiş boş zamanı olan bir yaşam sürdürebilmeyi öğretmelidir.³¹³

Aristoteles, yaşadığı kent devleti Atina ile o dönem askeri yapısıyla ön plana çıkmış kent devleti Sparta arasında sürekli bir karşılaştırma yapar. Ona göre Sparta eğitimi, savaşa barıştan daha çok önem verdiği için hatalıdır. Erdemler, sağlayabilecekleri herhangi bir yarardan ötürü değil kendi içlerinde istenilmeye değer şeylerdir. Eğitim de Sparta'daki gibi yalnızca cesareti değil bütün erdemleri geliştirmeyi amaçlamalıdır.³¹⁴ Aristoteles bunları söylemekle asker eğitimini yahut savaş eğitimini dışlamış olmuyor. Ancak Sparta'da olduğu gibi devletin birinci eğitim amacı olarak da görmüyor. Ona göre eğitimin öncelikli hedefi 'iyi insan' yetiştirmektir. Devlet için iyi olan her şey birey için de iyidir, anlayışı eğitimin öncelikli hedefidir. Aristoteles bu amaç etrafında askeri bir eğitimin olabileceğini belirtir. Ancak askeri eğitim insanları zorla boyunduruk altına almak için verilmez. Bu eğitimin üç amacı vardır:

1-) Kendimizi başkalarının boyunduruğu altına girmekten kurtarmak.

2-) Başkalarının da yararını da düşünerek şehir için bir önderlik konumu sağlamak.

3-) Kendilerine köle diye davranılması gereken kimseler üstünde bir efendinin yönetimini yürütmek.³¹⁵

Aristoteles, eğitimde mutlak surette yer verilmesi gereken bir durumdan da bahseder. Bu durum yurttaşlara sağlanması gereken 'boş zaman'dır. Aristoteles boş zaman derken, hiçbirşey yapmadan geçirilecek bir zamanı kasetmez. Ona göre boş zaman, sanat etkinlikleriyle geçirilmesi gereken bir zaman olup her yaştaki yurttaşlara tanınması gerekir. Çünkü bu etkinlik de insanları, dolayısıyla da devleti mutluluğa götürür ve yaşama daha istekli bakılmasına sebep olur.

Aristoteles'e göre mutluluğun elde edilmesi için şu erdemler çok önemlidir. Çalışmak için cesaret ve dayanıklılık, işlenecek boş zaman için zihin yeteneği; her

³¹³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 14, s. 222.

³¹⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 14, s. 223.

³¹⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 14, s. 224.

zaman, barışta ve boş zamanlarda kendini tutma ve dürüstlük. Devletin iyi ve mutlu olması için bu erdemleri elde etmiş insanlara sahip olması gerekir.³¹⁶

Devletin bu mutluluğu yakalayabilmesi için erdem eğitimi başarılı bir şekilde gerçekleştirmesi gerekir. Bu nedenle erdem kazandırılma amacı iyi belirlenmelidir. Erdem bir şeyleri elde etmek için bir araç olmaktan çıkarılarak başlı başına bir amaç olmalıdır.

Daha önce belirttiğimiz üzere Aristoteles, insanın üç nedenden ötürü iyi ve erdemli olabileceğini düşünür. Bunlar; doğa, alışkanlık ya da eğitim ve akıldır. Alışkanlık derken çocuğun kendisinin bir şeyi yaparak yaşayarak öğrenmesidir. Örneğin bir müzik aletini çalmayı öğrenmesi bu tür bir öğrenme şeklidir. Ancak Aristoteles alışkanlık yoluyla eğitim derken sadece bunları anlamaz. Bunun esas olarak ahlak eğitimi için geçerli olduğunu ifade eder. Çünkü ona göre doğal yönelimler, ahlaki eğilimler, alışkanlık yoluyla gelişirler. Çocuklar, doğru, ahlaki alışkanlıkları ebeveynlerinin rehberliğiyle erken bir yaştan başlayarak kazanırlar.³¹⁷ Bu ilk ahlaki eğitimde, çocuklar ahlaki eylemlerin amacını bilmeden sadece alışkanlıkla yerine getirirler. Ancak daha sonra alışkanlıkla kazandığı ahlaki eylemlerin amacını bilerek yerine getirir. Alışkanlık yoluyla eğitim ahlak alanında uygulandığı gibi bilimlerin öğretilmesinde de uygulanır. Alışkanlık yoluyla eğitimin kullanılmasıyla, çocuk ve gençlere; araştırma inceleme ve uygulama yaptırılarak bilim, teknik ve sanat eğitimi de yaptırılır.

Aristoteles, bu noktada eğitimin akıl yürütme yoluyla mı, yoksa alışkanlıklar edinmekle mi ilerlemesini sorgular. Ona göre eğitimin en önemli noktası felsefe ve bilimlerin öğretildiği akla dayalı eğitimidir. Akıl yoluyla gerçekleşen ve rasyonel bir zemin üzerine yükselen bu eğitim, deneyimleri aşan tümele veya tümelin bilgisine götürür. Akıl yoluyla eğitim, tümevarım ve kanıtlama olmak üzere iki ayrı yöntemle öğretilir.³¹⁸ Aristoteles, tümevarım yönteminin, nedenlerin kavratılmasında kullanılacağını; kanıtlama yönteminin ise bilimlerin öğretilmesinde kullanılacağını söyler. Felsefe de bu yöntemin kullanılmasıyla öğretilerek eğitimin en önemli amacı gerçekleştirilmiş olacak. Aristoteles'e göre alışkanlık ve akıl yoluyla eğitim yetkin bir

³¹⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 15, s. 225.

³¹⁷ Ahmet Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2011, s. 58.

³¹⁸ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s. 61.

uyum içinde işlenmelidir. Büyümemizin eğilim gösterdiği amaçlar akıl ve zihindir. Varoluşumuz gibi alışkanlıklarımızın düzenlenmesi bu amaçlara yöneltilmelidir.³¹⁹

Aristoteles bu noktadan hareketle gençlerin en iyi beden gelişmelerini sağlamanın yolunu ortaya çıkarmaya çalışır. Ona göre bu ilkin yasa koyucunun görevidir. Yasa koruyucu bunu yapabilmesi için anne ve baba olacak kişilerin evlenme durumlarını kontrol altında tutması, yani hangi çiftlerin ne zaman evlenmelerini gerektiğini düzenlemesi gerekir.

Aristoteles üç eğitim dönemi belirler:

- 1-) Beş yaşına kadar olan dönem.
- 2-) Yedinci yaşından ergenliğe kadar olan dönem.
- 3-) Ergenlikten yirmibir yaşlarının tamamlanmasına kadarki dönem.³²⁰

Aristoteles, beş yaşına kadar olan çocukların eğitimine de önem verir ve bu yaşa kadar olan çocuklara bir şeylerin öğretilmesini doğru bulmaz. Ancak bu yaşa kadar olan çocukları tamamen ilgisiz bırakmayı düşünmez. Beş yaşına kadar çocukların vücutlarının hareketsiz kalmamaları için egzersiz yapılmasını, düzenli ve dinlendirici oyunlar oynatılmasını, özenle seçilmiş masalların anlatılmasını ister.

Aristoteles'e göre eğitimin beş yaşından ergenlik dönemine kadar olan döneminde, çocuklara daha çok beden eğitimi verilmelidir. Aristoteles, eğitimin üçüncü evresinde gence 'başkaca çalışmalar' başlığı altında dilbilgisi, retorik, diyalektik, aritmetik, geometri, astronomi ve biyoloji öğretilmesi gerektiğini belirtir. Amaç gencin, bilimsel açıdan uzmanlık bilgisine sahip biri olmasından ziyade her konuda bilgi sahibi olmasıdır.³²¹

Aristoteles'e göre insanlara verilecek eğitim, devletin yapısına ve nasıl bir yaşam isteğine bağlı olarak çeşitlilik arzeder. Yasa koyucunun da öncelikli görevi gençlere ihtiyaç duydukları eğitimi vermektir. Eğitime önem verilmemesi durumunda yönetim şekillerinde sorunlar ortaya çıkar. Bu sebeple eğitim hakkında yasalar konulması ve eğitimin kendisinin ulusal bir sorun sayılması gerekir.³²² Aristoteles, ulusal sorun

³¹⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 15, s. 226.

³²⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 17, s. 229.

³²¹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s. 58.

³²² Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 1, s. 234.

gördüğü eğitimin en temel ilkelerini; erdeme ve ‘iyi yaşama’ ilişkin bilgilere sahip olma olarak belirlemiştir. Ancak temel ilke bunlar olmasına rağmen, bu olanlara ilişkin neler öğretiliteceğine dair bir uzlaşma söz konusu değildir. Çünkü herkesin erdem ya da ‘iyi yaşam’ derken anladığı farklı farklıdır. Aristoteles büyükler için bu görüşteyken çocuklar için genelde dört şey öğretildiğini söyler.

- 1-) Okuma ve yazma
- 2-) Beden Eğitimi (jimnastik-güreş)
- 3-) Müzik
- 4-) Resim çizme³²³

Eğitimin ilk iki devresinde de çocuklara kazandırılmaya çalışılan bu alanları incelemeye geçelim. Aristoteles okuma yazmanın gündelik hayat için, beden eğitimini de insanların bedensel olarak güçlü kalmaları için çok gerekli görür. Ancak haz verici bir eğitim metodu olarak gördüğü müzik eğitimine, daha çok önem verir. Ona göre müzik eğitiminin temel bir niteliği olup, aynı zamanda yaşamı daha iyi geçirmeyi amaçlayan bir ‘boş zaman’ etkinliğidir. Boş zaman etkinliği olumlu bir şey olup, kendi içinde, çalışma ve iş yaşamının olamayacağı, bir anlamda mutlu bir yaşayıştır.³²⁴ Aristoteles’in ‘boş zaman’ üzerinde önemle durduğunu daha önce belirtmiştik. Çocukların ve gençleri yaptığı çalışma ya da etkinliklerden hangisinin boş zaman etkinliği olduğunu belirlemeye çalışır. Ona göre oyun, çok yararı olmasına rağmen ‘boş zaman’ etkinliği değildir. Çünkü oyunun yararları vardır ve bu yararlar çalışma alanıyla ilgilidir. Amaç bu zamanlarda zevkle de alakalı bir durum olan mutluluğu elde edebilmektir. Aristoteles, soylu karakterler olarak nitelendirdiği bir kısım yurttaşların, bu etkinliklerle de mutluluğu elde edebileceklerini belirtir.

Aristoteles, ruhtan önce beden eğitimi; alışkanlık yoluyla eğitimin, akıl yürütmeye yapılan öğretimden önce gelmesi gerektiğini vurgular.³²⁵ Bu sebeple çocukların vücudu düzenleyen jimnastik ve vücudun hareketlerini düzenleyen güreş eğitiminin aksatılmadan yapılmasını ister. Düşünür, beden eğitimine öncelikle önem veriyor, ancak yanlış olarak verilen beden eğitiminin de çocuk ve gençlerin vücutlarında

³²³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 3, s. 235.

³²⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 3, s. 235.

³²⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 4, s. 236.

bozulmalar meydana getireceğini belirtir. Çünkü beden eğitiminde amaç cesareti artırma ya da herhangi bir hayvan niteliğine değil, karakter soyluluğuna erişmek olmalıdır. Aristoteles'e göre jimnastiğin eğitim için önemi tartışılmaz. Ancak ergenlik dönemine kadar sert, zorlu ve çok yorucu çalışmalar yapılmamalıdır. Çünkü bu dönemdeki yorucu beden eğitimi büyümeyi engelleyerek güç kaybetmelerine sebep olur. Beden eğitiminde dikkat çekilen önemli bir nokta da; ergenlik dönemine kadar çocuklara aynı anda verilen zorlu beden ve zihin etkinlikleri, hem beden hemde zihnin gelişimini engeller.

Aristoteles, müziğin eğitim sisteminde çok önemli bir yeri olduğunu şöyle belirtir. Müzik, karakter üstünde etki yapabilen, değerlendirme alışkanlığına sahip insanlar meydana getirmeye yetenekli bir iyilik uyarıcısıdır. Ayrıca müzik akıllıca ve zevkçe gelişkin bir biçimde vakit geçirmeye katkısı vardır.³²⁶ Aristoteles'e göre eğitim, ciddi bir iş olduğundan dolayı eğlence unsurlarına fazla yer verilmemelidir. Çünkü eğlence, eğitimde dikkat dağınıklığına yol açar. Ayrıca beden olarak tam gelişmemiş çocukların, zihnin gelişimlerini müzik yoluyla artırma yoluna da gidilmemelidir. Çocuk ergin duruma geldikten sonra eğitimde eğlenceye yer verilebilir.

Aristoteles müziğe üç farklı anlam yüklemesi yapar. Müziğin taşıdığı bu anlamlar da mutluluğun oluşmasına sebep olur. Müzik bir eğitim, eğlence ve vakit geçirecek bir uğraştır. Eğlence dinlenme içindir ve zevk içermelidir. Vakit geçirme de ise bir soyluluk ve haz ögesi bulunur.³²⁷ Müzik taşıdığı bu anlamlardan dolayı mutlaka çocuk ve gençlere öğretilmelidir. Çünkü çocukluk yaşlarında zevk ve eğlence her zaman arzulanır. Bu zevkin zararsız olduğu ve zihni gelişime katkısı da düşünülünce çocuklara öğretilmesinin önemi ortaya çıkıyor. Müziğin dinlendirici, haz verici olduğu önemlidir; ancak asıl önemli olan müziğin hem ahlak hem de zihin olarak büyük bir heyecana sebep olduğudur. Bundan dolayı müzik iyi bir ders işleme ve alışkanlık kazandırma yoludur.

Aristoteles'e göre müzik, çocukların ahlaki niteliklerini artırır ve duygusal bir değişiklik meydana getirir. Çünkü işitilen melodilerin bazısının insanda durultucu, bazısının denge bozucu etkisi vardır. Ayrıca melodiler bayağı hareketlere yol açtığı gibi soylu hareketlerin de sebebi olabilirler. Bütün bunlar da gösteriyorki müzik, belli zihnin

³²⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 5, s. 238.

³²⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 5, s. 239.

halleri yaratma gücüne sahiptir.³²⁸ Aristoteles bu sebepten dolayı müziğin yurttaşlık ya da askerlik eğitiminde vücudu hantallaştırmasına ve yararsız kılmasına sebep olabileceğine dikkat çeker. Bu yüzden müziğin eğitimdeki sonuçları her zaman gözlem altında tutulmalıdır.

Ayrıca müzik eğitiminde kullanılan çalgıların özelliği de eğitimin sonucu açısından önem arzeder. Örneğin üfleli çalgılar konuşma yetisinin kullanılmasına engel olur. Ayrıca ahlaka uygun araçlar olmayıp daha çok kışkırtıcı bir etki yaratırlar; bunların kullanılması zihinsel bir etkiden ziyade heyecan duygularını doyurmaya sebep olduğundan eğitimde sınırlandırılmalıdır.³²⁹

Aristoteles, müzikte melodi ve ritim diye iki alanın bulunduğunu, her ikisinde eğitim üzerinde farklı etkileri olduğunu söyler. Melodilerin de ahlaklı, etkin ve duygusal diye bir sınıflamasını yapar. Ona göre eğitimde öncelikli olarak ahlak değerlerine uygun melodiler kullanılmalıdır. Ancak bu sınıflandırmaya rağmen müzik, bir çok fayda sağlayacak amaç için kullanılmalıdır. Aristoteles bu çok amaçlı kullanımı şu üç kısma ayırmıştır: 1-Zihinsel bir etkinlik, 2-Dinlenme ya da gevşeme, 3-Eğitim, eğlenme ve vakit geçirme.

Aristoteles beden ve müzik eğitimi yanında resim bilgisinin de nesnedeki güzelliği gözlemlemeyi öğrettiği için çok yararlı olduğunu düşünür.

Aristoteles çocukların bu alanlarda yetişmelerini isterken mesleki bir eğitimden bahsetmez. Onun amacı kent devleti içinde, yurttaşı kendini gerçekleştirebilecek özelliklerle donatabilmektir. Bu yüzden eğitim sisteminin merkezinde yurttaşlık bilgisi, özgürlük, erdem, mutluluk gibi kavramlar bulunur. Eğitim yalnız bir nitelik yaratmaya ve onu ötekilerden daha çok geliştirmeye yöneltilmemelidir.³³⁰ Aristoteles e göre eğitim, politik toplumdaki insanı mutluluğa götürecektir, insanı erdemli kılacak, kötülükleri ortadan kaldıracak en önemli yoldur. Örneğin insanların ahlakını bozacak olan sınırsız zenginlik tutkusu, özel mülkiyeti kadırmakla önlenemez. İnsanların aşırı zenginlik tutkusu ancak eğitimle önlenir. Çünkü insan kendini gerçekleştirebildiği oranında mutlu olur. Mutluluğu elde etmenin yolu da eğitimden geçer. Aristoteles, eğitimin bireyi mutluluğun en önemli kaynağı olan erdemli bir hayata götürmesine ek

³²⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 5, s. 241.

³²⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 5, s. 243.

³³⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 8, Bölüm 4, s. 237.

olarak; erdemli toplumun, yani yurttaşları için erdemli bir hayatı teminat altına alan toplumun tesisi ve istikrarı için gerekli koşulları sağladığını savunur.³³¹ Bu durum Aristoteles'in tüm siyasi ve toplumsal söylemlerinin gerçekleşmesini eğitime bağladığını gösteriyor.

Aristoteles eğitimin bu öneminden dolayı devlet tarafından yürütülmesi gerektiğini düşünür. Bu sebeple sistemin uygulanması, tek tek insanlar ya da bir zümre tarafından yürütülemez. Düşünür, devlet tarafından yürütülen eğitimin yalnızca siyasi hayatın içinde bulunan, yani meclis ve konseylere girebilen, görüş bildirebilen yurttaşlara verilmesi gerektiğini düşünür. Kadın ve köleler bu belirlemenin dışında kalıyor. Kadınları aile yaşamının bir üyesi, köleleri ise ekonomik hayatın zorunlu, çalışan üyeleri olarak gördüğü için eğitim sistemi içinde bulunmamaları gerektiğini düşünür. Kadın ve kölelerin eğitimini tamamen yok saymıyor ancak devletin bunlara karşı bir eğitim sorumluluğu taşımadığını savunur. Aristoteles yurttaşların siyasi hayattaki eğitimleri hususunda şunları söyler: “Bir anayasaya göre eğitilmek derken yalnızca gençlere oligarşik kafalı ya da demokratik kafalı insanların yapmaktan hoşlandığı şeylerin öğretilmesi değildir. Gördükleri öğrenim, onların bir oligarşide oligark, bir demokraside demokrat olarak yaşamalarını olanaklı kılmalıdır.”³³²

³³¹ Cevizci, *Eğitim Felsefesi*, s. 55.

³³² Aristoteles, *Politika*, Kitap 5, Bölüm 9, s. 162.

İKİNCİ BÖLÜM

İKİ ÖĞRETİNİN KARŞILAŞTIRILMASI

2.1. PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ÖĞRETİLERİNDE ORTAK YÖNLER

Buraya kadar Platon ve Aristoteles'in devlet için öngördükleri ortak sorunları ele alarak inceledik. Bu çalışma sonunda her iki düşünürün devleti incelerken zaman zaman aynı düşünceleri paylaştıklarını görüyoruz. Öncelikle Platon ve Aristoteles'in devlet kuramları kendilerine kadar yaşanmış siyasi ve sosyal gelişmeler sonrasında oluşturulmuş kuramlar olarak ele alınmalıdır. Her iki düşünür de toplumun eğilimlerine, günün şartlarına göre bir devlet görüşü ortaya koymuşlardır. Platon ve Aristoteles kendilerine kadar gelen, görüp tanık oldukları devlet yönetimlerini yeterli görmeyerek kendi devlet anlayışlarını ortaya koymuşlardır. Onların düşünceleri, devlet örgütünü yeniden düzenleme yoluyla sosyal bunalımı aşmaya yönelmiş bir girişimi dile getirir.

Platon ve Aristoteles yaşadıkları toplumda en iyi devlet modeli ve yönetim şekli oluşturmaya çalışmışlardır. Ancak hiçbir yönetim şekli en iyi yönetim şekli olabilecek evrensel değerlere ya da ilkelere sahip değildir. Çünkü insanların kültür, din, ırk, tarihi ve coğrafi özellikleri farklılık gösterir. Bu farklılık her millet ya da toplulukta farklı 'en iyi yönetim şekli' fikrinin doğmasına sebep olur. Aynı toplumda yaşayan bireylerin duygu ve düşünce farklılığı da 'en iyi devlet' şeklini imkansız kılar. Ancak burada ortaya konan 'en iyi devlet' düşünceleri Antik Yunan'ın siyasi ve sosyal toplum şartlarında değerlendirilmelidir.

Platon ve Aristoteles'in en önde gelen benzer yönleri; bir devlet öğretisi ortaya koyma yoluyla, insanlara siyasi bir yapı içinde en iyi yaşamı sunma idealleridir. Ayrıca her iki düşünür de devleti bir sistem halinde ele alarak, bu sistem içinde mülkiyet ve eğitim sorunlarını, toplumun hangi sınıflardan oluştuğunu, bu sınıfların görev ve yetkilerinin neler olduğunu; sınıflar arasındaki eşitlik sorununu özgün bir şekilde incelemişlerdir. Bu incelemede yaptıkları sınıflamayı da doğal bulmuşlardır.

Yine her iki düşünür de devletin sosyal ve ekonomik yapısını oluşturduktan sonra hem tek birey için, hem de devletin kendisi için bir erdem (değer) örüntüsü oluşturmuşlar ve bu temel üzerinde devlet için en iyi yönetim şeklinin hangisi olacağını ele alarak incelemişlerdir.

Her iki düşünürde de yaşadığı dönemin etkileri görülür. Özellikle devlet yapısını, kuvvetli asker yetiştirmek olarak kurmuş olan Sparta ile demokratik yaşamı benimsemiş Atina'nın hem düşünürler üzerinde hem de dönemin farklı site devletlerine etkisi büyük olmuştur.

Antik Yunan'ın 'Polis' yani şehir devletleri coğrafi olarak küçüktü ve buna bağlı olarak da belli bir nüfusa sahipti. Kendi kendine yeter bu küçük şehir devletleri içte ve dışta bağımsız bir yapıya sahip olup siyasi oluşumlarını, kanunlarını, ekonomilerini kendileri oluşturmuştur. Platon ve Aristoteles devlet öğretilerinde toplumun nüfusunu belirlerken, yaşadıkları bu şehir devletlerinin yapılarını dikkate almışlardır. Örneğin "Platon ideal devletinde yurttaşlarının sayısını 5040'la sınırlar. Aristoteles de iyi bir devletin gerek nüfusu, gerek toprakları bakımından belli bir büyüklüğün üzerinde olmaması gerektiği konusunda ısrar eder."³³³ İki düşünürde, toplumda nüfusun düzene sokulmasını, ayrıca çoğalmanın belli bir plana göre yapılmasını, kusurlu çocukların da toplumdan dışlanmasını isterler. Kusurlu çocukların toplumdan dışlanması ise yok edilmeleri anlamına da gelir.

Platon tasarladığı devlette Tanrıyı ve dinsel yaşamı hiçbir zaman dışlamamıştır. Düşünür, *İdeal Devlet*'te devlet sistemini insani güce teslim eder. İleriki dönemlerde ele aldığı *Yasalar*'da ise devlet yapısının geleceğini Tanrı'ya yönlendirir. Hatta Tanrı'dan yalnızca mutluluk geleceğini, Tanrı'nın insan için değil, insanın Tanrı için var olduğunu bu sebeplede her şeyin ölçüsünün Tanrı olduğunu söyleyerek ³³⁴en yüksek ölçüyü de dile getirmiştir. Aristoteles'te devletinde Tanrı hassasiyetini mülkiyet sorununu ele alırken ifade etmiştir. Düşünür toprakları sahiplik açısından ikiye ayırıp toprağın bir kısmını kamu mülkiyetine öteki kısmını da bireylerin olacak şekilde paylaşır. Kamu toprağının bir kısmını da Tanrı'ya hizmet için ayırması, onun Tanrı'ya ve dini yaşama duyduğu ihtiyacı gösterir. Aristoteles'in devlet modelinde Tanrısal desteğe ihtiyaç

³³³ Ahmet Arslan, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, İzmir 1995, s. 23.

³³⁴ Platon, *Yasalar*, Kitap 10, 903c, II, 145.

duyduğunu gördüğümüz bir diğer nokta da onun bir şehir için gerekli ihtiyaçları sıralamasında yer alır. Aristoteles sıralamayı şöyle yapar: 1-Yiyecekler 2-El sanatları 3-Silahlar 4-Servet 5-Din ihtiyaçları (bu birinci sıraya konabilirdi) 6-Karar alma yöntemi.³³⁵ Aristoteles dini ihtiyaçlar için söylediği (bu birinci sıraya konabilirdi) ifadesiyle, dinin toplumu düzenleyen önemli bir özelliğe sahip olduğunu belirtmeye çalışmıştır.

Her iki filozofta devlet yapısını oluştururken toplumu sınıflara ayırmıştır. Oluşturdukları bu sınıflı devlet anlayışlarında sınıflar arasında eşitlik yoktur. Çünkü her iki düşünür de devletin amacını ekonomik olarak değil de siyasal ve toplumsal olarak görür. Antik Yunan Felsefesi, bireyci bir özelliğe sahiptir. Platon ve Aristoteles, devlet öğretilerinde tek tek bireylerden ziyade toplumun mutluluğunu amaç edinmişlerdir. Devletin amacını da, insanların mutluluğu için siyasi ve sosyal hayatı kurma olarak belirlemişlerdir. Örneğin Aristoteles'e göre mutluluk denildiği zaman yalnız bir sınıfa değil yurttaşların tümüne (tarım işçileri, köleler, barbarlar) bakılması gerekir.³³⁶ Platon'a göre de insanın ulaşmaya çalıştığı mutluluk, 'en yüksek iyi'dir. Ancak mutluluğa topluluk içinde, toplumsal mutluluğa da devlette ulaşılır. Platon ve Aristoteles devlet sistemi oluştururken; devlet otoritesinin gücünü, doğasını ve kaynağını, devlet ile birey arasındaki ilişkiyi ele alırken, ana kavramları 'mutluluk' olmuştur.

Bu mutluluk anlayışı üzerinde her iki filozofun erdem anlayışı örtüşür. Platon erdemi her bireyin bir öz görevi, Aristoteles'te her bireyin yerine getirdiği bir eylem olarak görür. Aristoteles, Platon gibi toplumu meydana getiren vatandaşların erdeminin, içinde buldukları topluma ve devletin şekline göre değişiklik göstereceğini söyler. Platon'a göre, iyi ve doğru devletin vatandaşları da iyi ve doğrudur. Bozuk devlet şekillerinde de vatandaşların erdemi yönetim şekillerine benzer. Çünkü toplum, özelliğini o toplumu meydana getiren kişilerden alır. Aristoteles'te toplumda yaşayan insanın yapısı ile toplumun yapısı arasında benzerlikler kurar.

Platon'a göre gerçek olan 'İdealar Alemi' olup, bu dünya 'İdealar Alemi'nin bir yansımasıdır. Gerçeği bilmek ise, bu dünyadaki şeylerin 'idea'sını bilmek demektir.

³³⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 8, s. 209.

³³⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 9, s. 211.

Aristoteles'e göre ise bu dünyadaki tek tek 'varolanlar' gerçek varlıktır. Bilgi de asıl olan bu tek tek varlıkları bilmektir. Platon ve Aristoteles'in bilgi ve varlık görüşleri birbiriyle ilişkilidir. Bu noktadan hareketle, birey ve devlet için belirledikleri erdemleri de bilgi görüşleriyle açıklarlar. Platon da 'iyi' kavramı bu dünyanın gerçekliğinden uzaklaşarak en üstün iyi olan 'idealar'a bağlanır. Bilgelik, yiğitlik, adalet ve ölçülülük kavramları da bu anlamda 'İdealar Alemi'yle ilişkilendirilir. Aristoteles'e göre ise insanın en önemli özelliği düşünme ve bilme yetisidir. Düşünce hayatı insanı ahlaki davranmaya yöneltir. Düşünce erdemleri de bilgi ve bilmeye ilgilidir. Ahlaki erdemler ise insanların birbirleriyle olan ilişkilerinden ortaya çıkan duygu ve tutumla ilgili erdemlerdir.

İki düşünürde birey ve devlet için bilgelik, yiğitlik, ölçülülük ve adalet gibi erdemler üzerine ortak düşünceler ortaya koymuşlardır. Bilgelik, Platon'un *Devleti*'nde yöneticilerin sahip olması gereken bir erdemdir. Bilgelik aklın erdemi olup, gündelik bilgiler üstünde, özellikle devlet yönetiminin gerçekleşmesini sağlayan bilgi içerir. Aristoteles'e göre de bilgelik, bilgilerin en sağlamıdır. Bilge kişi ilkelere dayanan şeyleri bilmekle kalmamalı. İlkeler konusunda da doğruyu bulmalıdır.³³⁷

Yiğitlik (cesaret), Platon'un *Devleti*'nde koruyucuların erdemidir. Devlet savunması ve koruması korkuların aşılmasını gerektirir. Cesaret, eğitim yoluyla kanun koyucu tarafından verilmelidir. Cesaret, bir ruh dayanıklılığı ve direnme gücü anlamına gelir.³³⁸ Aristoteles, cesareti 'ortayol' anlayışına bağlı kalarak korkaklık ile cüretlilik arasında yer alan bir erdem olarak belirlemiştir. İki düşünür de cesareti, neden korkulup neden korkulmayacağına yasalara göre belirlenmesi sonucu ortaya çıkan bir erdem olarak görürler.

Ölçülülük erdemi, iki düşünürde de kendine hakim olmak, aşırılıklardan kaçınmak demektir. Platon insandaki ölçülülüğün devlette de geçerli olduğunu söyler. Aristoteles ölçülülüğü bedeni hazlara indirger. Hem Platon hem de Aristoteles bu erdemi, akla dayandırarak açıklar.

Adalet üzerine de iki düşünür ortak düşüncelere sahiptir. Platon'a göre adalet, diğer erdemlerin de içinden çıktığı ve herkese hak ettiğini vermek anlamına gelir. Adalet

³³⁷ Aristoteles, *Nikomakhos'a Etik*, 1141a, s. 120.

³³⁸ Platon, *Diyaloglar, Lakhes*, (Çev. Tanju Gökçöl), Remzi Yayınları, İstanbul 1999, 191b-c, II, 74.

olmadan mutluluk sağlanamaz. Bu sebeple adalet yasalara uymaktır. Aristoteles adalet erdemini de ‘ortayol’ anlayışıyla açıklar. Ona göre adalet yasaya uygunluk ve eşitliğin gözetilmesidir.³³⁹ Adalet erdemi, bütün erdemleri içerisinde bulunduran ve amacı kendinde saklı bir erdemdir. Platon’a göre de adalet diğer tüm erdemlerin oluşmasında mutlak koşul özelliğine sahiptir.

Platon, *İdeal Devlet*’inde yönetici ve koruyucuların mal mülk edinemeyeceklerini, bu sınıfların kendilerine ait toprak, ev ve paraya sahip olamayacaklarını söyler. Aristoteles, Platon’un aksine insan hayatının devamı için mülkiyetin zorunlu olması gerektiğini savunur. Ancak mülkiyete sahip olma noktasında aşırıya gidilmemesini ister. Çünkü zenginlik tutkusu aşırı bir hal alınca devlete zarar vereceği için sınırlı bir mülkiyet görüşünü savunur. Aristoteles’te Platon gibi sınırsız zenginlik tutkusuna karşıdır. Her iki düşünür de yaşamda temel gereksinimlerin karşılanması için mülkiyetin iyi olacağını savunur. Örneğin Aristoteles’e göre “zevk almanın aşırılıktan oluştuğu durumlarda insanlar, zevkli aşırılığı yaratan şeyi ararlar. Eğer bunu para kazanmakla sağlayamazlarsa, bütün yetilerini bu uğurda kullanarak onu başka yollardan elde etmeye çalışırlar.”³⁴⁰ Dolayısıyla aşırılaşan mülkiyet anlayışı insanın doğasını bozarak, farklı yollarla zararlı tutkularını elde etmeye çalışırlar. Şöyleki “yalnızca karşılıklı olarak gereksinimlerin giderilmesi amacıyla yapılan değişimi benimseyen Aristoteles, kâr amacı ile yapılan değişimi kabul etmez. Ticareti, meslek edinmeyi doğal bulmaz. Mülkiyet konusunda onun aristokratik mülkiyet anlayışını yansıttığı söylenebilir.”³⁴¹

Platon ve Aristoteles’e göre eğitimin asıl amacı, bireyleri erdemli ve mutlu yaşatmaktır. Bu amaca göre şekillenen eğitimi, devlet tarafından gerçekleştirilmesi gereken önemli bir alan olarak görürler. Beden eğitimini sağlam bir vücut ve savaşta başarılı olmak için çok gerekli görürler. Ruh ve beden eğitimine aynı derecede önem verdiklerinden dolayı, müzik eğitimi de onların eğitim anlayışında önemli bir yere sahiptir. Çünkü müzik, ahlak eğitiminin verilmesinde etkili olan ve dinginliği sağlayan, ruhun erdem yönünü geliştiren bir alandır. Bedeni ve ruhu güzel ve iyi kılacak, ahlak gelişimini sağlayacak eğitimi, çocukluktan başlatarak kademeli bir şekilde gerçekleştirmeye çalışırlar.

³³⁹ Aristoteles, *Nikomakhos’a Etik*, 1130b, s. 95.

³⁴⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 9, s. 22.

³⁴¹ Şenel, *Siyasi Düşünceler Tarihi*, s. 170.

İki düşünürde erdemli yaşamayı amaç edinirler. Erdemli yaşamının amacını da mutluluk olarak görürler. Bu sebeple eğitim yoluyla ; dürüstlük, yiğitlik, bilgelik gibi erdemleri çocukluktan itibaren bireylere kazandırmaya çalışırlar. Eğitimin en önemli safhası da felsefe, dilbilgisi, retorik, diyalektik, aritmetik, geometri ve astronomi gibi bilimlerin öğretildiği eğitim dönemidir. Çünkü bu bilimlerin öğretilmesi Aristoteles'e göre 'tümel'in bilgisini, Platon'a göre ise 'en iyi'nin bilgisini verir.

Kölelik, Platon ve Aristoteles tarafından, doğal ve çok gerekli bir sınıf olarak kabul edilmiştir. Ancak düşünürler, köleleri insan hak ve hürriyetlerinin dışında tutarak toplumun genel mutluluğunu amaç edinmişlerdir. Platon ideal devletinde kölelik sınıfına fazla yer vermemiştir. Ona göre toplumda bir iş bölümü vardır. Koruyucular ve yöneticiler üst sınıf olup, devletin en önemli işlerini yürütürler. Platon üst sınıfların hizmet ve bakımını, kölelere değil de; tarımcılar, zanaatçılar ve çiftçilerden oluşan toplumun alt sınıflarına bırakır. Aristoteles ise köleliğin toplumda meşru bir kurum olduğunu kabul eder. Çünkü insanlar doğuştan farklı özellik ve değerlere sahiptir. Köle bu değerlerin en azına sahiptir. Bu sebeple toplumda bedene dayalı hizmet, bakım ve üretim işleri köleler tarafından yapılır.

Platon ve Aristoteles'in köleliğe ilişkin düşüncelerini dönemin sosyal ve toplumsal şartlarında değerlendirilmesi gerekir. Eski Yunan da köle insan dahi sayılmaz, hayvandan da aşağı görülürmüş. Bu dönemde, borçlu bir kişi borcunu ödeyemediği durumda, borçlandığı kişinin kölesi olurmuş. Bu dönemin devlet adamlarından Solon, insanları borç köleliğinden kurtarmak için yasalar yapmış ve uygulamıştır.

Düşünürlerin eğitim anlayışında şu noktalar ön plana çıkmıştır. Platon ve Aristoteles eğitimin belirli sınıflara, devlet tarafından mecburi olarak verilmesi gerektiğini savunur. Bu görüş günümüz eğitim anlayışının da önemli ilkelerinden biridir. Aristoteles, siyasi hayatın içinde olan, meclislerde görüş bildiren yurttaşlara, devlet eliyle eğitim verilmesini ister. Kadın ve köleler bu eğitimin dışında tutulur. Bunları tamamen eğitimin dışında görmüyor, ancak devletin bu sınıflara karşı eğitim sorumluluğu olmadığını savunur. Platon da devletinde daha çok koruyucu ve yöneticilerin eğitimine önem verir. Devletin sadece bu sınıfların eğitimini amaç edindiğini kabul eder. Kadın erkek eşitliğini savunduğu için de kadın ve erkek koruyucuları aynı eğitime tabi tutar.

2.2. PLATON VE ARİSTOTELES'İN DEVLET ÖĞRETİLERİNDE FARKLI YÖNLER

Platon ve Aristoteles'in devlet öğretilerinde benzer yönler bulunsa da devlet sorunlarını temelde farklı algılayıp değerlendirmişlerdir. Aristoteles devlet öğretisini Platon'dan sonra oluşturduğu için, ondan etkilenmiş ve zaman zamanda eleştirmiştir. Ayrıca Platon'un devlet sisteminde gördüğü eksiklikleri de dikkate almıştır.

Gençlik dönemleri Atina'nın çok renkli kültürel ortamında geçen Platon, İçinde bulunduğu siyasi sosyal durumları aklın istekleri açısından değerlendirir, sonra da siyaseti bir yurttaşlık görevi olarak görür. Yani mevcut koşulları, varlık görüşüne paralel olarak en iyiye yaklaştırma çabası ve görevi içinde olmuştur.

Platon devlet öğretisiyle insanlar için ideal devlet modelinin ne olduğunu kurmaya çalışır. Aristoteles ise en iyi hükümet şeklini değil şartlara göre en iyi hükümet şeklinin hangisi olduğunu belirlemeye çalışır.³⁴² Platon *İdeal Devlet*'inde gerçekleşmesi olanaksız bir devlet öğretisi ortaya sermiştir. Bu devlet ütopyik devlet sistemleri arasında değerlendirilir. Ütopya bilindiği üzere 'hiçbir yerde olmayan yer' anlamına gelmektedir. Platon'un gücü ve zaafı toplumsal gerçeklik ile neyin olması gerektiğini karşılayabilme yeteneğinde saklıdır. Eğer bu ütopyacı bir yaklaşımsa her düşünür ıslahatçı bir ütopyacıdır.³⁴³

Platon devlet öğretisinin gerçekleşip gerçekleşmeyeceği noktasında şunları söyler. "Bizim devlet tasarımız, gerçekleşmesi mümkün olursa, en iyisidir, gerçekleşmesi ne kadar zor olsada imkansız değildir."³⁴⁴ Platon'a göre düşünülen, tasarlanan devlet öğretisi gerçekleşse bile bu devlet mükemmel devlettir. Neticede bu devlet görüşünün uygulanamazlığını kendisinde tecrübe etmiştir. Hayatının sonlarında *Yasalar* adlı yapıtında toplumun ihtiyaçlarına cevap verebilen daha gerçekçi, uygulanabilirliği yüksek bir devlet görüşü ortaya koymuştur. Çünkü Yasalarda yönetici ve koruyucular için de özel mülkiyet düzenini kabul eder. Yönetme hakkını ise yaşlı ve zengin aristokratlardan en bilgili olanlara bırakır.

Platon sadece kendi arzu ve isteğine bağlı kalarak bir devlet modeli oluşturur. Aristoteles ise Platon'dan farklı olarak en iyi yönetim şeklinin hangisi olduğunu, değil

³⁴² Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 44.

³⁴³ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 36.

³⁴⁴ Platon, *Devlet*, Kitap 6, 502c, s. 173.

hangisinin mümkün olduğunu gözönüne alır. Çünkü en iyi çoğu kez ulaşılmazdır ve bu yüzden en iyi olanı değil aynı zamanda şartlara göre en iyi olanı ele geçirmek gerekir.³⁴⁵

Aristoteles yaşadığı dönemde kendini siyasi alanın hep içinde görmüştür. Büyük İskender'e hocalık yapması bunun bir göstergesidir. O Platon'dan farklı olarak yaşanmış devlet yönetimlerinden hareketle en iyi devlet modeli kurmayı amaçlamıştır. Çünkü Platon, görüp yaşadığı devlet formlarının üzerinde yeni ve en iyi modeli kurmaya çalışır. Ancak Aristoteles, devlet modeli oluştururken öncelikle bulunduğu toplumun siyasi ve toplumsal yapısını göz önünde bulundurarak daha gerçekçi bir devlet modeli kurma ve mevcut devlet anlayışlarının en uygununu bulma yoluna gitmiştir. Buradan hareketle de 'güçlü devlet' 'iyi site' tasarısı çizmeye çalışır. Aristoteles bu tasarıda kendi kendine yetebilen ihtiyaçlarını kendi karşılayan, ayrıca raslantıyla bir araya gelmemiş devlet ve site düşünür.³⁴⁶ Bu nedenle devlet yiyeceğini, araç gerecini, silahını, ve diğer iç gereksinimlerini mutlaka temin edebilmelidir

Platon'un hedefi olan "kişinin isteklerine göre devlet" fikri, Aristoteles'te de mevcuttur. Aristoteles devlet anlayışında devletin oluşumu, toprağın yapılanması ve onun denizle bağlantısı, sosyal sınıflar, evlenme yaşı, eğitim, hatta devletin savunması gibi tüm detayları tarif eder. Ancak Platon'un *İdeal Devlet*'inde önce varolan polis, onun oluşumu, yapılanmaları ve zararları incelenir.³⁴⁷

Platon devleti insanların tek başına kendi kendine yetmemesi ve ihtiyaçlarını karşılayabilmek için başkalarına gereksinim duymasının sonucu olarak görmüştü. Platon'un devleti biyolojik kuram (organizmacı görüş) içerisinde değerlendirilen bir devlet anlayışıdır. Bu kuramda devlet doğal ve biyolojik yasalara göre kendi kendine meydana gelen bir organizmadır. Platon devlet görüşüyle insan ile toplum arasında bir benzetme yaparak, insan ile toplumun aynı yasalara tabi olduğu sonucuna varır. Bu toplum anlayışında her birey bir başkasına muhtaçtır. Bu durum insanları yeteneğine göre bir işbölümüne itmiştir. Bu işbölümü sonucunda da devlet denilen yapı meydana gelmiştir.

Aristoteles, devleti bir topluluk olarak ilk tanımlayan ve organik devlet kavramının temelini atan kişidir. Ona göre devlet yaşayan varlığın bütün vasıflarına haiz

³⁴⁵ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 44.

³⁴⁶ Afşar Timuçin, *Düşünce Tarihi*, Bulut Yayınları, İstanbul 2010, I, 302.

³⁴⁷ Otfried Höffe, *Aristotle*, New York Üniv. 2003, Bölüm 15, s. 163.

bir organizma, bir tabii topluluktur.³⁴⁸ Ancak Aristoteles'e göre devlet, öz bakımından insanların, maddesel ihtiyaçlarını karşılamak için değil, hayatın zorunlu ihtiyaçlarından doğmuş olup, düşünsel hayatın gelişmesi ve erdemli yaşama aracılığı ile insanların mutluluğunu sağlamaya yönelik doğal bir yapıdır. Ona göre insan toplumsal bir canlıdır. Bundan dolayı da insanlar birbirlerinin maddi yardımına ihtiyaç duymadıkları, geçim ya da yaşam kaygısı gütmedikleri zaman bile birlikte yaşamak isterler. "Çünkü insanla öteki hayvanlar arasında ki gerçek ayrılık yalnız insanların iyi ile kötüyü, doğru ile yanlış, haklı ile haksızı sezebilmesidir. İşte bir aile ya da şehri meydana getiren şey de bu konularda ortak bir görüşü paylaşmaktır."³⁴⁹

Platon için birlik, uğruna başka her şeyin kurban edileceği bir ideal olmuş, Ona göre yönetilenlerin olduğu kadar yönetenlerin mutluluğu da bir sayılmalıdır. Aristoteles ise devletin aşırı birliğin tehlikelerine karşı ikazda bulunmaktadır; Birliğe ulaşılsa bile reddedilmelidir, çünkü bu devletin yıkımı olacaktır.³⁵⁰

Platon'a göre kaç çeşit devlet şekli varsa o kadar da insan hali vardır. İdeal devletin kuruluşu her insanın yeteneğine uygun bir göreve getirilmesi sonucu kurulabilir. Platon bu sebeple toplumu bilgi ve becerileri farklı altın, gümüş ve tunç ırklılar olmak üzere üç bölüme ayırmıştır. Ona göre bu iş bölümüyle temel ihtiyaçlar sağlanacak ve devlette kurulmuş olacaktır. Platon temel ihtiyaçların karşılanmasını öncelikli ele alır. Toplumun ihtiyaçları değiştikçe de sınıflar ortaya çıkmaya başlar. Platon, toplumun temel ihtiyaçlarının karşılanması sonucu; çiftçi, zanaatçı ve tüccarlardan meydana gelen üretici sınıfın oluştuğunu söyler. Ancak daha sonra ülke mallarının topluma yetmemesi sonucu bu ihtiyaçların karşılanması için başka devletlerle savaşa girmek kaçınılmaz olur. Bu nedenle devleti içte ve dışta koruyacak 'koruyucular sınıfı' ortaya çıkmış olur. Platon insanlar arasında, ideal devletin üç sınıfı arasında birkaç temel fark gördüğü halde, Aristoteles bir çok başka farkın bilincine varmıştır. Ona göre bir devlet yalnızca çok sayıda insandan ama aynı zamanda farklı türden insanlardan oluşmuştur ve devletin tabiatı bir çoğulculuktur.³⁵¹

³⁴⁸ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 38.

³⁴⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 2, s. 10.

³⁵⁰ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 41.

³⁵¹ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 42.

Aristoteles yurttaş tanımından hareketle bir devlet tanımlaması oluşturmaya çalışır. Ona göre bir kimse yasama ya da yargılama yetkesine katılmaya hak kazanır kazanmaz devletin yurttaşı sayılır; kendine yetebilecek kadar çok sayıda bu gibi kimseler olunca da bunlara bir devlet denir.”³⁵² Aristoteles devleti, Platon da olduğu gibi ortak faydanın toplumsal bir ürünü olarak kabul etmez. Devlet, sağlayacağı imkanlarla yaşamı daha rahat hale getirecek bir yapı değildir. Devlet, vatandaşlarını ahlaklı ve donanımlı bir şekilde yetiştiren, erdemli yaşamayla mutluluk kuracak bir yapıdır. Ancak köleler bu yapıda özgür olmadıklarından mutlu olamazlar.

Platon, devletinde mülkiyet anlayışı ile erdemler arasında bir ilişki kurar. Ona göre insanların erdemli yaşayacak kadar mülkiyet edinmeleri gerekir. Aristoteles ise Platon’un bu anlayışını, ‘erdemli yaşam’ ile ‘iyi yaşam’ın aynı anlama gelmediğini ileri sürerek kabul etmez. Aristoteles’e göre bir insanın erdemli yaşayıp yoksul olması olanaklıdır. Bu nedenle servetin kullanılmasında ‘erdemli’ ve ‘eliasık’ deyişleri başlıca doğru tutumlar olup bir arada kullanılabilir.³⁵³

Aristoteles adaleti ölçülülük anlamıyla devlet yapısında görmek istiyordu. Bu anlamda adalet, devletin tüm bireylerine uygulanmalıdır. Bireylerin haklarını elde etmeleri için adalet mutlak suretle olmalıdır. Aristoteles’in devlet anlayışı bu yönden de daha gerçekçi ve uygulanabilir bir yapıdadır. Platon’un ise birey ve devletin sahip olduğu değerleri bire bir örtüştürmesi ideal devletin uygulanabilirliğini imkansızlaştırmıştır.

Platon toplumu üç sınıfa ayırmıştı: Koruyucular, yöneticiler ve maddesel üretim işleri yapan dokumacı, çiftçi, derici ve yapımcılar. Aristoteles, Platon’un toplum sınıflamasına katılmadığını şu ifadelerle gösterir. “Bütün böyle örgütlerin daha yüksek bir amaç için değil, yalnız varolmak için kurulduğu ve ayrıca deri işçilerini gerekseyişinin çiftçileri gerekseyişlere eşit olduğu varsayımına dayanmaktadır.”³⁵⁴ Oysa ki devlet, salt insanların ihtiyaçlarını karşılamak için kurulmamıştır. Platon’un toplum sınıflamasının temelinde de insan ihtiyaçlarını karşılama amacı yoktur.

Aristoteles’e göre toplum sınıflaması daha yüksek bir amaç için oluşturulmalıdır. Düşünür bu yüzden Platon’un toplum örgütlenmesini eleştirir. Ona göre Platon, savaşta

³⁵² Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 2, s. 71.

³⁵³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 6, s. 42.

³⁵⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 115.

savunuculuk yapacak kişilere (askerlere), şehri ya da toprak yayılımı için komşularıyla savaş çıkıncaya kadar hiç yer vermez.³⁵⁵ Bu nokta da Platon'un devlet sınıflamasında eksik görülen yönlerden biridir. Aristoteles'e göre Platon'un devlet yapısında, yargı işlerini yürütecek kişilere de yer verilmemiştir. Oysaki toplumda adaletin uygulanabilmesi için çok önemli olan bu kişilerin devlet örgütlenmesinde bir sınıf olarak yer alması gerekir. Aristoteles'in devletinde gençken savaşçı olan tüm vatandaşlar yaşlanınca hepsi de yönetici olurken, Platon'un *İdeal Devlet*'inde koruyucular sınıfının en yetenekli üyeleri, yaşlandıklarında yönetici olabilmektedirler. Aristoteles'in devleti, bu noktada daha çok Platon'un 'ikinci en iyi yönetim'ine benzemektedir.³⁵⁶ Aristoteles'e göre Platon'un devlet öğretisinde söylenmeyen, açık bırakılan yanlardan biri de; çiftçi ve zanaatçıların yönetimde payları olup olmadığı ve ülke savunmasına katılıp katılmayacaklarıdır. Aristoteles bu eksik noktalara birkaç yönü de ekler. Örneğin "çiftçi sınıfının mülkiyet konusunda olsun, kadınlar ve çocuklar konusunda olsun sahipliğinin ortaklaşa mı özel mi olacağı belirtilmemiştir."³⁵⁷ Platon'un toplum sınıflamasında ki bu belirsizlik, çiftçilerin de kadın, çocuk ve mal mülk ortaklığı içinde görülmesine sebep olmuştur. Aristoteles, çiftçilerin de koruyucular gibi kadın ve çocuk ortaklığına diğer mal ve mülkte ortaklığa katıldıkları düşünülürse, koruyucular sınıfından farkı kalmayacağını ileri sürer. Diğer durumda çiftçiler sınıfı bu ortaklığa dahil değil de, bir sınıf olarak devlette nasıl bir yere konabilir? Aristoteles'e göre Platon, çiftçilere ürünlerinin sahibi olma hakkını tanıyor, fakat kira ödemelerini istiyor ama bu durumda çiftçiler; köle ve diğer aşağı sınıflardan daha kavgacı ve hoşnutsuz olacaklardır.³⁵⁸ Görüldüğü üzere her iki düşünür de sınıflı bir toplum meydana getirir, bu sınıfların hakları ve yaşam şekilleri hususunda farklı düşünürler.

Aristoteles, Platon'un toplum sınıflamasından farklı bir sınıflama yapmıştır. Ona göre mutluluğu ve erdemi amaç edinmiş bir devlette, vatandaşların tacir, zanaatçı ve gündelikçi olmamaları gerekir. Çünkü bu uğraşlar, maddesel ürünleri ürettikleri için erdemi zedeleyici işlerdir. İdeal devlette vatandaşlar yalnızca askerlik ve (yargıçlığı da kapsayan) yönetim işleriyle uğraşmalıdır.³⁵⁹ Vatandaşlar sınıfının üyeleri gençken asker,

³⁵⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 4, Bölüm 4, s. 115.

³⁵⁶ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 177.

³⁵⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 40.

³⁵⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 40.

³⁵⁹ Şenel, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, s. 176.

yaşlanınca yönetici olabilirler. Aristoteles bu sınıf dışındaki zanaatçı, tacir ve gündelikçileri siyasal haklara sahip olmayan bir sınıf olarak görür. Bunlar dışında bir de hiç bir hakka sahip olmayan köleler sınıfı vardır.

Aristoteles'e göre yöneticiler, devletin ortak çıkarlarını koruyan ve bu çıkarların efendisi olan kimsedir. Platon ise yöneticilerin koruyucular sınıfından kendini her yönden iyi geliştirmiş, eğitimini tamamlamış, erdemli ve filozof yapıda olan insanlardan seçer. Aristoteles'e göre bu yöntem bazı sakıncaları beraberinde getirir. Ona göre yöneticilerin, Platon'un düşündüğü gibi atanması halinde hep aynı adamlar yönetici olacaktır. Bu da toplumda bir hoşnutsuzluk meydana getirir, çünkü birçokları liyakatlarının hakkını alamadıklarına inanacaklardır.³⁶⁰ Bu durum da toplum sınıflamasının bozulmasına neden olur.

Aristoteles'e göre en iyi devlette yöneticilerin filozof olması gibi bir zorunluluk yoktur. Çünkü ona göre "yönetenlerin yönetmeye, yönetilenlerin yönetilmeye uygun olduğu devlet en iyi devlettir."³⁶¹ Aristoteles böyle düşündüğü için Platon gibi her yönüyle yeni bir devlet kurgusu yapmaz. Yaşadığı Yunan şehrinin varolduğu biçimiyle hangi koşul ve ne gibi değişikliklerle daha iyi olabileceğini sorgular.

Yasa konusu da her iki düşünürün devlet öğretilerinde farklı farklı yorumlanmıştır. Platon'a göre yasaların asıl amacı, sınıf farkı gözetmeksizin bütün toplumu mutluluğa götürmektir. Ancak Platon'un devletinde yasaların yerini eğitim alıyor. Platon, her şeyin eğitimle başladığını, iyi bir eğitimden geçmiş bireylerin yasalara saygılı olacağını ve yazılı yasalara ihtiyaç duymadan doğruyu bulabileceklerini söyler. Ayrıca Platon, köklü bir eğitimden geçmeyen toplum için yazılı yasaların geçerliliği olmayacağını belirtir. Bu sebeple eğitim çocukluktan başlamalıdır. Çocuklar küçükken oyun kurallarına uyarlar ve müzikle düzen sevgisi içlerine işlerse, kötü yetişenlerin tersine bu sevgi ömürleri boyunca içlerinde kalır; düzenin bozulan yanlarını kendiliklerinden yoluna sokarlar.³⁶² Adaletli, ölçülü olma ve toplumun tüm değerlerine saygı göstermek, geleneklere uygun yaşamak, böyle bir eğitim sonucu kendiliğinden oluşur. Dürüst ve iyi eğitilmiş insanlar için yasalar yapmak gereksizdir, onlar yapılması gerekeni kendiliklerinden bulurlar.

³⁶⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 40.

³⁶¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 12, s. 161.

³⁶² Platon, *Devlet*, Kitap 4, 425a, s. 104.

Özetle Platon, filozofun yapacağı şeyleri yasalardan daha üstün görür ve en iyi yargıcın filozof olduğunu söyler. Filozof yasalardan üstün olduğu için, onun buyruğuna girmek yasalara uygun davranmaktan daha doğrudur. Çünkü yasalar özel durumları hesaba katmazlar, esneklikten yoksundurlar.³⁶³ Platon ideal Devleti'ni gerçekleştirmek için yazmış olduğu bir mektubunda da filozof yöneticinin yasalardan daha üstün ve faydalı olduğunu şöyle anlatır: “Vatandaşların günlük yaşamlarını gözetmeye, kölelerin ve özgür insanların ölçülü ve cesur davranmalarını sağlamaya muktedir bir insan bulunamazsa, sadece kanunlar yapmak yeterli olmayacaktır. Ancak iktidara uygun böylesi bir insan bulunabilirse amaca ulaşılabilir.”³⁶⁴ Platon daha sonra yazmış olduğu *Yasalar* eserinde, bu düşüncesinden ayrılarak, yasanın bir devlet için gerekliliğini ve önemini kabul etmiştir.

Aristoteles ise bir kişinin yasaların yerine geçmesini doğru bulmaz. Ona göre tarafsızlık kişilere değil yasalara özgüdür. Yasanın egemen olmasını isteyen Tanrı'nın ve Zeka'nın egemen olmasını istiyor demektir. Çünkü yasalar; tutkulardan, duygusallıktan arınmış akıldır ve bundan dolayı insanların üstündedir.³⁶⁵ Bu sebeple bir anayasanın işlerliğini koruyabilmesi ve yaşamını sürdürebilmesi için bir yargılama teşkilatına ve bu teşkilatın yürümesini sağlayacak yasalara gerek vardır.

Platon, mükemmel adalet anlayışının savunucusu olmuştur. Aristoteles' e göre ise adalet “devletin orta direğidir; çünkü siyasal topluluğun temeli ‘hak’ tır ve ‘hak’ neyin adaletli olduğuna karar vermenin ayırıcısıdır.”³⁶⁶ Aristoteles, insan yapısı olan yasanın asla mükemmel adalete ulaşamayacağını kabul eder. Ancak yine de yasa hakimiyetinin her hangi bir ferdin hakimiyetine tercih edileceğini savunur.³⁶⁷ Bu noktada da devlet adamının meşruluğunu sorgulayarak. Siyasi yaşamda yasanın yaptırımında bulunmadığı durumlarda, devlet adamının bu boşluğu yetkisiyle dolduracağını düşünür. Aristoteles ayrıca hükümet şekillerinin yapısına bağlı olarak, yasaların değişebileceğini, bu durumda yasaların da iyi ya da kötü diye nitelendirilebileceğini söyler. Ancak ona göre “anayasanın türü önce gelir ve yasaların kalıbını saptar; ‘doğru’ anayasa türlerine uygun olarak çerçevelenen yasalar adaletli olacaktır, ‘sapmalar’dan birine uygun olarak

³⁶³ Platon, *Devlet*, Kitap 9, 438 (özet), s. 424.

³⁶⁴ Platon, *Mektuplar*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2010, s. 94.

³⁶⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 16, s. 200.

³⁶⁶ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 10.

³⁶⁷ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 54.

çerçeveselense adaletsiz.”³⁶⁸ Görüldüğü üzere Aristoteles’in yasaları, anayasa (hükümet şekli) nin türüne göre şekillendirmesinin nedeni, anayasaları doğru ve bozuk olarak ayırmasıdır.

Aristoteles, toplumda görülen özel durumlar için tek tek yazılı yasalar meydana getirilemeyeceğinden dolayı; devlette yazılı olmayan yasalarında olması gerektiğini düşünür. Çünkü yasalar genele göre hazırlandığından, her şeyin ayrı ayrı belirlenip yazılması olanak dışıdır. Fakat ona göre yazılı olmayan yasalar, yazılı olanlardan üstündür. Aristoteles’e göre “iyi bir yasa koyucunun ödevi; şehri, klanı ve başka bütün insan birliklerini incelemek ve onların iyi yaşamdan, erişebilecekleri mutluluktan pay almalarını nasıl sağlayacağına karar vermektir.”³⁶⁹ Yasa koyucu bu sebeple, adalet duygusunu en yüksek düzeyde yaşayan kişiler arasından seçilmelidir. Çünkü onun adalet anlayışı, toplumun eşitlik ve düzenini ayakta tutacaktır.

Platon, toplumda mülkiyet ve kadın ortaklığı görüşüyle aile düzenini de ortadan kaldırmış olur. Platon devlet anlayışında ailenin yok edilmesini, kadın ve erkeğin eşitliği görüşüyle temellendirir. Ona göre kadınlar, yalnızca yaratılış olarak erkeklerden farklı olup, iyi bir eğitim sürecinden geçirildikten sonra erkeklerle aynı işleri yapabilirler. Kadınlar arasında da bir ayırım yaparak kadın koruyucuları diğer kadınlardan üstün görür. Aristoteles’e göre aile devletin kuruluş aşamasında ilk birlik olup önemli bir konuma sahiptir. Aile siyasi ve sosyal hayatın sürdürülmesi noktasında da önemli bir yere sahiptir. Aristoteles aileyi toplumun ayrılmaz bir unsuru olarak görür ve aileye önemli roller yükler.

Aristoteles doğanın kadın ve erkeğe farklı fiziki ve ahlaki karakter verdiğini savunmuştur. Özden gelen bu farklılığın korunması gerektiğini, erkeğin kadından her bakımdan üstün olduğunu, erkeğin hükmettiğini, kadının ise boyun eğdiğini söyler. Ona göre bir kadın erkeğini saymalı ve onun himayesini istemelidir. Çünkü bir erkek, kadının boyunduruğu altında olursa devlet savunması da güçsüz kalır. Aristoteles, kadınlara köle arasında da bir ayırım gözeterek, sınıflamada kadını üstte görür. Çünkü ona göre ‘doğa kadınlara köle arasında bir ayırım gözetmiştir.’³⁷⁰

³⁶⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 2, s. 90.

³⁶⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 7, Bölüm 2, s. 103.

³⁷⁰ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 8.

Aristoteles Platon'dan farklı olarak ortak mülkiyet anlayışını reddederek bir erkeğin kendi karısı ve çocuklarını bilmesini, paylaşmamasını ister. Platon'un ortak mülkiyeti destekleyen görüşlerini şöyle eleştirir. "Çiftçi sınıfında hem kadınlar, hem de mülkiyet ortaklaşa olacaksa, hayvanlarla yapılan bir benzetmeye dayanarak erkekle kadının aynı işleri görmeleri gerektiğini öne sürmek boştur."³⁷¹ Aristoteles'e göre Platon'un ortak mülkiyeti ideal rejimin temeline koymasının amacı devletin birlik ve bütünlüğünü sağlamaktır. Oysaki ona göre devlet tam bir birliğe varırsa devlet olmaktan çıkar. Daha önce ifade edildiği üzere devlet, tam birliğe ulaşma noktasında önce bir aile, hatta birey haline gelir. Platon'un öngördüğü kadın ve çocuk ortaklığının toplum için bazı sakıncaları da bulunur. Örneğin bu ortaklıkta bazılarının kendi öz ana baba ve kardeşlerini merak etmesinin önüne geçilemeyeceği gibi benzemeler dolayısıyla birbirini tanımalarının da önüne geçilemez.

Aristoteles, Platon'un kadın ve çocukların ortak olmasını zorunlu görme önerisinin doğuracağı güçlükleri şöyle açıklar:

(a)-Platon'un ortak mülkiyeti, toplumsal düzenin bir parçası haline getirilmesi gerektiği açıkça ortaya çıkmamaktadır.(b)-Devletin uğruna varıldığı söylenen amaca varacak bir araç diye bakılınca da bu önerinin işleyebilme olanağı yoktur. (c)-Ortak mülkiyetin nasıl gerçekleştirileceği de hiçbir yerde belirtilmemiştir.³⁷²

Platon *İdeal Devlet*'te vatandaşların birbirlerine karşılıklı sevgi ile bağlanmasını ister. Bu sevginin vatandaşlar arasındaki dostluk bağına kuvvetlendireceğini düşünür. Aristoteles bu noktada şunları söyler: "Biz şehirlerde dostluk duygularının olmasını onlar için gerçekten bir nimet sayıyoruz; dostluk, kavgaları önleyecek bir güvencedir."³⁷³ İnsanlarda sevgi uyandıracak iki şey vardır. Bir şeyi sevmek ve o şeye sahip olmak. Platon mülkiyeti ortadan kaldırmakla bu iki şeyi de ortadan kaldırmış oluyor. Çünkü Aristoteles'e göre "kadın ve çocukların ortaklaşa olduğu bir devlette sevgi (dostluk) duyguları ister istemez pek ılık olacaktır: Baba oğlum, oğul da baba diyemeyecektir."³⁷⁴ Yöneticilerin ise ekonomik etkinlikleri yoktur. Onlar sadece işçi, çiftçi, ve zanaatçıların onlara verdikleri ile geçinirler.

³⁷¹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 1, Bölüm 2, s. 8.

³⁷² Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 2, s. 32.

³⁷³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 4, s. 36.

³⁷⁴ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 4, s. 36.

Platon devlette kadın ve çocuk ortaklığı dışında da mal mülk ortaklığını savunur. Bu sorunun çözümünde ilk çıkış noktası ortaklığın genelin iyiliğini düşündüğü fikridir. Bu noktada Platon komünist düşüncenin içinde değerlendirilir. Çünkü devletin en önemli gördüğü sınıfları için özel mülkiyeti kaldırıp, ortak mülkiyeti kurmaya çalışır. Getirdiği düşünceler, yaşadığı dönemin mülkiyet anlayışından farklıdır. Aristoteles ise mülkiyetin sahiplik ya da yararlanma açısından ortak olmasının devlet için daha iyi olabileceğini düşünür. Yahut sahiplikle yararlanmanın birbirinden ayrılabilirliğini düşünerek yeni bir değerlendirme yapar. Bu durumda “ya toprağa ayrı ayrı kişiler sahip olur, ama ürünü herkesin kullanması için bir araya getirirler, ya da toprak ortaklaşa ve birlikte işlenir, ama ürün bireysel isteklere göre dağılır.”³⁷⁵ Düşünüme göre vatandaşların toprak ürünlerinin ortaklaşa mülkiyetini öngören sistem doyurucu olmaz. Çünkü her yurttaşın, topraktan ve ürünlerden yararlanma payının, verdiği emeğe orantılı olmasını sağlamak çok güçtür. Böyle bir durumda da karşılıklı suçlamaların önüne geçilemez. Bu sebeple devlette mülkiyet özel olmalı, fakat bireyler toprağı ortaklaşa kullanmalıdır.

Ebenstein’e göre Aristoteles, Platon’u *Devlet*’te bir komünist mülkiyet şemasının savunusunu yapmakla nitelendirir. Gerçekte Platon bu düşüncüyü önermemiştir.³⁷⁶ İşçiler, zanaatçılar ve çiftçiler, *Devlet*’te bir özel mülkiyet sistemi içinde yaşarlar.

Aristoteles bir de bazı değerlerin yok olacağı endişesiyle ortak mülkiyeti kabul etmez. Ona göre ortak mülkiyetle birliği sağlama fikri, özellikle ‘kendini tutma’ ve ‘cömertlik’ gibi iki erdemın uygulanmasını da ortadan kaldırır.

“Cinsel tutku da kendi kendini tutma (çünkü, özdenetim yoluyla bir başkasının karısından uzak durmak erdemli bir şeydir) ve özel (yani kendi malından) cömertlik. Özel mülkiyetin kaldırılması, hiç kimsenin geniş gönüllü olarak görülememesi, eli açık bir davranışta bulunamaması demeye gelecektir; çünkü el açıklığı, ancak para kullanmakla gerçekleşir.”³⁷⁷

Platon devletinde bütünün mutluluğunu sağlamayı, devletin kuruluş amacı olarak belirlemiştir. Kadın ve çocuk ortaklığı merkezde olan bir sistemle bu mutluluğun sağlanabileceğini tasarlamıştır. Aristoteles bu noktadan da Platon’a eleştiriler yöneltmiştir. Ona göre Platon, “koruyuculara mutlu olma hakkı tanımadığını söylerken

³⁷⁵ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 37.

³⁷⁶ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 32.

³⁷⁷ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 38.

yasa koyucunun ödevi bütün şehri mutlu etmektir, diyerek bunu doğrulamaya çalışıyor, oysa büyük çoğunluk, hatta herkes ya da hiç değilse bazı bölümler mutlu olmadıkça, bütün mutlu olmaz.”³⁷⁸ Aristoteles’in Platon’u eleştirisini haklı buluyoruz, ancak Platon ideal bir devletin sınıflarını mutlu kılmak için gerçeklikten uzak olsa da her yolu kullanmıştır.

Aristoteles Platon’un ortak mülkiyet görüşlerini güçlü dayanaklarla eleştirip uygulanamazlığını ortaya çıkarmıştır. Özellikle ortak mülkiyetin insanların duyguları da dahil tüm yönlerine aykırı olduğunu söylemeye çalışmıştır. Ortak mülkiyet ona göre hiç bir şekilde uygulanamaz. Uygulansa dahi devlet yapısında bireyleri çatışmaya, kargaşaya götürecektir. Bu yüzden ortak mülkiyet, bireyleri devlet içinde mutlu kılmaz. Aristoteles bu mutsuzluğun sebeplerini şöyle açıklar: Öncelikle ortak mülkiyet, yukarı sınıflar (soylular) arasında hoşnutsuzluğa neden olur. İkincisi insanların çoğu, yaşamlarını doymak bilmeyen isteklerini doyurmaya çalışmakla geçirdiklerinden; ortak mülkiyetin eşitlik durumunu kabullenmeleri kolay olmaz.³⁷⁹ Bu da gösteriyorki Platon’un ‘en iyi’ mükemmel devletinde öngördüğü sosyal yapı kapalı bir sınıf yapısına, kast sistemine ve insanlar arası eşitsizlik kuralına dayalı bir sistemdir. ‘İnsan’ sayılma ayrıcalığına sahip olanlar sadece toplumun özgür kişileri olan yurttaşlardır.³⁸⁰ Platon ve Aristoteles her ne kadar mutluluk esasına dayanan bir devlet oluşturmaya çalışsalar da, köleliğin meşru görülmesi, sınıflar arası eşitsizlik bu amacı imkansızlaştırır.

Platon *İdeal Devlet*’i için en iyi yönetim şekli olarak sadece ‘bilgeler aristokrasisini’ kabul eder. Bu devlet sınıflı, köle emeğine dayalı totaliter bir yapıya sahiptir. Platon devlet biçimlerini sınıflandırırken demokrasiyi ikinci derecede kötü, yani en kötünden iyi saymıştır. Demokratik hayatı tasvir edişi belki abartılmıştır ama günümüzdeki demokrasinin en keskin eleştirisi olarak onunki kalmıştır. Platon demokrasi için şu eleştiriyi yapar: Demokrasi çokluk ve çeşitlilik anarşisinin hoş giden bir biçimi ve eşit olanlarla eşit olmayanların tuhaf bir eşitliğidir.”³⁸¹

³⁷⁸ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 5, s. 41.

³⁷⁹ Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 7, s. 48.

³⁸⁰ Göze, *Siyasal Düşünceler ve Yönetimler*, s. 39.

³⁸¹ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 33.

Platon *Devlet Adamı* eserinde ise toplumun sırayla şu yönetim şekillerinden geçtiğini belirtir: Monarşi, aristokrasi, demokrasi, oligarşi ve tiranlık. Bu sıralamada bir yönetim şeklinin uygulama yöntemi ya da şartları bir diğer yönetim şeklinin ortaya çıkmasına sebep olmuştur. Platon daha sonra yazmış olduğu *Yasalar*'da ise demokratik ögelere daha çok yer vererek, demokrasi ile monarşinin karışımı bir yönetim şeklinin en iyi yönetim şekli olabileceğini göstermeye çalışmıştır.

Aristoteles, Platon'un hem *Devlet* eserinde en iyi yönetim şekli olarak belirlediği 'bilgeler aristokrasisi'ni, hemde *Yasalar*'da ele aldığı 'demokrasi ile tiranlık karışımı' yönetim şekillerini kötü anayasalar olarak görür. Aristoteles ise karma anayasalara bir çok öge katarak en iyi yönetim şeklinin oluşturulması gerektiğini belirtir. Aristoteles, Platon'un *Yasalar*'da yapmaya çalıştığı değişiklikler için şu değerlendirmeyi yapar:

Platon şehirlerimiz için *Devlet*'ten daha çok kabul edilebilecek bir toplum türü kurmaya çalışıyor, ama giderek yine eski anayasaya dönüyor. Çünkü kadınları ve mülkiyeti paylaşma dışında, iki toplumu hemen hemen örneğe göre kuruyor. Aynı çeşit eğitim, aşağılık işlerden aynı özgürlük, ortak yemekler için aynı düzenlemeler...³⁸²

Aristoteles birkaç hükümet şeklinin birleşmesinden meydana gelen hükümet şeklinin diğerlerine göre en iyi devlet şekli olacağını söyler. Düşünürü göre en iyi yönetim şekli; en iyilerin yani erdemli bir kişi, bir aile veya birkaç kişilerin yönettiği devlet şeklidir.³⁸³ Aristoteles bu sebeple Platon'dan farklı olarak üç gerçek hükümet şekli kabul eder. Bunlar: Krallık (monarşi), aristokrasi ve anayasal yönetim. Her biçim bozulduğu zaman yine üç yönetim kurulu: Tiranlık, oligarşi, ve (yoksulların yönetimi) demokrasi. Aristoteles üç gerçek biçimden monarşiyi ideal yönetim olarak savunur. Erdemli ve politik yetenekleri olan bir halk için en uygun yönetim krallıktır. Özgür vatandaşlar olarak erdemli kişiler tarafından yönetilmeyi isteyen bir halk içinse uygun yönetim şekli aristokrasidir. Herkese, yeteneğe göre yer veren bir kanuna göre, hem yönetecek hem yönetilecek bir halk içinse en uygun yönetim cumhuriyettir. Bunların bozulması ile meydana gelen hükümet şekilleri ise kötü hükümet şekilleridir.

Aristoteles, bir toplumun sahip olduğu mülkiyet sistemine dayanarak hükümet şekillerini belirlemeye çalışır. Çünkü ona göre ekonomik eşitliğin ve sosyal aksamaların

³⁸² Aristoteles, *Politika*, Kitap 2, Bölüm 6, s. 41.

³⁸³ Aristoteles, *Politika*, Kitap 3, Bölüm 12, s. 161.

sağlanması mülkiyetin eşitlenmesiyle değil, insanın ahlaki gelişimiyle mümkündür. Çünkü mülkiyet konusu, siyasi iktisadın değil ahlakın bir meselesidir. Halk yönetiminin gereği olarak da kanun yapısı, mülkiyet dağılımında eşitliğe değil adalete yönelmelidir.

³⁸⁴ Bu sebeple Aristoteles için önemli olan, mülkiyete kimin sahip olduğu değil, mülkiyetin nasıl kullanıldığıdır. Düşünür bu noktadan hareketle orta sınıfların en güçlü olduğu toplumları, daha yararlı ve sağlam toplum yapıları olarak görür. Zenginliğe sahip kişilerle yoksulların bulunduğu bir toplumda iktidar mutlaka bu kesimlerden biri tarafından ele geçirilecektir. Bu durumda yönetim şekli ya zenginlerin menfaatine göre işleyen oligarşi olur, ya da yoksulların söz sahibi olacağı demokrasi olur. Ancak Aristoteles'e göre her iki durumda da toplumsal yapı bozulur. Bu sebeple devlette uyumlu yapının bozulmaması için sınıflar arasındaki dengenin bozulmaması gerekir.

Platon ahlak ile devlet sistemleri ya da yönetim biçimleri arasında doğrudan bir ilişki kurar. Platon eşitlik ve özgürlüğe genel olarak yer vermemiştir. Devletin sınıfsal yapısında kuralların örüntüsüyle bireylerin özgürlüğünü ve eşitliğini sınırlamıştır. Bu sınırlamayı daha çok yönetici ve koruyucular sınıfı için geçerli olduğunu görüyoruz. Bu sınırlama hem aile yaşantısında hem de mülkiyet edinmede kendini gösterir. Üretici sınıflar ise gerek aile yaşantısında gerekse ekonomik yaşamda diğer sınıflara göre özgür bırakılmıştır.

Platon kadın erkek eşitliğini kabul ettiği için, kadınların da erkekler gibi koruyucu olabileceğini, erkeğin yaptığı işleri yapabileceğini, bu sebeple kadınların da erkek koruyucu ve yöneticilerin eğitimine tabi tutulması gerektiğini düşünür. Bu eğitimde kadınların yapamayacağı işler olabileceğini söyleyerek, kadınların yapabileceği eğitim safhalarından geçeceğini kabul eder. Platon kadının erkekten tek yaratılış farkını, çocuk doğurmak olarak görür.

Aristoteles ise bu noktada Platon'un çok gerisinde kalmıştır. Çünkü Aristoteles, *Politika*'sında bir kişinin karısı üzerindeki yönetimini, erkeğe bir üstünlük tanıyarak siyasi bir yönetim olarak görür. Yaratılış olarak erkek üstün olduğu için aile yapısında da erkeğin yönetim üstünlüğü sözkonusudur. Düşünür, toplum sınıflamasında kadını değer olarak kölenin üstünde ancak erkeğin çok çok altında olduğunu, erdemini kadın erkek ve çocukta farklı farklı olacağını söyler. Bu sebeple düşünme yetisinin kölede

³⁸⁴ Ebenstein, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, s. 53.

olmadığını, kadında olduğunu fakat işlemediğini savunur. Aristoteles kadın erkek eşitliğini kabul etmediği için kadınlarla köleleri devlet eğitiminin dışında görür. Platon'un kadın erkek eşitliğini savunması, bu eşitliği her alanda görmek istemesi, o dönem için yeni ve çok anlamlı bir durumdur. Aristoteles ise yaşadığı dönemin şartlarına uyarak, kadının toplum içindeki değerini düşürmüştür.

Aristoteles çocuk yaşlarda verilen eğitimde hem bilimlerin öğretilmesinde hem de ahlak öğretiminde 'alışkanlık yoluyla eğitim' yöntemine dikkat çeker. Ayrıca 'boş zaman' dediği anların eğitim faaliyetleri açısından önemli olduğunu belirtir. Platon ise çocukların eğitiminde 'model alarak' öğrenme yöntemi üzerinde durur. Özellikle bu yöntemle yiğitlik, bilgelik gibi erdemlerin kolayca öğrenilebileceğini savunur. Ayrıca iyi alışkanlık kazandırmak için 'masal ve hikaye anlatma' yönteminin çok faydalı olacağını düşünür. Aristoteles ise resim çizme yönteminin çocukların eğitiminde faydalı olacağını düşünür.

SONUÇ

Düşünce tarihinin en önemli iki düşünürü Platon ve Aristoteles'in devlet öğretilerinin özgünlüklerini ortaya koymaya ve bu devlet sistemlerinin, ilk devlet olgusundan, günümüz toplum modellerine kadar ne ifade ettiğini inceledik. Tarihin her döneminde farklı anlamlar yüklenen devlet; ülke, egemenlik ve millet gibi öğeler açısından da farklı yorumlanmıştır.

Devlet kurmak bir arada yaşamının bir sonucu olarak ortaya çıkmıştır. İlk toplumlardan itibaren bu yapının farklı şekillerde meydana getirildiği görülür. Hiç devlet kurmamış toplulukların olduğu sözkonusu, ancak bu topluluktaki insanların birlikte korunmaları, iş bölümü yapmaları, beslenmeleri ve bir yeri paylaşmaları onların da bir devlet anlayışında olduklarını gösterir. Devlet düşüncesinin çıkış noktası yaşanılan dönemin; sosyal, ekonomik, kültürel ve dini şartlarıdır. Bu nedenle her uygarlığın kendine özgü bir devlet ve adalet anlayışı şekillenmiştir.

Devlet, kendisini tamamlayan insan, ülke ve bağımsızlık gibi unsurlarıyla incelenecek olursa karmaşık bir yapıdır. Platon ve Aristoteles yüzyıllar önce, bu karmaşık devlet yapısını politik anlamda, sistemli bir şekilde inceleyip, yaşanan toplumsal karışıklığı giderme noktasında ortaya koydukları devlet öğretileriyle; sonraki dönemlerin düşünce dünyasına büyük hizmette bulunmuşlardır.

Platon esasında kendi eserini bir ütopya olsun diye oluşturmamıştır. Kendi deyişiyle '*İdeal Devlet*, gerçekleşme olanağı çok zor olan mükemmel bir devlettir.' *İdeal Devlet*'in tüm unsurlarını ele alıp incelediğimizde, gerçekleşmesinin imkansızlığı noktasında Platon'a hak veriyoruz. Platon'un *İdeal Devlet*'i yaşadığı dönemin toplumsal olaylarını ortaya koymak ve siyasi karışıklığı düzeltme için yazılmış ütöpik bir eser niteliğindedir. Aristoteles ise yaşadığı dönemin siyasi ve sosyal sorunlarına çözüm bulma noktasında daha gerçekçi bir devlet modeli ortaya koymuştur.

Aynı ülke, aynı kültür ve aynı dili paylaşan Platon ve Aristoteles aynı siyasi ve sosyal sorunlara farklı çözüm yolları önermişlerdir. Her iki düşünürde felsefeleri yanında sosyal yapıya, düzen ve sistem sunma amacıyla ortaya koydukları devlet öğretileriyle kendilerinden sonraki tüm dönemlerin, fikri ve siyasi alanlarında etkilerini hissettirmişlerdir. Filozofların ortaya koyduğu her yeni fikir yeni bir yaşam çizgisi, yeni

bir ufuk açmadır. Toplumsal anlamda da etki ve değişim demektir. Örneğin Sokrates hem yaşadığı dönemi hem de sonraki dönemleri etkileyecek yeni ve özgün fikirlerle ortaya çıkmıştır. Söylemlerinin gücü onu ölüme mahkum ettirmeye kadar götürmüştür. Sokratesin ölümü fikirlerinin yeniden doğumu anlamına gelir. Çünkü Platon'un fikir babası Sokrates olmuştur. Hatta Platon'u bir devlet ideası oluşturmaya iten sebep de Sokrates'in bozulmuş Atina adalet sistemi tarafından haksız bir şekilde yargılanmasıdır. Felsefe tarihinin üzerine inşa edildiği üçüncü ayağı Aristoteles felsefesi ise Platon'un idealist felsefesinden sonra ortaya konmuştur.

Sokrates'ten sonra düşünce tarihinde yer alan bu iki büyük düşünürün ortaya koydukları düşünce ürünlerinin, sonraki dönemlerde de etki yaratması fikirlerinin büyüklüğünü göstermiştir. Örneğin Platon'culuk birkaç yüzyıl içinde yeni-Platon'culuktan geçerek Hıristiyan felsefelerine katılmış oradan da çağdaş bakış açılarına bağlanmıştır.³⁸⁵ Ortaçağda Augustinus, devlete ilişkin görüşlerini Platon'un *İdeal Devlet*'inden etkilenerek ve Hıristiyanlığın ilkelerini de katarak oluşturmuştur. Ona göre de devlet ve toplum düzeninin kaynağı adalettir. Aquino'lu Thomas ise devlet görüşünde Platon ve Aristoteles'ten etkilenmiştir. Düşünür, devlet ve ahlak felsefesinde yer alan yiğitlik, ölçülülük, bilgelik, adalet, gibi erdemleri benimsemiştir. Thomas'a göre de insan toplumsal bir yaratık (zoon politikon) tır. Devletin ereği de erdemli bir yaşayış için insanı yetiştirmektir.³⁸⁶ İslam düşünürlerinden biri olan Fârâbi'de yönetim şekilleri ve yönetici nitelikleri hususunda Platon'dan etkilenerek eserinde, bilgi derecelerine ve onların neticesinde kazanılan mutluluk derecelerine göre insan topluluklarını ve onların idare şekillerini belirlemiştir. Platon'un ortak mülkiyet görüşü 19. Yüzyılda ortaya çıkmaya başlayan sosyalizmin savunduğu üretim mallarının kamulaştırılması görüşüne kaynaklık etmiştir. Platon da olduğu gibi sosyalizmde de ekonominin devlet tarafından düzenlenmesi, denetlenmesi, ihtiyaç maddelerinin dağıtılması sözkonusudur.

Her iki filozofun da yaşadıkları dönemde, bir devlet sistemi kurmalarının ilk amacı insanları yaşadıkları zaman diliminde mutluluğa ulaştırmaktır. Bu devlet sistemlerini oluştururken yaşadıkları dönemin siyasi karışıklığına bir çözüm olma fikrinden hareket etmişlerdir. Ancak düşünürlerin çok köklü siyasi ve sosyal değişim

³⁸⁵ Timuçin, *Düşünce Tarihi*, I, s. 237.

³⁸⁶ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 174.

öngören devlet sistemleri, eski Yunan'ın karışık toplum yapısında gerekli ilgiyi görmemiştir. Bunun sebepleri arasında o dönemin yönetim zihniyetini, halkın filozofları anlama düzeylerinin düşüklüğünü ve filozofların kendilerini topluma ifade edememesini sayabiliriz.

Hem Platon hem de Aristoteles devlet sistemlerini hayata geçirebilmek için yurtlarını terk etmelerine kadar giden bir mücadele göstermişlerdir. Örneğin Platon Siraküze'de³⁸⁷ ideal bir kent kurma girişiminde dahi bulunmuş, fakat başarılı olamamıştır. Platon, bu amacını gerçekleştirmek için yazdığı bir mektubunda *İdeal Devlet*'iyle yapmaya çalıştığını bir cümle ile şu şekilde özetlemiştir. "Ya gerçek felsefeciler devletlerde politik denetimi kazanıncaya dek, ya da devletleri yönetenler felsefeciler oluncaya dek insanlık için kötülüklerin sonu gelmeyecektir."³⁸⁸

Platon ve Aristoteles'in incelediğimiz devlet öğretilerinde asıl istenenin, insanın bu dünyada yapmaya çalıştığı mutlu olma idealini, bir devlet yapısı içinde gerçekleştirmeye çalışmaktır. Platon bireysel mutluluk yerine toplu halde mutluluğu ister. Aristoteles'te de toplumsal ahlak ağır basar. Her iki düşünür de ahlaki yapıya yakışır bir model ortaya koyabilmek için; Tanrı gerçeğini dışlamadan, insanın doğası itibarıyla sahip olduğu özgürlük ve eşitliği de dikkate alarak hem birey hem de devlet için bir erdem örüntüsü oluşturmuşlardır. Çünkü hem Platon hem de Aristoteles erdemi ahlakın temeline yerleştirir. Onlar için vazgeçilmez bir alan olan erdem, mutluluğun ön şartıdır.

Sonuçta her iki düşünürün siyasi ve sosyal olumsuzluklara rağmen mutlu bir yaşam için ortaya koydukları çaba gerçek bir filozof çabasıdır. Bu başarının özü şuradadır: Bir insan sosyal hayatında bütün zamanını, duygusunu, parasını vererek eş ve çocuktan oluşan mutlu bir aile düzeni kurmaya çalışır. Bu mutlu ve sağlam aile yapısını kurmak kadar devamını ve güvenliğini sağlamakta çok önemlidir. Platon ve Aristoteles farklı duygu, düşünce ve isteklere sahip insanların bulunduğu bir toplumu, mutluluğa kavuşturmak için sistemli bir devlet düzeni kurmaya girişmişlerdir. Bunu yaparken de sistem içinde yoksul ve zengin bireyleri, çocukları, kadınları, askerleri, zanaatkarları, bilgin ve yöneticileri unutmadan, toplumun tüm üyelerine iyi bir yaşam için gerekli tüm

³⁸⁷ Siraküze: Eski Yunan kentlerinin en büyüğü.

³⁸⁸ Platon, *7. Mektup*, (Çev. Aziz Yardımlı- Deniz Canefe), İdea Yayınları, İstanbul 1977, 326b, s. 9.

şartları sunmayı amaç edinmişlerdir. Bireylerin bu düzen içinde mutluluğunu sağlamak için eğitimlerini, ekonomik ve sosyal yaşantılarını düzenleyerek yeni bir yaşam kurmaya çalışmışlardır.

Ayrıca iki düşünürün, devlet sistemi oluşturmadaki başarılarını şu noktalarda da bulabiliriz: Platon ve Aristoteles yukarıda bahsettiğimiz yeni yaşamı; örnek ve model devlet sisteminin, güçlü ve genel yasaların çok az olduğu M.Ö. 3. ve 4. yüzyıllarda kurmaya çalışmışlardır. Siyasi ve sosyal olayların sürekli değiştiği, düzene başkaldırmanın cezasının ölüm dahi olabildiği (Sokrates'te olduğu gibi) bir dönemde; yeni, özgün ve mutluluğu amaç edinmiş bir devlet modeli ortaya koymuşlardır. Tüm bunları siyasi ve sosyal bilimlerin yok denecek kadar az olduğu bir dönemde, düşünüp yazmaları ve bu devlet modellerini gerçekleştirmek için çareler aramaları onların gerçek başarısıdır.

Özetle Platon ve Aristoteles, *insandan hareketle* devletin varlığını açıklamışlardır. Devlet kavramı insan unsuru dışında başka unsurları da taşımakla birlikte düşünürlerin insanı merkeze almaları, insanlık tarihinin her döneminde toplumların siyasi yapılanmasını etkilemiştir. Platon ve Aristoteles'in İlkçağ'da kabul ettikleri *toplumun ortak iyiliği ve mutluluğu ilkesi* geçmişte ve çağdaş siyasal sistemlerde de halen kabul edilen ve geçerliliğini koruyan bir ilkedir. Örneğin Osmanlı Devleti'nin daha kuruluş aşamasında Şeyh Edebali'nin kurucu hakan Osman Bey'e hitaben '*Ey oğul! İnsanı yaşat ki, devlet yaşasın*'³⁸⁹ sözü ile anlatılmak istenen de özelden her bireyin, genelde tüm toplumun ortak iyiliği ve mutluluğudur. Her ne kadar Platon ve Aristoteles toplumu oluşturan en küçük birim olan ailenin kurulması, farklı statü ve yetkiye sahip sınıfların oluşturulması eğitim, adalet ve güvenlik konseptlerinin değerlendirilmesi ve özellikle mülkiyetin kullanımı ve paylaşılması konularında farklı teoriler ileri sürmüş iseler de *asli amaç*, insanın iyiliği ve mutluluğudur. Devleti oluşturan en önemli unsur, günümüz çağdaş siyasal ve hukuksal sistemlerinde olduğu gibi *insan unsurudur*. Devletin sahip olduğu yetkilerin asli sahibi kendisini oluşturan *tekil bireydir*, bireyler birleşerek toplumu oluşturur. Çağdaş demokratik sistemlerde birey devlet ilişkisi, *vatandaşlık bağı* ile açıklanmıştır. Platon ve Aristoteles ise daha İlkçağ'da vatandaşlık bağına vurgu yapmışlardır. Yine çağdaş toplumlarda benimsenen birlikte yaşama karar ve iradesi

³⁸⁹ Uludağ Sözlük, Erişim Tarihi: 11 Haziran 2012, <http://www.uludagsözluk.com.tr>.

anlayışına ilk kez Platon ve Aristoteles yer vermiştir. Hatta daha İlkçağ'da yaradılış itibariyle cinsiyetten doğan farklılıklar dışında kadın erkek eşitliğinin savunulması hem şartırtıcı hem de etkileyicidir.

Devlet toplum adına karar alır ve bu kararları toplumun iyiliği için uygular. Platon ve Aristoteles, devletin, kendisini oluşturan insanların başta güvenlikleri ve mülkiyetleri olmak üzere insan haklarını korumakla yükümlü olduğunu belirtmişlerdir. Gerçekten ve halen çağdaş toplumlarda da yaşam hakkı ve mülkiyet hakkı en önemli ve dokunulmaz haklardan kabul edilmiştir. Platon ve Aristoteles'in devletin sorumluluğuna ilişkin düşünceleri tarihsel süreçte gelişmiştir. Devletin birincil ve asli görevi olan yaşam ve mülkiyet hakkını korumayan devlet kusurludur, çünkü asli sahibi olan insana karşı birincil görevini yerine getirmemiştir. Platon ve Aristoteles devletin bu birincil görevine vurgu yapmışlardır. Devletin bu birincil görevleri yanında tarihsel süreçte devletin *kusursuz sorumluluğu* kavramı da ortaya çıkmıştır. Hz. Ömer'in '*Fırat Nehri kenarında kaybolan keçinin*³⁹⁰ sorumluluğunu üstlenmesi, devletin kusursuz sorumluluğunun tipik örneğidir. Çağdaş demokratik hukuk sistemlerinde de hiçbir hizmet kusuru olmasa bile devletin *kusursuz sorumluluğuna* yer verilmiştir. Görüldüğü üzere Platon ve Aristoteles ile başlayan devlet ve devletin sorumlulukları zamanla değişip gelişmiş, yeni edim ve içerik kazanmıştır. Çağımızda halen bazı ülkelerin uyguladığı sosyalist sistemlerin fikri alt yapısını oluşturan Platon ve Aristoteles'tir. Yine günümüzde bireyi ve temel hak ve hürriyetleri esas alan siyasal sistemler de ana düşünce olarak Platon ve Aristoteles'ten etkilenmiştir. Çünkü her iki ana siyasal sistemin ilk dayanak noktaları Platon ve Aristoteles ile ortaya çıkmıştır.

Siyasal düşünce, ilk toplumlardan başlamak üzere günümüze kadar bir evrim geçirmiştir, geçirmeye de devam etmektedir. Platon ve Aristoteles bu sürecin sadece iki önemli kahramanıdır. Düşünce tarihinde İnsanlığın özgürlüğü ve eşitliği için mücadele etmiş nice din ve devlet adamı, düşünür, sanatçı ve isimsiz kahraman vardır. Bunlar hiç şüphe yok ki insanlığın ortak mirası ve Allah'ın elçileridir. Peygamberler, Budha, Konfüçyus, Sokrates, Platon, Aristoteles, İmam-ı Azam, Aquino'lu Thomas, John Locke, Dostoyevski, Rachel Corrie ve daha niceleri. İnsanlık doğruya, iyiye, adile ve güzele ulaşmak için çok acı deneyimler yaşadı. Allahın elçileri sadece Yaratıcı'nın

³⁹⁰ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, Dergah Ofset Tesisleri, İstanbul 1997, II, 487.

önünde eğilip özgürleşmeyi öğrettiler insanlığa. Kutsal kitaplar da aynı şekilde. Kaygılar, çağrılar, sözler ve eylemler farklıydı ama amaç tekti: Özgürleşmek...Bir Müslüman için tüm pagan inanışlardan kurtulup 'Bir olan Allah'a inanmak' özgürleşmektir. Bir Budist için görünür varlığa aldanmayıp öz benliğe ulaşmak özgürleşmektir. Sokrates, yaşadığı toplum için aykırıydı, ölüm pahasına inandıklarından vazgeçmedi, özgürlüğü seçti, insanlık vicdanında o zaten özgür bir adamdı. İmam'ı Azam egemene boyun eğmedi, eğseydi topluma öncü olmayacaktı. Rachel Corrie (Filistinlilerin evlerinin yıkımına engel olmak için kendini İsrail dozerlerinin önüne siper eden İngiliz eylemci kız) unutulabilir mi? Başkalarının özgürlüğü ve mutluluğu için kendi hayatını feda etti. Rachel başkalarının hak ve özgürlüğü için kendi özgürlüğünden vazgeçti. İnsanlığın hak, özgürlük ve eşitlik arayışı için sayısız örnek verilebilir. Onların ölümü tüm insanlığın ölümüydü, acıları tüm insanlığın acısı.

İnsanlığın egemen güç (devlet)le çatışması, genel olarak hak, özgürlük ve eşitlik arayışı temelinde oldu. Halen de öyle. Daha fazla hakka sahip olmak, daha fazla özgürleşmek ve daha fazla eşit olmak için. Aslında kamu gücü yetkisine sahip devlet de insanlığın ortak ürünüydü. Çünkü insan sosyal bir varlıktı, bir arada yaşamak için örgütlü topluma başka bir anlatımla devlete ihtiyacı vardı. Kuralsız bir toplum güvenli değildi. İnsan doğası gereği ilk önce yaşamını güvenceye almak zorundaydı. Çünkü yaşam hakkı güvende olmayan bir insan için diğer hakların ve özgürlüklerin anlamı yoktu. Bu bağlamda tarihsel olarak devlet denen egemen gücü ortaya çıkaran temel kaygı güvenlikti. İnsanlar bu şekilde aslen kendilerine ait olan cezalandırma hakkından vazgeçip, bu haklarını devlet denen egemen güce devrettiler, emanet ettiler. Bu hakkın devlete devri, ortak irade ile oldu. Ancak, zamanla güvenlik sağlandıktan sonra hak, özgürlük ve eşitlik talepleri doğdu. Bu süreçte insanlar bir zamanlar kendilerinin yarattıkları devlete devrettikleri, bir anlamda emaneten verdikleri hak ve özgürlüklerini talep etmeye başladılar. Ancak egemen güç (devlet), kendisini zaafa uğratacak taleplere olumlu karşılık vermedi. Bu noktada insanlar bir zamanlar kendi elleriyle yarattıkları egemen güçle karşı karşıya geldiler. Bu çatışmaya dair, insanlık için çok acı olaylar yaşandı. Yukarıda örnek olarak verdiğim her acı olayda insanlık bir kazanım elde etti, edecektir.

İnsanlığın geçirdiği bu acı deneyimlere ve geldiğimiz aşamaya göre, kanaatimce iki tip devlet yapılanması ortaya çıkmıştır. İnsanların doğuştan, salt insan oldukları için

sahip oldukları hak ve özgürlükleri tanıyan, bu hak ve özgürlükleri hayata geçiren ve yargısal güvenceye tabi tutan devletler, özgürlükçü, çoğulcu ve demokratik devletlerdir. Bu devlet yapılanmasında aslolan hukukun ve insan haklarının üstünlüğüdür. İnsanların sahip oldukları hak ve özgürlükleri tanımayan sınırlayan ve yargısal güvenceye tabi kılmayan devletler ise baskıcı, totaliter ve anti demokratik devletlerdir.

İnsan ihtiyaçları günün imkan ve şartlarına göre değişir nitelikte olduğundan hak, özgürlük ve eşitlik talepleri de çeşitli, sınırsız ve değişir niteliktedir. İnsanlık geçmişte olduğu gibi halen hak, özgürlük ve eşitlik için bedel ödemeye devam ediyor. Son dönemlerde hak, özgürlük ve eşitlik taleplerinin '*insan onuruna uygunluk*' ölçüsüne göre değerlendirilmesi ağırlık kazandı.

Kanaatimce hak, özgürlük ve eşitlik talepleri, sadece insan onuruna uygunluk yönünden değerlendirilmemeli, '*adalet ideası*' da gözetilmelidir. Bir hak veya özgürlük, insan onuruna yaraşır nitelikte ise ve aynı zamanda adil ise tanınmalıdır. Çünkü her ne kadar ütöpik olsa da '*mutlak adalete ulaşmak*' tüm insanlık için ideal olmalıdır. Ayrıca insanlık, geçmişten elde ettiği kazanımlardan güç alarak; hak, adalet, özgürlük ve eşitlik arayışı yolculuğuna devam etmeli, mevcut kazanımları zenginleştirip derinleştirmeli ve özellikle insan onuruna uygun olmayan, haklı olmayan ve adil olmayan her durum ve olay karşısında ortak tepki göstermelidir. Hz. Ali der ki "*Haksızlık karşısında susarsanız, hakkınızla birlikte şerefınızı de kaybedersiniz.*"³⁹¹

³⁹¹ Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi*, II, 636.

KAYNAKLAR

- Ahmet Cevdet Paşa, *Peygamberler ve Halifeler Tarihi, (Kıyas-ı Enbiya ve Tevârih-i Hulefâ)*, 2. Cilt, Dergah Ofset Tesisleri, İstanbul 1997.
- Akarsu, Bedia, *Ahlak Öğretileri*, Remzi Yayınları, İstanbul 1982.
- Akşit, Niyazi, *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, 1.Cilt, İmaj Yayınları, Ankara 2004.
- , *Kültür ve Tarih Ansiklopedisi*, 2.Cilt, İmaj Yayınları, Ankara 2004.
- Aristoteles, *Atinanların Devleti*, (Çev. Furkan Akderin), Alfa Yayınları, İstanbul 2005.
- , *Nikomakhos'a Etik*, (Çev. Saffet Babür), Bilgesu Yayınları, Ankara 2011.
- , *Politika*, (Çev. Mete Tunçay), Remzi Yayınları, İstanbul 2000.
- Arnhart, Larry, *Siyasî Düşünce Tarihi*, (Çev. Ahmet Kemal Bayram), Adres Yayınları, Ankara 2011.
- Arslan, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi 1*, Bornova-İzmir 1995.
- Bayraktar, Mehmet, *İslam Felsefesine Giriş*, Diyanet Vakfı Yayınları, Ankara 1997.
- Birand, Kâmiran, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, A. Ü. İlahiyat Fak. Yayınları, Ankara 1987.
- Campanella, *Güneş Ülkesi*, (Çev. Vedat Günyol-Haydar Kazgan), Sosyal Yayınları, İstanbul 1996.
- Can, Nevzat, *Siyaset Felsefesi Problemleri*, Elis Yayınları, Ankara 2005.
- Capelle, Wilhelm, *Sokrates'ten Önce Felsefe*, 1.Cilt, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1995.
- , *Sokrates'ten Önce Felsefe*, 2.Cilt, (Çev. Oğuz Özügül), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1994.
- Cassirer, Ernst, *Devlet Eefsanesi*, (Çev. Necla Arat), Remzi Yayınları, İstanbul 1984.
- Cevizci, Ahmet, *İlkçağ Felsefe Tarihi*, Asa Yayınları, Bursa 2000.
- , *Eğitim Felsefesi*, Say Yayınları, İstanbul 2011.

Çeçen, Anıl, *Adalet Kavramı*, Gündoğan Yayınları, Ankara 1993.

Duverger, Maurice, *Siyasal Rejimler*, (Çev. Teoman Tunçdoğan), Sosyal Yayınları, İstanbul 1986.

Ebenstein, William, *Siyasi Felsefenin Büyük Düşünürleri*, (Çev. İsmet Özel), Şûle Yayınları, İstanbul 2005.

Fârâbi, *El Medinetü'l Fâzıla*, (Çev. Ahmet Arslan), Vadi Yayınları, Ankara 2004.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Yayınları, İstanbul 1966.

Göze, Ayferi, *Siyasi Düşünceler ve Yönetimler*, Beta Yayınları, İstanbul 1998.

Höffe, Otfried, *Aristotle*, New York Üniv. 2003.

Kranz, Walther, *Antik Felsefe*, (Çev. Suad Y. Baydur, Sosyal Yayınları), İstanbul 1994.

Machiavelli, Niccolo, *Hükümdar*, (Çev. Mehmet Özay), Şûle Yayınları, İstanbul 1997.

Maurice, Cranston, "Aguinas", *Batı Düşüncesinde Siyaset Felsefeleri*, (Editör, Maurice Cranston, Çev. Nejat Muallimoğlu), Marmara Üniv. İlahiyat Fak. Vakfi Yayınları, İstanbul 1995.

Niyazi, Mehmet, *Türk Devlet Felsefesi*, Ötüken Yayınları, İstanbul 1993.

Kempfski, Jürgen v, "Siyaset Felsefesi", *Günümüzde Felsefe Disiplinleri*, (Çev. ve der., Doğan Özlem), İnkılap Yayınları, İstanbul 1997.

Öktem, Niyazi-Türkbağ, Ulvi Ahmet, *Felsefe, Sosyoloji, Hukuk ve Devlet*, Der Yayınları, İstanbul 1999.

Parkinson, C. Northcote, *Siyasi Düşüncenin Evrimi*, (Çev. Mehmet Harman), Remzi Kitabevi, İstanbul 1984.

Platon, *Diyaloglar, Menon (Erdem Üstüne)*, 1. Cilt, (Çev. Adnan Cemgil), Remzi Yayınları, İstanbul 1998.

-----, *Diyaloglar, Lakhes (Cesaret Üstüne)*, 2. Cilt, (Çev. Tanju Gökçöl), Remzi Yayınları, İstanbul 1999.

-----, *Devlet*, (Çev. Sebahattin Eyüboğlu), Kültür Yayınları, İstanbul 2000.

-----, *Yasalar*, 1. Cilt, (Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür), Kabalıcı Yayınları, İstanbul 1998.

-----, *Yasalar*, 2. Cilt, (Çev. Candan Şentuna-Saffet Babür), Kabalcı Yayınları, İstanbul 1998.

-----, *Mektuplar*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2010.

-----, *7. Mektup*, (Çev. Aziz Yardımlı-Deniz Canefe), İdea Yayınları, İstanbul 1997.

-----, *Devlet Adamı*, (Çev. Furkan Akderin), Say Yayınları, İstanbul 2011.

-----, *Sofist*, (Çev. Mehmet Karasan), MEB. Yayınları, İstanbul 1977.

-----, *Sokrates'in Savunması*, (Çev. Numan Özcan), Şûle Yayınları, İstanbul 1999.

Ross, David, *Aristoteles*, (Çev. Özcan Kavasoglu) Kabalcı Yayınları, İstanbul 1999.

Rousseau, J.-J, *Toplum Sözleşmesi*, (Çev. Alpagut Erenuluğ), Öteki Yayınevi, Ankara 1999.

Şenel, Alâeddin, *Siyasal Düşünceler Tarihi*, Bilim ve Sanat Yayınları, Ankara 2004.

Şeriati, Ali, *Marksizm ve Diğer Batı Düşünceleri*, (Çev. Ali Erçetin), Birleşim Yayıncılık, İstanbul 1999.

Tanilli, Server, *Devlet ve Demokrasi*, Adam Yayınları, İstanbul 2002.

-----, *Yüzyılların Gerçeği ve Mirası*, 6. Cilt, Adam Yayınları, İstanbul 1999.

Thilly, Frank, *Felsefenin Öyküsü*, (Çev. İbrahim Şener), İzdüşüm Yayınları, İstanbul 2000.

-----, *Felsefe Tarihi*, (Çev. İbrahim Şener), Sistem Yay., İstanbul 1999.

Timuçin, Afşar, *Düşünce Tarihi 1*, Bulut Yayınları, İstanbul 2010.

Zeller, Eduard, *Grek Felsefesi Tarihi*, (Çev. Ahmet Aydoğan), Say yayınları, İstanbul 2008.

Weber, Alfred, *Felsefe Tarihi*, (Çev. H. Vehbi Eralp), Sosyal Yayınlar, İstanbul 1998.

Uludağ Sözlük. Erişim Tarihi: 11 Haziran 2012, <http://www.uludagsözluk.com.tr>.

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler	
Adı Soyadı	Erol BAYOĞLU
Doğum Yeri ve Tarihi	Pasinler / 10.10.1977
Eğitim Durumu	
Lisans Öğrenimi	Atatürk Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Felsefe Bölümü
Y. Lisans Öğrenimi	
Bildiği Yabancı Diller	İngilizce
Bilimsel Faaliyetleri	
İş Deneyimi	
Stajlar	
Projeler	
Çalıştığı Kurumlar	MEB Celal Akın İ.O
İletişim	
E-Posta Adresi	erolbayoglu@hotmail.com
Tarih	07.06.2012